

KADIR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ
MİMARLIK ANABİLİM DALI

**KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI
BAĞLAMINDA TOPLUMSAL BELLEK: MEYDANLAR
(TAKSİM MEYDANI ÖRNEĞİ)**

ASLIHAN YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

İSTANBUL, NİSAN, 2018

Aslıhan Yıldırım

Yüksek Lisans Tezi

2018

**KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI
BAĞLAMINDA TOPLUMSAL BELLEK: MEYDANLAR
(TAKSİM MEYDANI ÖRNEĞİ)**

ASLIHAN YILDIRIM

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Mimarlık Anabilim Dalı Kültür Varlıklarını Koruma Programı'nda Yüksek Lisans derecesi için gerekli kısmi şartların yerine getirilmesi amacıyla Kadir Has Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü'ne teslim edilmiştir.

İSTANBUL, NİSAN, 2018

ARAŞTIRMA ETİĞİ VE
YAYIN YÖNTEMLERİ BİLDİRİMİ

Ben, Aslıhan YILDIRIM;

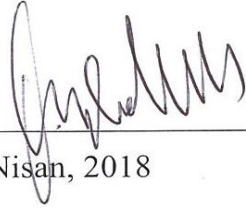
- hazırladığım bu Yüksek Lisans Tezinin tamamen kendi çalışmam olduğunu ve başka çalışmalardan yaptığım alıntıların kaynaklarını kurallara uygun biçimde tez içerisinde belirttiğimi,
- bu Yüksek Lisans Tezinin başka bir eğitim kurumunda bir derece ve diplomaya sunulan veya kabul edilen herhangi bir materyal içermediğini,
- “Yükseköğretim Kurulu Etik Davranış İlkeleri” uyarınca hazırlanan “Kadir Has Üniversitesi Akademik Etik İlkeleri”ni takip ettiğimi onaylıyorum.

Buna ek olarak, bu çalışma ile ilgili ortaya çıkabilecek herhangi bir haksız iddianın, üniversite mevzuatına uygun olarak disiplin işlemi ile sonuçlanacağını kabul ediyorum.

Ayrıca çalışmalarımın hem basılı hem de elektronik kopyaları, aşağıda belirtilen şartlar çerçevesinde Kadir Has Bilgi Merkezi’nde saklanacaktır:

Tezimin 3 yıl süreyle erişime açılmasını istemiyorum. Bu sürenin sonunda uzatma için başvuruda bulunmadığım takdirde, tezimin tamamı erişime açılabilir.

ASLIHAN YILDIRIM

Nisan, 2018

KADİR HAS ÜNİVERSİTESİ
FEN BİLİMLERİ ENSTİTÜSÜ

KABUL VE ONAY

ASLIHAN YILDIRIM tarafından hazırlanan **KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL BELLEK: MEYDANLAR (TAKSİM MEYDANI ÖRNEĞİ)** başlıklı bu çalışma **12.04.2018** tarihinde yapılan savunma sınavı sonucunda başarılı bulunarak jürimiz tarafından **YÜKSEK LİSANS TEZİ** olarak kabul edilmiştir.

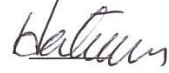
ONAYLAYANLAR:

Prof. Dr. E. Füsun Alioğlu (Başkan)

Kadir Has Üniversitesi

Prof. Dr. Hatice Kurtuluş(Danışman)

Prof. Dr. Arzu Erdem

Kadir Has Üniversitesi

Yukarıdaki imzaların adı geçen öğretim üyelerine ait olduğunu onaylarım.

Doç. Dr. Demet AKTEN AKDOĞAN

Fen Bilimleri Enstitü Müdürü

ONAY TARİHİ: Gün/Ay/Yıl

İÇİNDEKİLER

ABSTRACT	i
ÖZET	ii
TEŞEKKÜRLER	iii
1. GİRİŞ	1
2. BİRİNCİ BÖLÜM	4
2.1 Toplumsal Bellek Ve Mekan	4
2.1.1 Bellek ve toplumsal bellek	4
2.1.2 Hatırlama ve unutkanlığın döngüsü	10
2.2 Toplumsal Belleğin İnşasında Meydan	17
2.2.1 Toplumsal mekanın üretimi ve kent	17
2.2.2 Toplumsal belleğin kamusal alanda yansımaları	20
2.2.3 İktisadi ve politik hayatın ortak gündelik yaşamdaki mekanı meydan ...	24
2.2.3.1 Neolitik Dönem ve Antik Çağ'da meydanlar	24
2.2.3.2 İmparatorluklar çağında meydanlar.....	29
2.2.3.3 Ortaçağ'da ve rönesans kentlerinde meydanlar.....	31
2.2.3.4 Osmanlı'da meydanlar.....	34
2.3 Modern Kent, Ulus Devlet Ve Modern Kültürel Belleğin Oluşumunda Meydanın Yeniden Şekillenmesi	38
2.3.1 Modern kentin doğuşu ve meydanın yeni işlevi	38
2.3.2 Ulus devletin inşası, meydanın politik olarak kurulması ve politik eylem alanı olarak meydan	42
3. İKİNCİ BÖLÜM	45
3.1 Türkiye'de Meydanın Modern/Politik İnşası	45
3.1.1 Osmanlı modernleşmesinde kamusal alan ve savaş yıllarında meydanın politik inşası	45
3.1.2 Ulus devlet inşasından iktidarın meydan kurgusu ve araçları.....	50
3.2 Türkiye'de Geçmişten Kalanı Korumada Çelişkiler	55
3.2.1 Kültürel miras üzerinde oluşan sembolik sermaye ve zor miras.....	58
3.3 Toplumsal Belleğin Meydan Üzerinden Sürdürülmesi	65

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM	69
4.1 Toplumsal Belleğin Ve Simgesel Temsillerin Mekanı Olarak Taksim Meydanı.....	69
4.1.1 Modernleşme sürecinde bölgenin değişimi (19. Yüzyıl).....	69
4.1.2 Ulus devletin inşası ve sonrasında Taksim Meydanı (1923-1980)	78
4.2 Taksim Meydanı Ve Çevresinin Rant Ve Mücadele Alanına Dönüşmesi.....	86
4.3 Toplumsal Belleğin Taksim Meydanı'nda Temsil Eilmesi.....	94
5. SONUÇ.....	99
KAYNAKÇA.....	104
ÖZGEÇMİŞ	118

COLLECTIVE MEMORY IN THE CONTEXT OF THE PROTECTION OF
CULTURAL ARTIFACTS: PUBLIC SQUARES
(TAKSIM SQUARE AS AN EXAMPLE)

ABSTRACT

Public spaces generated by collective memory are historically influenced by different social conditions , political developments and ways of thinking . They are essential not only in terms of their historical or artistic values but also in the formation of the identity of the city and maintaining the network of knowledge between the past and the future.

In this thesis, while examining the importance of public spaces as cultural inheritance of collective memory and emphasizing the importance of their perseverance, Taksim Square which is the representative of the daily life culture of the urban identity of Istanbul, was taken as an example due to being the instrument of intervention by the political authority and the symbol of counter-stance, being in constant motion.

Key concepts : Collective memory , public space , Taksim Square , Cultural Inheritance

KÜLTÜR VARLIKLARININ KORUNMASI BAĞLAMINDA TOPLUMSAL BELLEK: MEYDANLAR (TAKSİM MEYDANI ÖRNEĞİ)

ÖZET

Korumanın konusu ya da kapsamına giren toplumsal belleğin üretildiği meydanlar, tarihsel olarak farklı toplumsal şartlar ve siyasi gelişmeler ile düşünce biçimlerinden etkilenmiş, sadece tarihi veya sanatsal değerleri açısından değil, kent kimliğini inşa eden ve geçmiş ile gelecek arasındaki bilgi ağının sürdürülebilmesini sağlamaları açısından da önemlidirler.

Bu tezde, korunması gereken kültür mirası olarak toplumsal bellek açısından meydanların neden önemli olduğu ve neden “korunması” gerektiği incelenirken, siyasi otoritenin müdahale aracı ve karşı duruşun simgesi olması, sürekli devinim halinde bulunması, İstanbul’un kentsel kimliğini temsil etmesi, hem siyasi ve ekonomik, hem de gündelik yaşam kültürünün taşıyıcı mekanı olması nedeniyle Taksim Meydan’ı örnek alınmıştır.

Anahtar Kelimeler: Toplumsal Bellek, Kamusal Alan, Taksim Meydanı, Kültür Mirası

TEŞEKKÜRLER

Tezin her aşamasında bütün sıkıntılarımı ve isyanlarımı hoşgörüyüyle karşılayan, sürekli motivasyonumu arttıran, emeğini, sabrını, desteğini esirgmeden akademik bilgileriyle yolumu aydınlatan, çok değerli tez danışmanım, sevgili hocam Prof. Dr. Hatice Kurtuluş'a sonsuz şükranlarımı sunarım.

Taksim Meydanı ile ilgili bir ödev hazırlarken yazmayı tasarladığım tez konumla ilgili bana destek veren ve bilimsel bakış açısını bana öğreten değerli hocam Prof. Dr. Füsun Alioğlu'na; tezin başlangıcında görüşleri ve farklı bakış açısıyla yol gösteren hocam Doç. Dr. Yonca Kösebay Erkan'a yürekten teşekkür ederim.

İngilizce çevirilerde ve yorulduğumda sekreterliğimi yapan bir tanecik kız kardeşim Neslihan Altunkaya'ya, canım kızlarım Merve Yıldırım Üçer'e ve Elif Yıldırım'a; Varlığı ve sabrı ile daima yanımda durarak bana destek olan sevgili eşim Ahmet Yıldırım'a sonsuz teşekkürler ediyorum.

Destekleriyle beni yüreklendiren ve sızlanmalarına katlanan arkadaşlarım Ferhan Gürer, Fatoş Dilek Güngör ve Azize Gelir Çelebi'ye de ayrı ayrı teşekkür ediyorum.

Aslıhan Yıldırım

Nisan, 2018

1. GİRİŞ

“Kentte yaşayanların kolektif bir belleğe sahip olduğu söylenebilir. Ve bellek gibi o da nesnelere ve insanlarla ilişkilidir. Kent, kolektif belleğin yeridir. Yer ve yurttaşlık arasındaki ilişki, kentin hem mimarlık hem de peyzaja dair baskın imgesi haline gelir. Belirli yapılar belleğin parçası haline gelirken yenileri ortaya çıkar. Bütünüyle olumlu anlamda kentin tarihinde büyük fikirler akar ve onu biçimlendirir.” (Harvey 2013: 75)

Aldo Rossi

Halbwachs da belleğin toplumsal olarak üretildiğinin altını çizerek, bireyin ortak deneyimler ve ortak yaşam biçimleri sonucu biçimlenen anılarının toplumsal dinamikler doğrultusunda oluştuğunu, Lefebvre’se, mekanın kodlarının tarihsellik içinde üretildiğini, üretim biçim ve temsillerinin tarihsel akış içinde gerçekleştiğini, bilgi ve iktidarın yapılanmasında belirleyici olduğunu ve mekanın toplumsal olarak üretildiğini ifade eder.

Toplum ve mekanın birlikteliği ile görünür hale gelen kent, Habermas’ın eşitliğin hakim olduğu ve herkese açık kamusal kavramı çerçevesinde yer alan meydanlarla, genel kurgusunun ve yaşayışının sergilendiği bir kimliğe sahip olur.

Meydanlar, tarihsel olarak farklı toplumsal şartlar ve siyasi gelişmeler ile düşünce biçimlerinden etkilenmiş, kamusal alanın, kent kimliğinin ve toplumsal belleğin kent içindeki en etkili üretim mekanlarıdır.

Bu tezde, 80’li yıllarda serbest piyasa ekonomisine geçişle başlayan, Batı’nın küreselleşme dalgasıyla etkilenen Türkiye’de 2000’li yıllardan itibaren rövanşist bir yaklaşım sergileyen iktidarların bellek mekanlarının ortadan kaldırılmasına ilişkin çalışmalar yürütmeye başlamalarıyla koruma tartışmalarının öznelereinden biri olan meydanların, toplumun kendi belleğini korumak adına ortak hareket ettiği ve stratejiler ürettiği mücadele mekanlarına dönüşmesi ve alınan hukuki kararlara rağmen siyasi otorite karşısında “korunmasız” kalmasından dolayı; “Toplumun kimliği meydana nasıl

yansır?”, “Meydanın fiziksel dönüşümü toplumsal belleği etkiler mi yoksa toplumsal bellek dönüşüme direnir mi?”, “Meydan kenti nasıl etkiler? Kent kurgusundaki yeri nedir?”, “Meydan kime aittir?”, “Toplumsal belleği kamusal mekanda mı yoksa kamusal mekanı toplumsal bellekte mi korumalıyız?”, “Meydana yüklenen anlamı kim belirler? Toplum mu, otorite mi?”, “Meydanda yaşanmış geçmişin tanıklığı geleceğin karar alma sürecini etkiler mi?”, “Meydanda sembolik temsillerin dönüştürülmesi toplumsal belleği etkiler mi?”, “Toplumsal belleğin mekan üzerinden korunmasının ve sürdürülebilmesinin, gelecek kuşaklara aktarılması otoriteye karşı nasıl mümkün olur?” sorularına Taksim Meydanı üzerinden cevap aranmıştır.

Tezin ilk bölümünde, bellek, toplumsal bellek, mekan, kent ve kamusal alan kavramlarının kuramsal olarak irdelenmesi, kamusal alan olan meydanın modern kent ve ulus-devlet ortaya çıkana kadarki tarihsel süreç ve günümüze yansımada politik olarak şekillenerek toplumsal belleği nasıl etkilediği ve işlevinin nasıl değiştiği incelenmiştir.

İkinci bölümde, Osmanlı’da modernleşme dönemi, Milli Mücadele ile Cumhuriyet’e geçiş ve günümüze kadar gelen süreçte Türkiye’de meydanın kurgulanması incelenirken, kültür mirasının metalaşması, seçici toplumsal bellek ve seçici kültür mirası kavramı dikkate alınarak tartışılmış, meydanın sürdürülebilirliği ve kimden-neden-nasıl korumalıyız soruları üzerinde durulmuştur.

Son bölümde ise İstanbul’un 19. yüzyılda hızlanan kentsel/mekânsal inşasının temsil mekanlarından biri olan, Türkiye Cumhuriyeti’nin inşasına ev sahipliği etmiş, ulusal simgelerin yanında çoğulcu demokrasinin temsil edildiği ve toplumsal belleğin kentsel mekana yansımada önemli temsillerinden biri olan Taksim Meydanı, tarihsel süreçte mekânsal ve toplumsal olarak sorgulanmıştır.

Tez çalışmasında literatür araştırması yapılarak, Maurice Halbwachs’ın *On Collective Memory*, *Kolektif Hafıza* ve *Hatırlamanın Toplumsal Çerçevesi* incelenerek toplumsal bellek kavramı üzerinde durulmuş, Henri Bergson’un kuramından hareketle mekan ilişkisi kurularak, Lefebvre’in *Mekanın Üretimi* ile Habermas’ın *Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü*, Hannah Arendt’in *İnsanlık Durumu*, Richard Sennett’in *Kamusal Alanın Çöküşü* okumaları ile kamusal alan, kent mekanı üzerine David Harvey, hatırlama-

unutma üzerine Paul Connerton, Jan Assman, Pierre Nora, kamusal alanın tarihsel süreci üzerine Gordon Child, Richard Sennett ve Charles Gates gibi yazarların kitapları ve makaleleri okunmuş, Osmanlı Devleti ve Türkiye Cumhuriyeti'nde kent ve kamusal alanla ilgili İlber Ortaylı, Halil İnalçık, Bernard Lewis gibi tarihçilerin kitapları, koruma, kent ve planlama üzerine Doğan Kuban, İlhan Tekeli, Uğur Tanyeli ve Zeynep Ahunbay kitapları, Taksim Meydanı ve tezin tamamında ilgili kitap, dergi, makale, tez ve gazeteler okunmuş, internet kaynaklarından faydalanılmıştır.

2. BİRİNCİ BÖLÜM

2.1 Toplumsal Bellek Ve Mekan

2.1.1 Bellek ve toplumsal bellek

Bellek, Yunan Mitolojisinde Zeus'un kadınlarından dokuz ilham perisinin(muses) anneleri, ilahi bellek ve anıların tanrıçası Mnemosyne'den, Marcel Proust'un geçmiş anların doğasını araştırdığı Kayıp Zamanın İzinde'ye, James Joyces'un kişisel bellek, tarih ve zaman arasındaki gerginliği anlattığı Ulysses'ye kadar felsefe, psikoloji, tarih, edebiyat gibi farklı disiplinlerce incelenmiştir. Sözlük anlamıyla bilinçli ya da bilinçsiz insanın yaşadıkları ve öğrendiklerini zihninde saklayabilmesidir.(tdk:1988,s.137)

Bellek, bilginin belleğe ulaştığı ve yerleştirildiği Kodlama, bilginin bellekte korunduğu Depolama ve bilgiyi bellekten çağıran Arama, Bulma ve Geri Getirme olmak üzere üç aşamalıdır. Atkinson ve Shiffrin 1968'de belleği duyuşal, kısa ve uzun süreli bellek olarak sınıflandırmıştır. Duyusal bellek, duyuşal sinyallerin yerlerine yeni duyuşal sinyaller gelene kadar verilerin bir süre beyinde tutulmasıdır. Bu durum belleğin başlangıç aşamasıdır. Kısa süreli bellek, ya dakikalar içinde gelen bilgilerin kullanılmaya kadar akılda tutulması kullanıldıktan sonra ise ortadan kalkmasıdır ya da tekrarlama gibi bir takım yollarla uzun süreli belleğe aktarılmasıdır. Uzun süreli bellek ise saatler boyu hatta ömür boyu kalabilir. Uzun süreli bellek anlamsal olarak kodlanır. (Yılmaz 2017;Öktem 2014)

Platon "Bellek, olanı ebediyen anımsar." derken, diyaloglarından Philebos'ta Sokrates, Protarkhos'a bilinçli ya da bilinçsiz düşüncelerimizin nasıl oluştuğunu sorar ve "bellek

ve duyumla değil mi?” diye cevaplayarak haz ve acı kavramlarının bellekte izlenimle yer aldığına işaret eder.(Ricouer 2012: 32)

Aristoteles ise Bellek ve Anımsayış adlı eserinde hayvanlarda da bellek olduğunu ancak hatırlama yeteneğinin sadece insanlara özgü olduğunu irdeleyerek, belleğin geçmiş algıların zihinde tutulması olduğunu belirtir, “Belleğin konusu geçmiştir.” der. (Barash 2007: 15)

Agustinus, İtirafar’ında geçmişin artık olmadığını geleceğin de henüz gerçekleşmediğini sadece şimdinin var olduğunu bununda Tanrı’nın asla ölçülemeyecek sonsuz zamanı olarak, bu zaman sorunsalında belleği de imgelerin saklandığı bir hatırlama alanı olarak ifade eder. İmgeler ise nesnelere akılda bıraktığı izlerdir. (Agustinus 1996: 47-53)

Erken Aydınlanma Çağı düşünürlerinde John Locke, bir insanın tüm bilgisinin deneyimlerinden kaynaklandığını ileri sürer. “Tabula Rasa” bir kimlik teorisi olması yanında ilk bellek teorisi olarak da kabul edilir. Bu teoriye göre insanlar bilinçli olarak deneyimledikleri bilgileri akıllarındaki boş levhalara aktarmakta dolayısıyla bilinçli aktarım durumu zaman içinde kimliğin oluşmasını sağlamaktadır. Yani belleğe depolanan bilinçli anılar bireyin kimliğini ortaya çıkartmaktadır. (Bell:2011)

Çağdaş Thomas Hobbes, anılar ve dolayısıyla belleğin düşünceyi oluşturduğunu ve bir bireyin düşüncelerinin aynının diğer bir bireyde asla olamayacağını savunur. Çünkü renkler, sesler, duygular ve algı bireyden bireye değişir. Hobbes’a göre, öne sürülen sav geçmişte karşılaşmış veya gelecekte karşılaşılacak gerçekle asla sonuçlanamamakta, gerçek ancak algı ve bellekten kaynaklanmaktadır. (Hobbes:2007,s.23,24,49,56)

20. yüzyıl başında bellek süreçlerini deneysel aşamada inceleyen Alman psikolog ve felsefeci Hermann Ebbinghaus, bu çalışmasıyla, bir takım anlamsız hecelerin(nonsense syllables) bellekte uyardığı çağrışımla öğrenmeyi ve bellekten geri çağırma yani hatırlamayı kolaylaştırdığını tespit etmiştir.(www.varuloscuterapi.com) Ebbinghaus, unutulmuş şeyleri hatırlamanın belirli sayıda tekrarlayarak -bu durum kişiden kişiye değişebiliyordu- geri çağırabileceğini, öğrenme hızıyla öğrenileni unutma hızının doğru

orantılı -unutma eğrisi- olduğunu keşfetti. Ebbinghaus'un deneyleri gösterdi ki bellek deneysel olarak araştırılabiliriyordu.(Draaisma:2008,s.18,19)

Psikanalizin kurucusu Freud ise hiçbir anının bellekte kaybolmadığını, koşullara bağlı olarak tekrar ortaya çıkabildiğini, gerçekte insanların bastırmak ve saklamak istediklerini unutmayı tercih ettiklerini ileri sürerek unutmanın işlevini irdelemiştir. İnsanlar, kimliklerini tanımlayan davranış ve duruşlarına aykırı bulduklarını belleklerinin karanlık köşelerinde, bilinçli ya da bilinçsiz, tutmaktadırlar. Freud, belleğin bireysel olduğuna, anılardan değil unuttuklarından ötürü insanların acı çektiğine değinir.(Göle 2007: 25-26)

Batı felsefesinin en önemli filozoflarından olan Henri Bergson madde, zeka, sezgi, şuur gibi olguları zaman/süre kavramının içinde ele alır. Bergson felsefenin her alanında zaman kavramını temel bir olgu olarak ele alırken, sezgiler yoluyla kavranabilen sürenin şu ana yani şimdiye yayılan belleğin sürekliliği olduğunu ifade etmiştir. Kısaca süre, sonsuz bir oluşu açıklayan zamandır ve Bergson bunu gerçek zaman olarak adlandırır. Bellek, süre teorisinde her oluşum sürecinin ana kavramıdır, algılama ve temsil edilen şeyler üzerinden harekete geçer. Yani sosyal, kültürel gibi dış etkilere bağlıdır. Süre teorisinde Bergson zaman-mekan ilişkisini kurar ve İnsanın zihnindeki şekiller ve suretlerin bilinçte barınmasının yolunun ancak mekanda gerçekleşebildiğine değinir. Bu durum Bergson'un zaman ve mekanın faaliyet alanını birbirinden ayırdığı, süre anlayışını saf süre(bilinç ve sezgi yoluyla ulaşılan süre) ve mekanda tasarlanan süre(ölçülebilen) olarak ele almasına neden olur. Bellek geçmişi şimdide devam ettirir ve süreklilik halindedir (Tanrıtanır;Tütak2015: 33-44)

Bergson "Bellek-Mekan" ilişkisini kurarken, Emile Durkheim ilk kez "Toplumsal Olgu"dan bahseder. Durkheim'in tanımıyla toplum, bireylerden bağımsız, bireylerin oluşturduğu toplumsal kolektivitelyi kapsayan varlıktır. Toplum kendi başına bir kuvvettir ve bu durumda birey ve toplum arasındaki dengenin sağlanması ve devamlılığı için güçlü bir toplumsal dayanışma gereklidir. Toplumsal olgular ise; dini kurumlar ve devlet gibi toplumun yapısal bileşenleri, nüfus ve yerleşim alanları gibi morfolojik bileşenler, ahlak, kolektif bilinç ve kolektif temsillerdir. Durkheim'a göre Toplumsal Olgular bireyin dışında ortaya çıkar ve bireye indirgenmeyecek kadar bağımsız, kolektif

bir niteliğe sahiptir. Ancak Toplumsal Olgular bireyden bağımsız olmaları yanında birey tarafından özümşenerek davranışlarını tanımlar. Kolektif nitelikleriyle de birey üzerinde sınırlandırıcı hatta baskıcı bir güce sahiptirler. Durkheim, toplumsal olguyu değerlendirirken nedensel ve işlevsel olmak üzere iki farklı yöntem kullanmıştır. Bunlardan ilkinde toplumsal olguların nedenlerinin toplumun içinde aranması gerekliliği, ikincisi ise toplumsal olgunun nedenleri tespit edildikten sonra işlevinin araştırılmasıdır.(www.sosyoloji.com)

Durkheim'in 'Toplumsal Olgular' sunumundan öğrencisi Maurice Halbwachs 1925 yılında yayınladığı "Hafızanın Toplumsal Çerçevesi" isimli kitabında "Toplumsal Bellek" kavramını ileri sürer. Halbwachs, Durkheim'dan farklı olarak topluma değil toplumsal gruplara dikkat çekerek var olan toplumsal gruplar ölçüsünde toplumsal bellek bulunduğunu ortaya koyar. Bireyin anıları incelendiğinde yakın çevresi ya da başka insanların bireyin anılarını o bireye hatırlattığı, bunun sebebinin de hatırlananların aslında başka insanların anılarına dayandığıdır. Toplumsal bellek de işte bu bağlamda bireyin belleğine dahil olmakta ve belleğin hatırlanmasını mümkün kılmaktadır. Halbwachs, belleğin bireye ait olduğunu ama bireyin mutlak yalnız olamayacağını, buna bağlı olarak da belleğin toplumsal olarak belirlendiğini ifade ederek, toplumu bellek ve hatırlamanın baş aktörü durumuna getirmiştir. Bellek, şimdiki zamanda değişen toplumsal ilişkiler içerisinde süreklilik gösteren bir şekilde yeniden şekillenir. Geçmiş bellekte aynı kalmaz. Şimdi olansa gelecekte yeniden kurgulanmış olarak belleğimizde yer alır. Kısaca bellek, yeniden ve yeniden inşa edilir. Bireysel bellek sürekli iletişim halinde ve veri alış-verişi içindedir. Bu sonlandığı takdirde unutma başlar. Anılar, birey ve toplumsal gruplar için birbirinden bağımsızdır. Ancak bireysel ve toplumsal grupların ortak mekanı toplumsal bellektir. Halbwachs, algıların bireysel, anıların ise içinde bulunduğumuz toplumsal gruplardan kaynaklanmakta olduğuna vurgu yapar. Uzak ve yakın anıları bellekte tutan benzerlikleri değil bir toplumsal grupla ortak olmasıdır. Anılar, bir arada olunan toplumsal grubun belleği ve mekanlarına yerleşmiş durumdadır. *"Anıların nasıl konumlandırıldığını kendimize soralım. Cevabımız şu olacaktır: Her zaman yanımızda taşıdığımız işaret noktalarının yardımıyla, zira anıları bulmak için etrafımıza bakmak, başkalarını düşünmek , kendimizi toplumsal çerçeveye yerleştirmek yeterli olacaktır."* Yeni düşünceler toplum tarafından geçmişin yerine ikame edilmez. Toplum bu yeni düşünceleri içinde

buldukları şimdiki zamana kadar etkili olmuş başka toplumsal gruplardan farklı şekilde alır. “....., geçmişin olduğu şekliyle, bireysel bilinçler içinde muhafaza edildiği fikrini terk etmeliyiz. Toplum içinde yaşayan insanlar, anlamını anladıkları kelimeleri kullanırlar. Kolektif düşüncenin şartıdır bu. Bu düşünceyle beraber anlaşılabilir her kelime, anılara eşlik eder ve kelimeler karşılık gelmeyen anı da yoktur.” (Halbwachs 2016: 180-349)

Halbwachs tarihi bellekten ayrı tutar. Ona göre sadece toplumsal gruplar içerisinde sadece o gruba özgü bellek vardır. Tarih içinse evrensel bir bellek gerekir ki öyle bir bellek yoktur. Tarihi bellekten ayırırken gelenek kavramını da ayırır. Burjuva sınıfının geleneklere bağlı yapısından yola çıkarak, toplumun geleneklerin ortaya çıktığı zamandan farklı bir toplum olması durumunda var olan geleneklerin yeniden üretilmesi için gerekli olan faktörlerin o zaman dilimi içinde artık bulunamayacağına değinir. Bu nedendir ki gelenek bellek için bir hatırlama biçimidir. “Her ortak bellek zaman ve mekanla sınırlı bir gruba aittir.” Bir olay, yer veya kişinin bir toplumsal grubun belleğinde yerini alabilmesi için olay, yer veya kişinin o toplumsal grup için bir anlam ifade etmesi ve gerçeği yansıtması gerekir. Halbwachs, bu noktadan hareketle “hatırlama görüntüleri” kavramını ileri sürer. “Bir gerçeğin bir grubun belleğinde yer etmesi için gerçek bir kişi, yer ya da olay biçiminde yaşanması gereklidir.....Her kişilik ve her tarihi olay belleğe girişiyle bir ders, bir kavram, bir sembol aktarır; toplumun düşünceler sisteminin bir unsuru haline gelir.” Jan Assman’ın “hatırlama figürleri” olarak adlandırdığı bu figürleri, gruba bağlılık, yeniden kurma işlemi, zaman ve mekana bağlılık olarak sınıflandırmıştır. Gruba bağlılık, toplumsal belleği oluşturan toplumsal grupların kimlik sürecinin geliştiği alandır. Bu alanda toplumsal bellek grup üyelerinin bir arada olmasıyla var olur ve devredilemez. Yeniden kurma işlemi ise, toplumu etkileyen düşüncelerin aynı zamanda toplumsal belleği de etkilediğini ifade eder. Geçmişini yeniden farklı şekilde, şimdi ve geleceği de deneyimledikleriyle düzenler. Buna göre bellek ileri ve geri olmak üzere iki yöne de hareket kabiliyetine sahiptir. Hatırlama figürleri, grup üyelerine ortak bellekte bir dayanak sağlamak açısından daima somut bir zamana ve mekana bağlıdırlar. Örneğin, zaman içinde tekrarlanan bayram, panayır gibi geleneğe, dine ya da milli duygulara dayalı kutlamalar ortak yaşanan dayanak noktalarındandır. Periyodik olarak devam etmesiyle toplumsal belleğin devamlılığını sağlarlar. Toplumsal bellek içinde tüm bu figürlerin içinde meydana

geldiği, anıların içinde yaşandığı bir mekan gereklidir. Örneğin, bir ülke, bu ülkenin bir şehri, o şehrin sokakları, binaları, meydanları toplumsal belleğin mekânsal çerçevesini oluştururlar. Halbwachs, toplumsal belleğin olmazsa olmaz koşulu mekanı, toplumsal grupların kendi yerlerinden ayrılışları dahi sembolik olarak yeniden inşa ederek yaşattıklarına değinir. (Assmann 2015: 37-95)

Piere Nora ise toplumsal belleğin merkezine mekanı aldığı “Le Lieux de Memoire” de mekanı “tarihin tarihi” olarak değerlendirerek tarihin mekanla oluştuğunun altını çizer. *“Süreklilik duygusunun kökü mekandadır.”* Toplumsal belleği etkileyenlerin, geleneklere bağlı alışkanlıklarla etnografik, bilinçaltının toplumsal gruplara taşınmasıyla psikolojik ve gerçeği değiştirebilme gücüyle siyaseti içine aldığı sosyolojik faktörler olduğunu belirtir. Ancak kaynağını içinde bulunduğu toplumdan alan bellek her türlü etkiye karşı dayanıklıdır, sürekli, sınırsızdır, mekan ilişkisine bağlıdır. *“Hafıza her zaman yaşanan gruplar tarafından üretilen yaşamın kendisidir. Bu amaçla, hafıza anımsama ve unutma diyalektiğine açık, onların sürekli biçim değiştirmelerinden habersiz, her türlü kullanımlara ve el oyunlarına karşı çok duyarlı, uzun belirsizliklere ve ani dirilmelere elverişlidir ve devamlı bir gelişim halindedir.”* (Nora 2006: 17-19)

Özetle, bireysel bellek tüm yaşamı boyunca kişinin karşılaştığı toplumsal gruplarla sürekli bir alışveriş içindedir. Anılar yaşam boyu girip çıkan toplumsal gruplar sayesinde oluşmaktadır. Ancak bireysel hafıza bağımsızdır ve toplumsal grupların belleği de o grubu oluşturan bireylerin hafızalarından oluşur. Halbwachs bireysel belleği sosyal bir kavram olarak değerlendirirse de bu noktada toplumsal bellekten farklı olduğunu özellikle ifade eder. Bellekte bireysel olan sadece algıladıklarımızdır. Anılarsa kaynağı içinde bulunulan toplumsal gruplardır. Kısaca anıları biriktirmek ya da unutma ve hatırlama eylemlerinin gerçekleşmesi için başkalarına gereksinim vardır. Bireysel bellek sosyal bir çerçeveye bağlıdır. Bu çerçeve, tüm içeriği toplumsal anılardan oluşan, geçmiş, şimdi ve gelecekte tekrar tekrar üretilebilen toplumsal bellektir. Grupların yaşam öyküleri, aile bağları, ulus bilinci, aidiyet gibi kavramları, grup üyeleri arasında değerlerle yüklü bağları barındıran toplumsal belleğin sürekliliği ve toplumsal grupların birlikteliğinin devamı için grupların paylaştıkları ortak mekan gereklidir. Mekansa grup üyelerinin kimliklerinin, anılarının ve sürekliliğin dayanağıdır.

2.1.2 Hatırlama ve unutmanın döngüsü

Unutma süreci beraberinde hatırlama sürecini ya da hatırlama süreci beraberinde unutmayı sürecini de getirir. Aslında iç içe geçmiş bir döngüdür bu. Bellek nasıl hatırlar? Unutulur mu, unutturulur mu? Neleri hatırlarız ya da neleri unuturuz? Toplumlar nasıl unutulur ya da nasıl hatırlarlar? Toplumlar için amnezi söz konusu mudur? Nostalji modernitenin tuzağı mıdır?

Paul Ricoeur, unutuşu nesnel ve bilişsel yaklaşımla inceler. Nesnel açıdan yaklaşımda anılar üzerinden hareketle belleğin sadakatle kendi kurguladığı geçmişi şimdiye taşıdığı değerlendirilmesini yapar. Bilişsel açıdan yaklaşımda ise işlem yönüyle yani sinirbilim açısından uygulama yönüyle ilgilidir. Ancak felsefi açıdan anımsatıcı izler hakkında bilimciler karşısında alacağı tutumu sorgular. *“Unutuş, öncelikle ve genellikle hafızanın güvenilirliğine yönelik bir saldırı olarak hissedilir. Bir saldırı, bir zayıflık, bir eksiklik. Bu nedenle hafıza, en azından ilk aşamada, unutuşa karşı mücadele aracı olarak tanımlar kendini.”* Bu noktada hatırlatıcı izlerden hareketle, hatırlama izlerinin tamamen silinmesiyle sonuçlanan “kesin unutma” ve tekrar geri çağrılabilir “unutulmaz”, unutma süreçlerini irdelerken, duyguların spekülasyonlarla “derin unutmaya” yöneldiğini vurgular. *“Bir yandan unutuş bizi korkutur. Her şeyi unutmaya mahkum değil miyiz? Diğer yandan unutmaktan kurtarılmış bir geçmiş kırıntısının geri gelişini küçük bir sevinçle karşılarız. Her iki okuma, elbette beynimiz izin verdiği sürece, bütün yaşamımız boyunca sürer.”*

Ricoeur, Harald Weinrich’in Antik Çağ’da ortaya çıkan ve Yates’le doruğa ulaşan bellek sanatına(ars memoriae) karşı ortaya koyduğu unutuş sanatının(ars oblivionis) unutma sürecinin son evresi olduğu konusu üzerinde de durur. Bu nedendir ki unutmayı bellek ve tarihle aynı düzlemde değerlendirerek, unutmayı bellek ve tarihin perde arkasındaki en kapsamlı ve tehdit edici sorun olarak değerlendirmiştir.(Ricoeur 2012: 457-469) M.Ö.6. yüzyılda Simonides’in “Bellek sanatı”(ars memoriae), Onun bu kavramı ilk kez kullanmasından sonra Romalılarca retorik sisteme dahil etmesiyle Ortaçağ ve Rönesans’a kadar gelerek klasik kültürde yerini almıştır. Cicero’nun De Oratore’sinin II.kitabında ve Rethorica ad Herennium’da “bellek sarayı” olarak yer almış, ayrıntılı biçimde anlatılmıştır. *“Belli mekanlar seçiliyor ve bilince yerleşmesi istenen şeylerin hayali görüntüleri yaratılıyor, sonra da bu görüntüler belli mekanlarda*

ilişkiye sokuluyor. Böylece bu mekanların sıralı bütünü, olguların düzenini koruyor ve şeylerin görüntüsünü ve aynı zamanda kendilerini tanımlıyor.” (Assmann 2006: 37-39)

Cicero bellek sanatının mekânsal bir yöntem olarak kullanıldığını, hatırlanmak istenenlerin kodlandığı mekanlarla belirli bir düzen içinde sırasıyla geri çağrıldığını tarif etmiştir. Bireyler bu sistemle edindikleri pek çok bilgiyi canlı olarak belleklerinde saklayabilmektedirler. (Connerton 2014: 14-15)

İngiliz tarihçi ve kültür bilimci Frances A. Yates de Giordano Bruno and Hermetic Tradition kitabında bellek yerleştirme sisteminden söz etmiş, Rönesans’a Platon’un bakış açısını katmış olan Ficino’nun De vita coelitus comparanda’sında *“gezegen imgelerinin ve renklerinin onları ezberleyecek olan insanın evinden dışarı adım attıktan sonra algıladığı bütün bireysel görünelere ve onları algılayış sırasına göre düzenlenmiş biçimde kubbeli tavana resmedilerek ezberlendiğini”* anlatmıştır. Yates bu hatırlama sistemini, *“katıksız bellek-tekniksel bir sanat”* olarak yorumlamıştır. (Yates 2007: 34)

Jan Assmann “Hatırlama Kültürü” kavramından hareket ederek bellek sanatının sadece bireylerin belleğini ilgilendirdiğini ve birey belleğinin gelişmesini, kapsamını genişletmesini sağladığına değinir. Hatırlama Kültürü ise toplumsal gruplara dayanan sosyal bir sorumluluktur ve evrenseldir. Hatırlama kültürünün temeli geçmiştir ve önemli olan zamandır. Bellek sanatında ise öğrenmek ve mekan. Hatırlama kültürünün işlevi, umut etme eylemi içinde ve zamanda ‘geçmişle ilişki’ içinde olarak gelecekte ilerleme sağlamaktır. Assmann, geçmişle ilişkiyi şu şekilde açıklar; *“Kim bugünden yarına bu biçimde bakarsa dünü yok olmaktan kurtarmak ve hatırlayarak yaşatmak zorundadır. Geçmiş hatırlanarak yeniden kurulur.”* ‘Geçmişle ilişki içinde olmak’ içinse, geçmişe ait kanıtlara sahip olmak ve geçmişe ait kanıtlarla şimdideki kanıtlar arasında ayırım olması gerekir. (Assmann 2006: 38-40)

Moderniteyi unutkanlığın merkezine oturtan Paul Connerton, moderniteye dayalı unutkanlığın hatırlamaya dayalı olduğunu ifade eder. Bellek sanatının mekan merkezli oluşunun unutulana geri çağırarak yani hatırlamak için önemli olduğuna dikkat çeker. *“mekanın düzeni hatırlanması gereken şeylerin düzenini muhafaza eder.”* Modernite işte bu noktada devreye girerek unutkanlığa sebep olur. 19. yüzyılın ikinci yarısından

itibaren endüstrileşmeden kaynaklanan hızlı ekonomik büyüme, kentlerdeki farklı nedenlere dayalı göçten kaynaklı nüfus artışı, kentlerin içe dönük büyümelerinin yerini dışa dönük büyümenin alması, buna bağlı olarak barınma ihtiyacının doğmasından kaynaklı yeni binaların yapımı, bu binaların yapımı için var olan kamusal alanların aşındırılması ya da eski yapıların dönüştürülmesiyle toplumsal yapıda köklü bir değişim ortaya çıkmıştır. Moderniteyle birlikte toplumsal yaşam, bireylerin hızla gelişen dünyaya ayak uydurmak için daha hızlı yaşaması zorunluluğu ortaya çıkmış, kentler mega kentler haline gelerek yerellikten uzaklaşmış, yayılan ve genişleyen kentleşmeye bağlı olarak hem insan emeği hem binalar çabuk tüketilen metalar haline gelmiş, yaşam insan odaklı olmaktan çıkmış, içinde yürünemeyen kentleriyle, bilinen toplumsal ilişkilerden uzak, ortak anıların ve değerlerin yok olduğu bir hale gelmiştir. Connerton, toplumsal unutkanlığı mekansal, zamansal ve topografik olarak ele almıştır. Hatırlamaların çoğunun mekanla ilişkili olduğunu belirtir. O nedenle “Anıt Mekan ve Mahal” olarak iki farklı başlıkla mekanın belleğini inceler. Anıt mekanlar, toplumu etkileyen sosyal olayları ve hikayeleri ya da kişileri anımsatan, şimdiyi geçmiş zaman olarak üretebilme özelliğine sahip, eskiyi ve yeniye bir arada harmanlayabilen, bulunduğu coğrafyanın dilsel sembollerini barındıran **yer isimleri** ile karmaşık simgelerle biçimlenmiş, ifade ettiği anlam bakımından belli gruplarca yaşamın belli bir aşamasından diğerine geçiş olarak algılanan, tamamen kurallara, yasaklara ve hükümlere bağlı, geniş bir coğrafi çerçevede, zaman sınırı sabit olmayan, toplumdan topluma değişebilen çeşitli ritüelleri içinde barındıran **kutsal yolculuklar**dır. Mahal ise değişik ölçülerde yapılmış, bireysel hayat hikayeleriyle aileyi barındıran, insanlar ve olaylar hakkında değerlendirme yapılan, bilginin ve toplum içindeki kültürel temsillerin yayılmaya başladığı, maddi manevi anıların bir arada bulunduğu, barınaktan ve geometrik bir yapıdan çok fazlasını ifade eden **ev** ile gezilebilir olma özelliği olan, kişisel bağlılık gerektirmeyen ama rastlantısal olarak toplumun her kesiminden bireylerinin temas ettiği, toplumsal ve politik güçlerin kendiliğinden belirebildiği, kontrol altında tutulabilmesi zor meydan okuma alanı olabilen, bulunduğu şehrin omurgalarını oluşturan **sokaklar**dır. Connerton’un farklı unutkanlık türlerini irdelediği zamansallık anlayışındaki temel kavram, bireylerin organize ederek düzenledikleri katagorileşmiş zamandır. Zamansallaşma süreçleri hepsi birleşerek modernitenin çatısı altında unutkanlığın ortaya çıkmasına neden olurlar. Bu katagorileşmiş zaman

dilimlerinden ilki, kapitalizmle daha görünür kılınan, teknoloji sayesinde zamanın verimli kullanılmasını sağlayan aletlerle insanların zamana karşı kendilerini disipline etmek zorunda kaldıkları, paranın itici güç olarak değerlendirildiği, geçmişin hatırlama izlerinin modernitenin etkisi ile şeyleşme ve metalaşma sürecine girerek unutturduğu emek sürecidir. İkincisi, karşılıklı olması şartıyla, verme ve kabul etme zorunluluğu gibi meta değişimine dayalı hediye takasını içine alarak metaların estetikleşme sürecini sağlayan, paketlenme ve sunumun ürünün kendisinden önemli hale geldiği, özel ve kolektif yaşama kamusal alanlarda yer alan fuar, alışveriş merkezleri, zincir mağazalar yoluyla ve kitle iletişim araçlarıyla kıyasıya nüfus etmiş, “geçmiş ile geleceğin eşliğinde oturan” bireyler ve toplumlar arası ilişkileri dahi belirleyen, hızın ve yeninin simgesi modayı en güçlü şekliyle hissedilir kılan, unutkanlık sürecinde merkezinde kar ve tüketim olan zamansallık, tüketim zamansallığıdır. Simmel’in ifadesiyle “CV’lerin yörüngesi” nde yer alan kariyer odaklı üçüncü zamansallaşma, tarihsel olarak kademeli olarak ilerledi. Çıracılık-ustalık ilişkilerine dayalı, ortaklaşa yapılanlarla toplum içi iletişimin daha samimi olduğu, kolektif ve yavaş işleyen “hatırlanabilen ekonomi”nin yerini alan kapitalizmle, sanayiye dayalı dakiklik, istihdam, güvenilirlik, katılık gibi düzene dayalı toplumsal çalışma sistemi 30’lardaki ekonomik bunalımla ortaya çıkan güven ve sürekliliğin işlemez hale gelişi ve II. Dünya Savaşı’nın ardından yeniden istihdam sağlanması, işsizliğin ortadan kalkması amacıyla yapılan ekonomik reformlar Refah Devleti kavramını ortaya çıkarttı. 70’lerde başlayıp 90’larda baskın hale gelen teknolojiye dayalı egemen gruplar bilişim sistemleri vasıtasıyla bağlantılı olarak çalışma piyasalarına kurumsallaşma ve geçici sözleşme yöntemlerini yaygınlaştırdılar. Bu da mavi yakalıların yerini beyaz yakalıların alması sonucunu doğurdu. Ekonomik verimlilik ve teknolojik yeniliklerle geçici işçiliğin ve geçici sözleşmelerin, standart işçi-işveren ilişkilerinin değişmesiyle kişilerin bireysel anlatılarıyla standart özgeçmişler de değişti. Bilişim kapitalizminin yapısal eşitsizliğe neden olan bu gelecek umudundan yoksun postmodern baskın toplum düzeni kariyer yapılarını da değiştirdi. Bu toplumsal düzen içinde deformasyona uğrayanlarsa hızlı bir şekilde geçmiş olan şimdi, geçen hızlı zamana karşı direnemeyen tecrübe eksikliği ve bireylerin artık hiçbir hükmü kalmamış kariyer planlarıdır. Dördüncü ve son zamansallık, toplumsal anlamda oldukça geniş bir kapsamda merkezi bir rol oynayan gazete, televizyon ve bilişim teknolojilerini içeren medya üretim zamansallığıdır. Enformasyon yükünün arttığı dünyada gazete,

eşzamanlılık kaygısıyla bağlamından kopmuş yazılar ve sadece yazılar arası takvimsel bağlantıyı sağlayan gazetelerin üst köşesindeki tarihten ibarettir. Benjamin, gazetelerin sürekli tekrar yapmasından ve gazetecilik kuralları gereği taze haber kaynaklı olmaları nedeniyle okuyucuların duygusal zamanlarına giremediğinden bellek kaybına neden olduklarını ifade etmiştir. Televizyonda ise seyirci sadece hızla akıp giden imgeleri izlerken zamanı kısaltılmış olarak algılar. Bireysel olarak izlendiği için toplumsal bellekle bağı yoktur ve kalıcılık kavramından söz edilemez. Edinilen bilginin unutulma sürecinin en hızlı olduğu alansa bilginin bellek yerine depolandığı elektronik cihazlardır. Bilgisayarların ölçtüğü zamanla bireyin algıladığı zaman arasındaki farklılık eşzamanlılığın da sadece bir kurgu olduğunu göstermiştir. Bilgisayarlar bireyin geniş kitlelere en hızlı şekilde ulaşmasını sağladığından kültürel belleğin değişmesine de sebep olmuştur. Bilişim sistemlerindeki bilgi fazlalığının insanı travmatik bir duruma sokacağına dikkat çeken Henri Pieron bu durumu şöyle ifade eder. *“Kişi kendini kaybetmeyi göze alıp neredeyse meşhur İskenderiye Kütüphanesindeki yangının sebep olduğu o eski yıkıcı bellek kaybını arzulamaya başlar.”*

Kültürel belleğin merkezileşmesinde mekanın rolünden yola çıkan Connerton, çağdaş kültür çerçevesinde üretilen mekanların “kültürel amnezi”ye sebep olduğunu belirterek topografik açıdan unutmayı inceler. “İnsan yerleşiminin çapı”, “hızın üretilmesi” ve “kurulu çevrenin kasti olarak yıkılması” başlıkları altında bu incelemesini yapar. Mekan belleği üzerinden hareket eden bellek sanatının biçimlendirdiği yöntemle inşa edilen klasik Avrupa şehirleri merkezi odak noktası ve oldukça az nüfusu barındıran surlarla çevrili sınırlı bir yapıdaydı. Yüksek bir noktadan bakıldığında şehrin tamamı görülebilir durumdaydı. 19. yüzyılın ikinci yarısından itibaren hız kazanan endüstri devrimi ve ona bağlı modernitenin etkisiyle şehirlerin sınırları hissedilir şekilde değişti. Şehirlerde nüfus artışı nedeniyle barınma ve istihdam sorunları yaşanırken bir yandan da dışa doğru genişlemenin getirdiği bir sonuç olarak ikamet edilen yerle çalışılan yeri farklı bölgelere yerleştirmek suretiyle farklı bir mekânsal düzenlemeye gidildiği görülür. Yirminci yüzyılın başlarında şehrin tarihi bölgesinden başlayan merkezileşme, İkinci Dünya Savaşı'nın ardından nüfusun, ticaretin ve sanayinin hızla genişlemesiyle şehirleşmeyle ilgisi olmayan, şekilsel olarak bozuk bölgelere dağılarak çok merkezli yapılırken, yirminci yüzyılın son çeyreğinden itibaren küreselleşmenin etkisiyle yerleşim boyutlarının tamamen değiştiği metropollerdeki yaşam alanlarıyla

merkezsizleşme sürecine girmiştir. Şehirlerin bu geniş çaplı büyümesine paralel olarak hızın üretilmesiyle yürümenin yerini sırasıyla tren, buharı vapor, bisiklet, asansör, otomobil, uçak gibi ulaşım araçları alır. Ancak şehrin topografyasının değişiminin ilk işareti 1850’lerde şehir plancısı Hussmann’ın Paris’te “genel bir dolaşım sistemi” oluşturmasıyla başlamıştır. Buna göre şehirdeki meydanların etrafından kollar çıkarak trafik noktaları haline dönüşmüştür. İkinci Dünya Savaşı sonrası insanların yaşamlarında önemli yer tutmaya başlayan otomobille birlikte araba, uçak, gemi gibi ulaşım araçlarının üretimi ile hız, seri üretime geçmiş oldu. Hızla çoğalan otobanlar yaşamın bir parçası haline geldi. Otoyolların çoğalmasıyla yolların asıl amacı olan yerleşim bölgelerini birbirine bağlama özelliği ortadan kalkmış yerini otoyolların yerleşim bölgelerine karşı üstünlüğü almıştır. Bu durum da kültürel topografyanın değişimini getirmiştir. Artık insanlar hareket ve hız özgürlüğü için araba kullanmakta, şehri ön camlarından izleyerek mekanı en yüzeysel haliyle, sadece siluet olarak algılamaktadırlar. Baudrillard bunu “amnezinin görkemli biçimi” olarak adlandırır. Yani hız geride hiçbir iz bırakmaz. Arabalar trafik yoğunluğu nedeniyle sosyal etkileşim düzeyini düşürür, sosyal yapıya zarar verir, sokağın topografyasını değiştirir. Hızın üretilmesiyle mekânsal istikrar aşınmış, şehir topografyasındaki sürekli değişim mekânsal belleği etkilemiştir. Topografik açıdan yapılan incelenme aslında birbirini tetikleyen bir mekanizma gibi çalışır. Hız üretimi “kurulu bir çevrenin belirli aralıklarla kasti olarak yıkılmasını” da beraberinde getirmiştir. Yirminci yüzyılın ilk çeyreğinde başlayarak süreklilik kazanan şehirlerde işyerlerinin ya da binaların uzun ömürlü olmamaları, yerlerine yenilerinin ikame edilmesiyle ortaya çıkan hatırlanmayacak şekilde unutulmalarıyla sonuçlanan bellek silinmesine neden olmuştur. Bu süreçte dönüştüren modernitenin şehirleri-birbirine benzeyen kentsel ve mimari dokulardan oluşur-modern mekanlar olarak adlandırılan kapitalizmin inşaat hegemonyası altında hafif malzemelerin üretilmesiyle neredeyse portatif binalarla yeniden ve yeniden üretilirken ortaya yaygın bir kültürel amneziyi de çıkartır.(Connerton 2014: 19-121)

Connerton, toplumsal belleğin hatırlama sürecini özellikle yazıya ve kaydetmeye dayalı olmayan aktarma eylemleri üzerinden incelemiştir. Anma törenleri ve bedensel pratikler başlıkları altındaki inceleme geçmişin uzantısı bilgilerin tekrarlanan yeniden canlandırmalarla toplumsal belleğin uyarılması sonucu hatırlamayı aktifleştirdiğinden söz eder. (Connerton 1999: 66,113)

Assmanns, toplumsal hatırlamanın toplumsal bellekte iki şekilde gerçekleştiğini ifade eder. Bunlardan ilki yazı kültürünün olmadığı toplumlarda dilsel anlatım yanında danslar, törenler, resimler, giysiler, takılar, yollar, mekanlar gibi çeşitli simgelerle anlatımı sağlayan “kökenselel hatırlama” şekli, diğeri ise kişilerin yakın geçmişinin anlatıldığı “biyografik hatırlama” dır. Assmann, Halbwachs’ın hatırlama figürlerinden hareketle kökenselel hatırlamayı sağlayan bir takım ritüeller, bayramlar, dinler, kutlamalar gibi toplumsal belleği diri tutan hatırlama biçimlerinin toplumsal kimliklerin temelini oluşturduğunu belirtir. Mekansa hatırlamanın baş aktörüdür. Antik Çağ’dan, Ortadoğu’nun eski uygarlıklarına, Avustralya yerlileri Aborjinlerden Filistin’in kutsal mekanlarına, “kültürel belleğin topografik mekanları” ve toplumsal belleğin mekanlaşmış anlatım biçimleridir. Antropolog Meyer Fortes hatırlamak için çaba ve sadakat olmak üzere iki unsurdan bahsederken, arkeolog Klaus Schmidt ortak belleğin yaratılmasında ölümlerin anılmasının etkin bir güç olduğunu belirtir. Halbwachs hatırlamanın tarih ve gelenekle yazılı hale getirilmesinin farklı biçimleri olduğuna işaret eder. Bu noktada anılar yeniden kurma durumundan tamamen elenir ve tarafsız olarak değerlendirilen geçmiş bu şekilde korunarak ortak hatırlanan bir bütüne dönüşür. (Assmann 2006: 46-53)

Ricoeur, “hatırlama anı tanıma anıdır” derken zaman ve mekan içinde belleğin yaşanan olayların geçtiği ya da görülen, gezilen yerlerin anımsandığını, anımsanan anıların da mekana bağlı olduğuna işaret eder. Nora’nın “hafıza mekanlarının” ilk çıkış noktası da budur. Bu mekanların özelliği hatırlamayı tetikleyici bir kuvvet olarak “ölü belleğin yerine geçen yedek bellek” olmalarıdır. Mekanlar yazıtlar, arşivler, anıtlar, kitaplar, fotoğraflar gibi belgelerdir. Anılar mekanlara o denli bağlıdır ki, mekanlar anıların hatırlatıcı unsuru oldukları gibi anılar hatırlandığında anlatılan ilk unsur olayın gerçekleştiği mekanlardır. Mekanlar “kişisel ve kolektif belleğin bekçileri” dirler.(Ricoeur 2012: 59-63)

2.2 Toplumsal Belleğin İnşasında Meydan

2.2.1 Toplumsal mekanın üretiminden kente

Nietzsche, “*Ben kuvvetin dayanağı olan, onu sınırlandıran, şekillendiren mutlak mekana inanıyorum.(...)Nerede mekan varsa orada varlık vardır.*” derken zaman içinde olagelen akışa, fiziksel, algısal, belleksel veya toplumsal etkilere karşı mekanın üstünlüğü ve mekansallık konusunda varoluş mücadelesini anlatır.(Lefebvre 2016: 52-53)

“*(Toplumsal) mekan (toplumsal) bir üründür.*” Lefebvre, mekanın ürün ya da nesne gibi somut ama aslında soyut, araçsal ama araçsallığın ötesinde, hem nesnelleşebilen hem de nesnelleşemeyen, toplumsal ilişkileri içinde barındıran kodları içerdiğine vurgu yapmıştır. Toplumsal mekan, basit bir biçime indirgenemediği gibi belleksel veya fiziksel mekan olarak da kendine özgü bir yapıdadır. Konuşulan yerlerin mekanıyla düşünülen yerlerin mekanı ve toplumsal mekanla belleksel mekan birbiriyle örtüşür. “*Toplumsal mekan, toplumsal yeniden-üretim ilişkilerini, yani ailenin özgül örgütlenmesiyle birlikte, cinsiyetler, yaşlar arasındaki biyolojik-fizyolojik ilişkileri ve üretim ilişkilerini, yani iş bölümünü ve örgütlenmesini, dolayısıyla hiyerarşikleşmiş toplumsal işlevleri içerir.*”(Lefebvre 2016: 57-60) Mekan, toplumsal ilişkilerin ve üretim ilişkileri temsillerinin kesişme noktasıdır. Daima politik ve stratejiktir. Lefebvre’in “soyut mekan”ı tam bu noktayla ilgilidir. Kapitalizmin sermaye ve iktidar ilişkisinden yola çıkarak devlet ve sermayedarların mekanı üretmelerindeki amacın kar olduğunu ifade ettiği bir kavramdır.(Lefebvre 2016: 292-297) Buna bağlı olarak kent merkezleri tüketim mekanlarıdır. “Toplumun analizcisi” işlevi bulunan toplumsal mekanı üretmek için, topluma özgü bağlılık ve sürekliliği olan mekan pratikleri; toplumun sahip olduğu üretim ilişkilerine işaret eden, bilimsel bilgiyle oluşturulan mekan temsilleri ile toplumsal yaşamın illegal ve sanatsal kodlarını içeren karmaşık sembollerinde barındıran temsil mekanlarına ve toplumsal pratiklerin gelişebilmesi için mekanın ayrılmaz parçası zamana ihtiyaç vardır.(Lefebvre 2016: 57-63) Lefebvre, toplumsal mekanın temelini, Yunan ve Roma Antik kentleriyle bağlantılı olarak toplumsal yaşamın gündelik sıkı ilişkilerini içinde barındıran kent merkezleri(somut mekan) olduğunu belirtir. Kent merkezleri hem kapitalist sistemin yeniden üretme mekanları

hem de gelişmenin mekanlarıdır.(Gottdiener 2001: 252-254) Politik, stratejik, üretilebilen, tarihin bir ürünü olan kent, devletin merkezîyetçi baskısı karşısında ademi merkezileşme özelliğiyle teorik düzeyde işleyen bir kozdur. Gücü elinde bulunduran siyasetçiler olsa da imkansız gibi görüneni mümkün kılacak olan itirazın gücünü temsil eden kent toplumdur. Kent toplumunun bu itiraz gücü, zaman ve mekanı insanın sahiplenmesi olan, özgürlüğün en ileri halini ortaya çıkarır.(Hess 2016: 14-15)

Castells, kentsel mekana “kolektif tüketim” kavramı üzerinden yaklaşır. Kentin temel işlevi, emeğin yeniden üretilebilmesi için gerekli olan, tüketim sürecinin ana faktörü olmasıdır.(Aslanoğlu 2000: 64) Devletse hem kolektif tüketimi, kamusal veya yarı kamusal hizmetlerle görünür kılar hem de konut, ulaşım, sağlık gibi üretimin tekrarlanmasını sağlayan tüketim araçlarıyla sermayenin devamlılığını güvence altına alırken, kenti kolektif üretimin örgütlenmesi için elverişli ve nitelikli bir mekânsal form yapar. Kentin bu formu sınıfların kesiştiği, emek ve sermaye arasındaki çelişkilerin ortaya çıktığı, sosyal çatışma ve direniş biçimlerini de beraberinde getirir. (Gottdiener 2001: 250-252) Kent, toplumsal yapının mekandaki aksidir. Sosyal süreçler ve mekandaki değişiklikler kentsel değişim ve dönüşümün de sebebidir. Kentteki bu değişim ve dönüşümü, üretim araçlarının, tüketim, iş gücü ve kentsel sermayenin yoğunlaştığı metropolleşme süreci ile merkezden uzaklaşan iş alanlarına bağlı olarak iş gücünün yer değiştirmesiyle ortaya çıkan alt kentleşme süreci olarak açıklamıştır. (Aslanoğlu 2000,: 65-66) Castells, mekânsal hareketlilik ve sosyal süreçlerin birbiriyle bağının kent için esas olduğu ve incelenmesi gerekenin bu bağ olduğu üzerinde durmuştur. “*Kentsel hareketler, kentin toplumda oynadığı rolün kökten değişimi veya kentin tarihsel anlamının yeniden tanımlanmasını bilinçli olarak amaçlayan ortaklaşa eylemlerdir...*” Kent, toplumların değer, istek ve gereksinimlerini, değişik zaman ve mekanlarda, ifade etme savaşımının neticesidir. (Bıçk1 2006: 124-125)

Mekanın başka nesnelere ilişkisi, bu ilişkilerle var olduğu ve “İlişkisel mekan” olarak adlandırdığı kavramında Harvey, mekanın ne olduğunun anlaşılması halinde bu mekan kavramı içine yerleştirilen insan davranışlarının kent olgusunun incelenmesinde vazgeçilmez bir etken olduğunu ifade eder. Kent olgusunun çerçeveselendirilmesi için, toplumsal mülkiyet ilişkileri, demografik yapı, arazi ve üretim-dağıtım ilişkileri, toplumsal süreç ve mekânsal biçim arasındaki ilişkinin anlaşılması gereklidir. (Harvey

2016: 16-21) Siyasi etkenle mekanın örgütlenme şekli arasındaki nedensellik ilişkisi vardır. Kapitalist sistemin kazanç arayışının bir ürünü olan kent mekanının şekillenmesi, endüstrileşmenin olduğu noktalarda görülür. “*Sınıfsal yapı ve mekânsal farklılaşma kuramı*”nda Harvey, kapitalist toplumdaki sosyal ilişkilerin üretilmesi sırasında mekânsal parçalanmanın yaşanacağına işaret etmiştir. Kuram, sermaye dışı grupların süreklilik gösteren sosyo-ekonomik yönden zayıf olmalarından kaynaklı alt kentleşmeye neden oldukları, kentsel yarılma yaratarak kentin aşırı büyümesine neden olduklarını açıklamaktadır. Bu durum kapitalist sistemin kriz yaratan yüzünü ve kenti sistemin devamlılığını sağlayan bir araç olarak konumlandığına göstergesidir. (Bıçkı 2006: 116-117) “*Servet ve iktidarın dağılımındaki artan kutuplaşmanın sonuçları şehirlerimizin mekânsal formu üzerinde geri dönüşsüz izler bırakmakta, onları giderek etrafi çevrilmiş kent parçaları , güvenlik kontrollü konut alanları ve sürekli gözetim altında tutulan özelleştirilmiş kamusal mekanlardan oluşan kentler haline getirmektedir.*” Kapitalizmin tüketim merkezleri olan kentlerin kaynakları yine tüketimi tetikleyici şekilde düzenlenirken ve küreselleşmeyle kentler hiper-kentlere dönüşmüşken Harvey’in karşı savı şehir hakkı kavramıdır. Şehir hakkı ile kentte yaşayan tüm toplumsal grupların sağlıklı konut güvencesi, yeşil alan, güvenli cadde ve sokaklar, vb. gibi kullanıcı haklarını ve çıkarlarını koruyabilmeleri, geliştirebilmeleri, kentle ilgili fikirlerini savunabilmeleri ve karar verebilmeleri kurgulanmıştır.(Harvey 2015: 44-68)

Mekanın üretilebilir olduğuna işaret eden Lefebvre’in “Peki ya toplumsal mekan?” sorusu, kentin “kolektif tüketim” aracı olduğunu ifade eden Castells, “mülkiyet” üzerinden kentin sermayeleşmesini eleştiren Harvey...Tümü yapısalcı-Marksist yaklaşımlarıyla mekandan kentsel mekana geçiş ile kentin kapitalizmle ideolojik ve kontrol aracı olarak sosyal yapı ve aktörlerle yeniden üretilmesini toplumun/kamunun üzerinden tartışmışlardır.(Solak 2017: 30-31) Kentler, Antik dönemden günümüze değin sürekli değişen, yeniden üretilen, içinde yaşayan toplumları şekillendiren, içinde yaşayan toplumlarca şekillendirilen, dinamik, devinim halinde olan yaşayan organizmalardır.(Uzgören; Erdönmez 2017: 42) Caddeler, sokaklar, meydanlar, yollar, parklar, vb. gibi halkın rahatça ulaşabildiği, yapılarla tanımlanan ancak yapıların dışında kalan, toplumsal iletişimin ve bütünleşmenin sağlandığı, sosyal bağlayıcılığı olan, kamusal mesajların verildiği, buldukları kentlerin sosyal yapı ve kimliklerini işaret

eden kentsel/kamusal mekanlarsa Schulz'un ifadesiyle "yerin ruhu" durlar. (İnceoğlu; Aytuğ 2009: 131-133)

2.2.2 Toplumsal belleğin kamusal alanda yansıması

Kant, 18. yüzyıl sonlarında yazdığı "Aydınlanma Nedir?" makalesinde bireysel özgürlük düşüncesinin aydınlanmaya ulaşmak için yeterli olmadığını, sınırlar koyan ve "itaat edin" söylemlerini yineleyen gücün karşısında, kamu içinde özgür düşünceye sahip diğer kişilerle bir araya gelerek, kamu içinde konuşarak aydınlanmaya, buna bağlı olarak da özgürlüğe ulaşabileceğini belirterek, "kamu" ifadesini kullanmış ve kamusal alanı devlet ile birey arasındaki müzakere mekanı olarak değerlendirmiştir. Kant'ın özgürlüğe ulaşma mekanı olarak işaret ettiği kamusal alan, modern insanın durumunun kökenlerini araştıran Hannah Arendt'in antik kamusal alanı incelemesiyle tarihsel süreç içinde sorgulamasının başlangıcı olur. Arendt, yirminci yüzyılın yıkıcı politik kötülüklerini yaşamış bir entelektüel olarak bireyin özgürlüğün ya da esaretin farkına varmasının toplumla ilişki kurmasıyla mümkün olduğunu savunur. Bu farkındalığın mekanı da kamusal alandır.(Dachéux 2012: 15-21) Antik Yunan'da şehir devletlerindeki sistem, ortak yaşam pratiklerinin deneyimlendiği, bireyin kim olduğunu konuşarak anlatabildiği, hem bir başkasının düşüncesini keşfedebildiği hem de bireyselliğin farkına varabildiği bir sistemdir. Arendt'in Antik Yunan şehirlerini seçmesinin sebebi işte bu farklılıkların gözler önüne serilebildiği, çok sesliliğin var olduğu kamusal alanı içermesidir.(Arendt 2008: 57-75) Modern dünyada ise insan ekonomik zorunluluklar nedeniyle özgürlüğünü kaybetmiş, yaşam kamusal formdan çıkmış, mülkiyet olgusu insanın önüne geçmiş, insan sadece kendine dönük bir varlık haline gelmiştir. Modern insanın baskı, zorbalık karşısında itaat etme zorunluluğuna alternatif, geçmişin insani değerlerinin hatırlanmasıdır. Kamusal alan, toplum içindeki bireylerin her şeyinin görünür olduğu "açıklık mekanı" ve insanları birbirine bağlayan "ortak sahip olunan dünyadır".(Yılmaz 2007: 38-39) Ardent'in bakış açısıyla, kısır döngünün kırılması, tekrar özgürleşme, insani değerlerle yaşayabilme ve hatırlamanın sürekliliği kamusal alanın var olmasıyla mümkündür. Kamusal alan, somut eylem ve sözle sürekli hareket halinde, toplum bireylerinin tartışabildiği, görünür olduğu alan biçimidir. (Dachéux 2012: 21) Modern dünyada ise aktif yurttaşın Antik Yunan şehir

devletlerindeki gibi yeniden var olabilmesi kişiler arası ilişkilerin ve dayanışmacı kolektif bilincin kurulabilmesi, kimliklerin ve paylaşımcı bir toplumun ortaya çıkabilmesi- kamusal alanların inşasıyla mümkündür. (Yükselbaba 2008: 234)

Kamusal alanı tarihsel ve siyasi perspektifte, Ortaçağ'da kamusalın iktidarca temsil edilmesinden 18. ve 19. yüzyıldaki burjuva kamusuna değin inceleyerek kamusal alan ile özel alan arasındaki ilişkiyi kavramlaştıran diğer bir düşünür Jürgen Habermas'tır. Habermas, "plebyen kamusalılığıyla" işaret ettiği burjuva kamusalılığının ezilmiş alt kültür ya da sınıflarının örgütlenme şekilleri ve ortaya çıkan yeni politik kültürün tarihsel süreçte tikel bir evreye taşındığını ortaya koymuştur. Buna göre baskın sınıfın egemen olduğu kamu, çoğunluğu oluşturan dışlanmış halk tabakasından meydana gelen "plebyen kamusalılık" ile temas etmekteydi. (Habermas 2017: 9-21) Kamusalılığın yapısal dönüşümünün başladığı nokta tam da burasıdır. Mal üretiminin ve mal dolaşımının hızlandığı, bunlara bağlı olarak haber ağının yaygınlaştığı, haberin meta haline geldiği, iktisadi hayata katılan aile kurumunun dikey hareketiyle özel alan oluşumu ve buna bağlı özel/kamusal alan sınırıyla beraber kamusal topluluk ortaya çıkmıştır. Kamusal topluluksa beraberinde "kamusal akıl yürütme bilinci" ni getirmiştir. Kamusal akıl yürütme bilinci ile hareket etmeye başlayan kamusal topluluk, egemen kamuya karşı açıklık ilkesini öne sürmüş ve egemenliğin temelini hedef almıştır. Bu durum kamusalın ve egemen iktidarın yeniden farklı şekilde yapılanarak örgütlenmesine neden olmuştur. (Habermas 2017: 93-98) Habermas, liberal, cumhuriyetçi ve sistemik olarak üç kuram üzerinden kamusal alan değerlendirmesi yapmıştır. Bunlardan birincisi tüm düşüncelere saygı gösterilerek dayatmalardan uzak, tüm fikirlerin bir araya gelebildiği bir yer olmasıdır. İkincisi, demokrasinin güçlendiği, toplumun her bireyinin katılmak zorunda olduğu politik katılım yeri, üçüncüsü ise toplumun alt katmanlara ayrılarak, denetimi kendinin yaptığı, bağımsız, üretimsel bir sistemi barındırmasıdır.(Dachéux 2012: 18-19) Habermas'ın kamusal alanı zaman ve mekan çerçevesinde tarihsel ve toplumsal olarak belirtmek ve incelemek açısından "olgusal", mevcut olanı geleceğe dönük ve teşhis koyması, olması gerektiği gibi açıklaması yönünden "ilkesel" perspektiftedir. Olgusal olarak kamusal alan, toplumsal yaşamda mekânsal olarak fikirlerin, paylaşımların, tecrübe ve kültürün; ilkesel olarak kamusal alan ise, aleniyet, özerklik, kanaatler, değerler, eşitlik, tartışmalar ve eleştirel yönleriyle kolektif süreçlerin ortaya çıktığı toplumsal alanlardır. (Olgun 2017: 45-48)

Sennett, 18.yüzyılda kamusal ve özel alan sınırlarının kozmopolit olan medeni taleplerle, ailede var olan doğanın talepleri arasında bir çizgide olduğu ilişkisini kurar. Ancak 18.yüzyıl sonu yaşanan devrimler ve 19.yüzyılla birlikte yükselişe geçen sanayi kapitalizmi ve sekülerizm ile kamusal ve özel alan arasındaki denge değişir. Bu yüzyılda yaşanan toplumsal sarsıntı ve değişimler sonucu kamusal düzenin sağlanması ve denetim altına alınması zayıfladığından aile sığınılan korunma noktası oldu. Burjuva ailesi mahremiyetin, istikrarın ve güvenliğin olduğu, yabancıların giremediği korumalı bir alan haline geldi. Sanayi kapitalizmi ise makine ile üretilen mallar ilk kez büyük mağazalarda satılıyor, seri üretimden kaynaklı tek tipleştirme Marx'ın ifadesiyle "meta fetişizmi"ni ortaya çıkartıyor, kamusal yaşam üzerinde doğrudan müdahalede bulunuyordu. Toplum, özel alanın kamusal alanın sınırlarını aşmasıyla mahremleşerek, kamusal alandaki davranışlarını tamamen değiştirdi. (Sennett 2002: 35-47) Aşınan kamusal yaşamla birlikte kamusal alan özel alan sınırının da belirsiz bir hal almasından kaynaklı bireysellik yükselirken, toplumsallaşma zayıfladı.(Bilgiri 2015: 271) Kamusal alan özel alan içinde şekillenmeye başladı. Tarihsel çizgide kamusal yaşamın dönüşüm sürecini analiz eden Sennett, kamusal yaşamın odak noktası olarak büyük şehirleri işaret etmiştir. Yabancılarla ilişki kurulan, rahat davranılabilen kozmopolit şehirler, kahvehaneler, parklar, meydanlar, tiyatro ve mağazalar kamusal alanın ortaya çıkmasını sağlamışlardır. 19.yüzyılda moderniteyle birlikte kamusal yaşamın sancılarının başladığını, kapitalizmin araçlarıyla kamusal ve özel alandaki toplumsallaşma ile üretim-tüketim ilişkilerinin kentleri ve kamusal alanları dönüştürmesini eleştirel bir yaklaşımla inceleyen Sennett'e göre kamusal alan sadece fiziki bir mekan değildir, aynı zamanda aile ve arkadaşların dışında kalan, bireyin tanımadığı kişilerle duygusal bağlar kurarak anılarının oluştuğu, örgütlenme ve tartışma ortamının parçası olan, tarihi ve kolektif belleği içinde barındıran soyut bir kavramdır.(Sennett 2002: 214-233;15-43;59-67)

Kenti sıradan insanların gündelik yaşamları üzerinden inceleyen De Certeau, Giard ve Mayol'un kamusal alanı, heterojen, üretilen, kentsel çok sesliğin noktaları, yerin ruhunun kesiştiği ve anıların koruyucuları, geçmişin parçaları, belleğin ve kültürün güçlü odaklarıdır. "*Kentten poetikanın üreyip çoğaldığı devasa bir bellek oluştururlar.*" (Certeau;Giard;Mayol 2009: 101-174) Kentsel mekanların üç boyutlu

şekle soktuğu kentsel bellek, kenti biçimlendiren, değişim ve dönüşümüne neden olarak kent kimliğinin inşasında belirleyici işlevdedir.(Ünlü 2017: 77)

Kentin kimliği ve farklılıklarının “şehrin ruhu” nu yansıttığını, bunun da kentin belleği olduğunu ifade eden Aldo Rossi, kentsel artifaktlar üzerinden tanımladığı mimariyi Halbwachs’ın, toplumsal bellek kavramıyla ilişkilendirir. “*Bir topluluk bir mekanın bir parçasıyla karşılaştığında, onu kendi imgesine çevirir, ama aynı zamanda kendini ona direnen bazı maddi şeylere teslim eder, onlara uyarlar. Kendisini inşa ettiği çerçeve içine kapatır. Dış çevre imgesi ve onunla sürdürdüğü sabit ilişki, onun kendisiyle ilgili sahip olduğu fikrin alanına geçer.*” Rossi’ye göre kent artifaktları mimari, arkeolojik ve mimarlık tarihi incelenirken kentin tarihsel açıdan bilgi ve belge değeri taşıması yanında, kolektif imgelerden oluşan bir sentez olduğudur. Kenti oluşturan tüm mimari parçalar kentin belleğini ve toplumsal ilişkileri mekânsal olarak kapsamakta, kentin bu bağlamda biçimlenmesini, yeniden üretilmesini sağlamaktadır. “*Şehir, kolektif hafızanın locus’udur.*” Toplumsal bellek kentle bütünleşmiş, hem mekanın dönüşmesinde etken olmuş, hem de yaşayan bir organizma olan kentin özü olmuştur.(Rossi 2003: 121-125)

Modernitenin tarihi göz ardı etmesine karşın anıtlar, bölgeler ve izler kolektif belleğin birer işareti olarak tarihin sürekliliğini sağlarlar. Kalıcılığın mekanı olan kolektif bellek, kentte yaşayan insanların tarihi süreçte oluşmuş yapıtlarına yansıyan kültürel bütünlüğüdür.(Öztürk 2016: 111-113) “The City of Collective Memory” de Christine Boyer, kent ve bellek arasındaki bağın, hatırlama-unutma kavramlarının yaşanılan çevreyle ilişkisine işaret ederken, değişen dünyada toplumsal belleğin önemini vurgular. Kentin zaman ve mekan olarak çok katmanlı yapısıyla ilişkili olarak kamusal alanların tanımlanması için toplumsal bellek ve toplumsal kimlik büyük öneme sahiptir. (Çalâk 2012: 36) Mekanın toplumsal bellekle kurduğu ilişki dikkate alındığında Lynch’in kentin “*düğüm/odak noktalarından*” (Lynch 2016: 80) biri olarak tanımladığı, Schulz’un kentin en dikkat çeken unsurları değerlendirmesini yaptığı (Aykılıç 2015: 15), kimlik ve aidiyetin vurgulandığı, toplumsal ilişkilerin yeniden üretildiği kamusal alanlar olarak meydanlar kentsel mekanların en önemli ögesidirler.

2.2.3 İktisadi ve politik hayatın ortak gündelik yaşamdaki mekanı meydan

Kent planlamasına hümanist bir düşünce sistemiyle bakarak bu konuda iki farklı yaklaşım ortaya koyan Camillo Sitte, kentlerin istatistiksel ve politik analizlere göre estetik değerlerle planlanmasını, bunun yanı sıra biçim ve mekan anlayışının da psikolojik ve felsefi olarak dikkate alınmasına değinmiştir. Sitte, açık kamusal mekanlar olan meydanların çevresiyle bütünlük oluşturur şekilde planlanmasını ve insan-mekan ilişkisinde toplumsal verilerin değerlendirilmesini sağlamıştır.(Sönmez 2013)

Krier, kent mekanını meydana getiren tipolojik ve morfolojik etkileri tarihi kentler üzerinden incelemiştir. Temel aldığı unsurlar sokaklar ve meydanlardır. Avlulu evlerde komşularla ortak bir yaşam nasıl oluşturuluyorsa meydanlar ve sokaklarda da aynı süreç dikkat çeker. Alexander ise insanların yoğun olduğu yolların birleşim noktalarına meydanların yapılmasının, “gezinti yeri”, “iş toplumu” ve “tanımlanabilir komşuluk” kavramlarının ortaya çıkmasını sağlayacağını belirtir. Kentsel mekan incelemelerinde mimari kaygıları dikkate almayan Alexander, meydanların bir şehrin en kamusal alanları olduğu üzerinde durur. Meydanlar, bir şehrin kamusal mekanları olarak alt ve üst bileşenleri olan fonksiyonel ihtiyaçlar ve toplumsal ilişkiler ağıyla değerlendirilir. Bileşenlerden birinin zarar görmesi tasarlanan kamusal mekanın tasarımını imkansız hale getirir.(Köseoğlu 2011: 98-121) Kent meydanları tarihsel süreçte sosyal, kültürel, dini, ticari ve siyasi amaçla kullanılmış, yapıldığı döneme göre şekillenmiştir.

2.2.3.1 Neolitik Dönem ve Antik Çağ'da meydanlar

İnsan ateş yakmayı öğrendikten on binlerce yıl sonra günümüzden yaklaşık on iki bin yıl önce yerleşik düzene geçebilmiştir. Bu sayede insan toprağı işlemek için kazma kürek gibi el aletleri, hayvan avlamak için ve düşmanlarını öldürmek için silahlar, ağaçlar için keserler ve baltalar, kerpiç ve taştan barınma ihtiyacını karşılayacak evler yapmış, yiyecek, giyecek ve taşıma ihtiyacını karşılamak için hayvan evcilleştirmiş, dilin toplumsal evrim sürecini dönüştürmesiyle, toplumsal miras kuşaktan kuşağa gerçekleşebilmiştir. Dil, sadece toplumsal mirasın aktarılmasında değil, kural koyma, akıl yürütme, çözüm üretmeyi, düşünerek simgelerle işlem yapmayı sağlamış, insanı

“somutun tutsaklığından” kurtarmıştır. İkel topluluklarla ilgili yaptığı araştırmalarla Marx ve Engels’i de etkilemiş olan Antropolog Lewis Henry Morgan’ın “Vahşet Dönemi” dediği insanın toplayıcı olduğu Paleolitik Çağın ardından gelen Morgan’ın “Barbarlık Dönemi” diye adlandırdığı “Neolitik Çağ” la birlikte insan, çömlek yapıp, hayvan besleyip, yerleşik duruma geçmiş, demir, tunç aletlerle araç gereç ve silah yapmayı, dokumayı, çiftçiliği, ihtiyaç ötesi ürün üreterek yiyecek üretici ekonomik bir döneme girmiştir.(Child 2014: 19-29;40-70)

Konya ovasında Çatalhöyük kazısı Neolitik Dönemdeki gelişimi görmek açısından önemlidir. On iki yapıdan oluşan köy, plan, mimari, tarım ve hayvancılık, kullanılan aletler, inanç sistemleri ve gelişimi görme açısından önemlidir. Bu köy düz damlı, kerpiçten, ahşap sütun ve kirişlerle yapılmış binaların öbek halinde olduğu, duvarların birbirine değecek kadar yakın, ufak avlulu, insanların düz damdan merdivenle evlere girip çıktığı, sokak bulunmayan bir yerleşim birimidir. Obsidyen ticaretinin parçası olan bu köy duvar resimleri, diğer evlerden farklı olmayan kırıktan fazla tapınaklarıyla, çanak çömlek yapım teknikleri ve metali işleme yöntemleriyle neolitik bir köyün yaşam şeklinin en iyi örneğidir.(Gates 2015: 60-64)

Nil deltası, İndüs Vadisi ile Dicle ve Fırat’ın beslediği Mezopotamya’da, Ürdün Vadisinden Drava Vadisine, Baltık kıyılarından Meusa Nehrine, İsviçre’den Normandiya’ya pek çok kazıda bölgeden bölgeye değişen sayıda evlerden kurulu köyler, paralel yollar, ana caddeler, vahşi hayvanlara ya da düşmanlara karşı kazılmış hendekler, kazıklar ve siperlerle üstü örtülü geçitlere rastlanmış, bu kamuya ait birimlerin toplumsal örgütlenmeyle yapılmış bir çalışmanın ürünü olduğu kanısına varılmıştır. Child’ın “Şehir Devrimi” adını verdiği toplumun ekonomik anlamda örgütlenişinin başlangıcı olan bu dönem yazılı tarihle birlikte en üst noktasına ulaşır. Sahra’dan Akdeniz’e doğuda Himalayalar’a, kuzeyde Hindukuş Dağlarına, güneyde Yengeç Dönencesine kadar uzanan bu verimli bölgenin Nil Vadisini içine alan batı ucundan Mezopotamya’ya kadar olan kısmına arkeolog J. Henry Breasted “Verimli Hilal” demiştir. Bu topraklarda yaşayan toplumlar sulamayı, kanal açmayı, güneşte kurutulmuş kerpiçten kalıplarla dört köşe evler yapmayı, toprak kapları ocakta pişirme yöntemiyle gerçekleştirdiler. Daha sonra Ninova ve Tepe Gawra adını alacak bölgedeki kazılarda rastlanan meydan ve meydanın çevresindeki üç sunakla

biçimlenmiş hali meydanın dinsel törenler için kullanılan ilk şekillerinden biri görülür. Tekerlekli üstü kapalı arabalar, baltalar, Afganistan ve Sümer'den ithal edilen ürünlerinle Asur köylerinde gerçek şehirlerdeki ekonomik hareket gözlenmiştir. M.Ö.3000'lerde Mezopotamya, Mısır ve Hindistan'da yazılı ve çizili belgelerin kullanıldığı bulgularla tespit edilirken, Sümer şehirlerinden Uruk'ta şehrin tam ortasında yapay bir tepede yükselen balçık ve kerpiçten yapılmış ziggurat adı verilen tapınak şehrin merkezini simgeleyen dinsel yapı olarak karşımıza çıkar. Mal ve hizmet değişimi, malların çeşitliliği açısından genelleşme ve standartlaştırmanın önünü açmış, şehir devriminin aşama kaydetmesini sağlamıştır. İndüs şehirlerinde ticaretin uzak yerlere kadar uzanması ve kırlık bölgelerde yetiştirilen ya da üretilen malların alış-verişi için şehrin merkezinde pazar yerleri meydanın diğer bir biçimidir. Neolitik dönemin sonlarında Ege'de Girit adasındaki Minos ve Yunanistan'daki Mykenai şehirleri ortaya çıkmıştır. Arkeolog Jeffrey Soles'in "kozmozolojik" bir merkez, yaratıcılığın ve ilahi enerjinin kaynağı olarak tanımladığı Minos, bütün Güney Ege'ye hakim olmuş bir medeniyetti. Pek çok işlevi olan, kesme taş tekniğiyle yapılmış, kimin oturduğu belli olmayan geniş mimari komplekse sahip olan Minos Sarayı, konut, idari merkez, hazine, tarım, depolama ve kült merkezini ile dikdörtgen biçimli avludan oluşmaktaydı. Doğu Girit'te deniz kenarına kurulmuş Gournia'da, bir tepeye yapılmış saray ve tepenin yamacında taş döşeli sokaklarıyla küçük evlerin yer aldığı yerleşim biriminde sarayın bittiği ve evlerin başladığı kısımda kamusal bir avlu dikkat çeker. Argos Ovasında yer alan Mykenai şehrindeki saraylarda da Minos saraylarının özellikleri dikkat çekerken Mykenai saraylarında Megaron belirleyici bir etkidir. Şehir saray duvarlarının dışında, kanalizasyon sistemi, baraj ve kapsamlı bir yol sistemine sahipti. Kuzeybatı Anadolu'da Troya ve Orta Anadolu'da yer alan Hattuşa şehirleri iki önemli şehirdi. Kale içindeki Troya şehrinin Megaron planlı saray kentin merkezini oluştururken evler birbirine bitişik konumdaydı. Troya şehri, ovaya hakim Büyük Tiyatrosu, Athena Tapınağı, anıtsal çeşmesi(nimfeum), küçük tiyatrosu(odeion) ve meclis binasıyla(Bouleuterion) M.Ö.3000 ile M.Ö. 30'lara kadar uzanan çok katmanlı bir yapıya sahiptir. Hitit İmparatorluğunun başkenti olan Hattuşa Orta Anadolu'da Boğazköy'de yer alır. Kenti güçlendirmek için doğal öğeler temelleri taştan duvarlarla birleştirilmiş, kente giren pek çok kapı, anıtsal ve törensel kapılar, kayaya oyulmuş tapınak ve Büyük Tapınak ile

kale, Aşağı Kent ve Yukarı Kent olarak Hattuşa'yı oluşturuyordu. Her iki kentin de merkezi tapınaklardı.(Child 2014: 85-114;173-213)

M.Ö.13.yüzyıldan itibaren Dor istilaları ve göçler sonucu şehir devletleri ya da Antik Yunan'da ifade şekliyle “polis” ler ortaya çıkmış, M.Ö.8.yüzyıldan itibaren de Güney ve Orta Yunanistan ile Ege havzasının idari şekli olmuştur. Şehir devletleri, tapınağın etrafında yer alan yönetim binası, resmi yapılar ve pazar meydanından oluşan bir merkez ile kırsal bölgelerden meydana gelirdi. (Child 2014: 279-284) Braudel kentsel mekanlardaki değişim ve dönüşümü fetihler ve göçlerle ortaya çıkan insan hareketleriyle ele alarak, kentlerdeki konutlar, anıtlar, sokaklar, meydanlar ve kutsal mekanların toplumsal ilişkilerin mekana yansımış hali olarak kamusal ve özel alan farkını belirginleştirdiğini ifade eder.(Mazı 2008: 34-35) Bu dönemde ticaretin gelişmesi, paranın kullanımının yaygınlaşmasıyla konutların pazarın etrafında yer almasıyla köyler pazar kasabalarına ve daha sonrasında merkezileşmiş bir idareyle polislere dönüşmüşlerdir.(Pustu 2006: 133) Mimari düşünsel teknikler, ışık, renk, gölge, simetri, doğa ve insanın fiziksel ölçülerine uygunluk fonksiyonlarını bir araya getirirken, iktidarla binlerce yıl sürecek ilişkisi de bu dönemde başlamıştır. (Mazı 2008: 44)

Perikles Atina için şöyle diyordu: *“İktidar bir azınlığın elinde değil bütün halkın elindedir(...)yasa önünde herkes eşittir.”* Ancak Perikles'in iktidar ve eşitlik kavramları sadece “doğaları” buna uygun olan erkek yurttaşlar için geçerliydi. Kadın ve köleler bunun dışındaydı. *“Perikles ten ile taş arasındaki uyumun hüküm sürdüğü anlaşılan bir Atina'yı övüyordu.”* Sennett bedeninin imgesi inancı üzerinden anlattığı Atina'da, vücut ısısının dilin kullanılmasını da etkiliyor ve ısınan vücudun insanda harekete geçme arzusunu da tetikliyor olması ile farklı vücut ısılarına sahip insanların farklı haklara da sahip olmalarıyla mekan haklarının da değiştiğine değinir. Akropolün eteklerinde kurulmuş surlarla çevrili Atina şehri, kapılarından girildikten sonra mezarlıklarla iç içe geçmiş Çömlekçiler Mahallesi(Kerameikos)-yakılan cesetlerin küllerinin konması için çömlek gerekiyordu-, ticaret ve alış verişin biçimlendiği cadde olan Panathenaia Yolu ve Kolonos Agoraios tepesinin yanından geçen yolun sonunda Atina merkez meydanı agoraya ulaşırdı. Taştan ve yüksek ateşte pişmiş tuğladan yapılmış tek katlı evlerin çoğunlukta olduğu Atina'da evler ailelerin atölye ya da perakende satış yaptıkları

işyerleri olarak da kullanılıyordu. Agoranın etrafındaki ana çarşıdan ayrıca değişik imalatların yapıldığı ve satıldığı mahalleler de vardı. Agora, etrafında kamu binaları bulunan, takas ve bankacılık işlemleri ile politik ve dini faaliyetlerin, törenlerin yapıldığı açık bir mekandı. Lebevre'in ifadesiyle agora, *dinsel ve siyasal mutlak mekanın parçasıydı*. (Lefebvre 2016: 349) Bütün yurttaşlara açık bir mekan olan agorayı, köleler ve ticaret için Atina'da bulunan yabancılar da kullanabilirdi. *Orkhestra* agoranın, dini dansların ve buraya yerleştirilmiş masalarda bankacılığın yapıldığı bir bölümüydü. Agoranın kuzeyinde bulunan tapınakta açık alanda dini bayramlarını kutlayarak ibadetlerini yaparken, batı ve kuzeyindeki *stoalarda*, pazarlık yapılır, yemek yenir, ibadet edilirdi. Agoraların hemen yanında bulunan duvarlı tarafları rüzgarı kesen, sütunlu ön kısımları güneşe karşı, kışında kullanılabilen stoalar bütün halkın ihtiyaçlarını karşılamış bir buluşma mekanı olmuştur. Burada çeşitli eğlenceli gösterilerin yanı sıra alış veriş de yapılır, dilenciler ve aylaklar dahil her kesimden insana rastlanabilir, filozofların konuşmaları dinlenirdi. Agorada bulunan gruplar birbirleriyle tartışabilir, şehrin sorunları hakkında fikir alış verişinde bulunurken, hukuki davalara da katılabilirlerdi. Agora yurttaşlara demokratik bir zemin sağlıyordu. Agoranın kuzeybatı ucunda olduğu düşünülen üstü açık duvarları alçak mahkeme binasında görülen davalar agoradan geçenlerce ya da bulunanlarca izlenebilmekte, fikir beyan etmeleri mümkün olmaktadır. Agoradaki eşitlik konuşma özgürlüğünün de nedeniydi. Bunun yanı sıra agora, yılda bir kez yurttaşların toplanıp tiran haline gelerek tehlike oluşturabilecek bireyleri tespit ederek şehir sürme eyleminin gerçekleştiği siyasi bir mekandı da. Agoranın yürüyen ve konuşan bedenler üzerinden var olması ve çok çeşitli işlevi Aristoteles gibi bazı gözlemcileri rahatsız etmiştir. Politika'sında Aristoteles, agorada yer alan pazarın siyasi ciddiyetsizliğe neden olduğu gerekçesiyle kamu meydanından ayrılarak Pazar meydanı olarak ayrı bir yerde bulunması gerektiğine değinmiştir. Eleştiriler sonucu agoranın batı yönüne duvarları yüksek, çatısı olan bir Konsey Evi inşa edildi. Bina bir tiyatro gibi aşağıdan yukarı huni şeklindeydi. Konsey üyeleri yukarda oturarak aşağıda konuşan kişiyi dinliyorlardı. Mekan yapımı itibariyle üyelerin tek bir sese odaklanmasına ve tek bir sesin duyulmasına izin veriyordu. Agoranın çok sesliliği bitmişti.(Sennett 2014: 25-55)

2.2.3.2 İmparatorluklar çağında meydanlar

Rivayete göre Roma'nın kurucusu Remus, saban kullanarak çizdiği çemberden bir mekan ortaya çıkartır ve buna siyasi bir anlam verir. Roma'nın mekan kavrayışı da aynen kuruluşundaki gibi sembolik ve dolaysız bir anlam içerir. Mekansal ve hukuki rasyonelliği içinde barındıran Roma, kubbe, kemer, daire gibi formlarla temsillerin teşvik edildiği mekânsal pratikler içerir. *“Roma, mekan yaratan bir imgedir(...)Arındırılmış gücün mekanıdır.”* (Lefebvre 2016: 255-256) Akdeniz'deki pek çok şehir devletini birleştirerek hukuki olarak kent olgusunu oluşturan Roma İmparatorluğunda, geometrik imgeler ve iki yönlü simetri kurallarıyla planlanmış şehirler ve tapınaklar düzenli bir toplumun dışavurumuydu. Silindir şeklinde bir kaidenin üzerindeki görkemli yarımküre ve kubbenin tepesinden ışığın girmesini sağlayan açıklık ile aralarına birer taş çember yerleştirilmiş olan, kıvılcık somaki ve granitten taşlarla dev bir dama tahtasını andıran zeminiyle Pantheon, görsel düzenin ve iktidarın birbirinden ayrılmaz parçalar olduğunu temsil ediyordu. Romalı tasarımcılar Vitruvius döneminde yeni kurulacak ya da fethedilen şehirleri planlarken arazi parselleri etrafındaki sokaklardan oluşan bir dama tahtası yaratarak “ızgara planlı” şehirler ortaya çıkartıyorlardı. Planlamaya başlamadan önce “göbek bağı”(umbilicus) adını verdikleri noktadan hareket ederek tasarımlarını yapıyorlardı. Bu nokta tıpkı Pantheon'un kubbesinde gökyüzüne açılan dairenin tam altında, dama zeminindeki en orta karenin durduğu yerle eşdeğer bir anlamdaydı.(Sennett 2014: 75-94) *“Ayrıntılanmış gücün mekanı”* olan Roma, sivil ve askeri yolları, özel mülkiyet ve cinsler arası eşitlikçi kurallarıyla Roma evi, kubbeli ve kemerli dikey eksenleriyle mekânsal pratik ve temsillerin tasarımı konumundadır. (Lefebvre 2016: 257-258) Aldo Rossi, uygulama şekliyle Roma Forumunun mimarlığın ve şehir biliminin temeli olduğunu ifade etmiştir. *“Forum, Roma'yı özetler ve onun parçası ve anıtların toplamıdır; aynı zamanda biricikliği, tek tek anıtlardan daha güçlüdür.(...)Kentsel artifaktı tanımlamanın bundan iyi yolunu bilmiyorum.”*(Rossi 2003: 111-115) Roma tarihinde emperyal forumlar dizisinin ilki olan Roma Forumu siyaset, sohbet, ekonomi ve dinin iç içe geçtiği, içinde bulunan grupların özel bölmelerinin olduğu, farklı cinsel tercihlerin bir arada bulunduğu, kredi pazarlıkları ve Bazilikasıyla kentin merkeziydi. Romalılar dört tarafı binalarla çevrili olmasıyla agoradan ayrılan dikdörtgen şeklindeki forumları, içinde bir tapınak barındıran, merkezi avlunun etrafındaki sütunlar dizisini

oluşturan peristili ve iki ucu açık dikdörtgen bir bina olan bazilikasıyla, uyum ve çizgisel bir hat içeren mimari bir formda geliştirmişlerdi. İlerleyen dönemlerde forumun bir köşesinde yer alan mahkeme binası Comitium'da daha önceleri hem jüri hem de halkın oylarıyla alınan kararlar, tartışmaların dışarı taşması ve forumun dışına çıkmaya başlamasıyla Cesar döneminde forumun başka bir ucuna taşındı. Üç tarafı dinleyicilerle çevrili olan kürsü artık yoktu. Taşınma ile katılımcı siyasetin yapıldığı yer törensel bayanların yeri olmuştu. Mekanın dönüşmesiyle konuşmacının söylediklerini duymaktan ziyade bedensel hareketlerine odaklanan, konuşmacının söyleyecekleriyle eyleme geçme gücünü yitirmiş bir kalabalık ortaya çıkmıştı.(Sennett 2014: 97-103) Augustus'un ölümüyle kamusal yaşamı biçimsel olarak gören Romalılar, kamusal törenler, askeri zorunluluklar ve aile dışında kalan tüm ritüelleri pasif bir boyun eğişle görev olarak yapmaya başladılar. Kamusal yaşam, bağlandığı inançlar ve değerler açısından arayışa girdi. Romalılar Yakındoğu'yu etkisi altına alan Hıristiyanlık'a yönelerek, bu inancı kamusal düzenin yeni ilkesi yaptılar.(Sennett 2002: 15-16)

Atlantik'ten Kuzey Afrika ve Yakındoğu'ya kadar uzanan topraklara sahip olan Roma İmparatorluğunda istilalar, savaşlar, veba salgını ve ekonomik koşullar nedeniyle bir liman şehri olan Byzantion'u ve Anadolu'yu da kapsayan Doğu Eyaletleri İmparator Diocletianus tarafından Nikomedia merkez olmak üzere idari olarak Doğu ve Batı Roma olarak ikiye bölündü. Ardından gelen İmparator I.Constantinus M.S.326'da önce coğrafi konumu nedeniyle İmparatorluğun ikinci başkenti daha sonra da M.S.330'da İmparatorluğun başkenti olarak ilan ettiği Byzantion'a "Nova Roma" adını verdi. (Seidler 1980: 2-3;Brown 2017: 13-16;Gates 2015: 549)I.Constantinus, Hıristiyanlığı kabul ederek İlahi söylemin yeryüzündeki temsilcisi olmuş, "Ortodoks-Apostolik İmparator" sıfatını almıştı. (Child:2014,s.291) Tunç çağında kurulmuş, Demir çağında bir Yunan şehri, ikinci yüzyılın sonlarında Roma İmparatorluğunun parçası olmuş, Septimus Severus tarafından yağmalanmış ve yeniden inşa edilmiş olan Byzantion 1453'de Osmanlı İmparatorluğunun başkenti olmuş stratejik konumu nedeniyle önemli bir kavşaktı. I.Constantinus'un ölümünün ardından şehrin adı imparatorun anısına Konstantinopolis olarak değiştirilmiştir.(Gates 2015: 549) Şehir önce Hipodrom, Zeukspos hamamları ve agoradan oluşurken Severus'un imar hareketleriyle yenilenmiştir. Hipodromun boyu eğlence ve törenler için uzatılmış, oturma sıraları, arenası, heykel ve dikilitaşları, Büyük Saray'a bağlantılı imparatorluk balkonu ile

iktidar gücünün halka açık olmayan yerleri genişletme yetkisine dayanarak saray içinde galeriler, salonlar, köşkler ve kiliselerden oluşan kent içinde bir kent inşa edilmişti. Kent merkezi, hamam ve Senato Binası, sivil amaçlı kullanılan revaklı Bazilikası ve M.S.360'da yaptırılan ilk Ayasofya katedrali olmak üzere kamusal mekanlara da sahipti. Ayasofya ve Büyük Saray arasındaki Augustaion Meydanından başlayan geniş ve sütunlu bir cadde olan Mese Yolu kent merkezinden batıya doğru gidilince ortasında bir sütunun üzerinde Apollo-Helios heykelinin bulunduğu oval bir foruma, devam edildiğinde I.Theodosios döneminde yaptırılan merkezinde sarmal bir sütununun bulunduğu Forum Tauri'ye, ulaşır. Daha batıda bulunan Kutsal Havariler Kilisesi ise üzerinde Contantinius ve oğullarının kabartmalarının bulunduğu günümüzde Venedik San Marco meydanında yer alan somaki iki sütunun bulunduğu Philadelphion meydanı ile Forum Bovis ve Forum Arkadi arasındadır. Hıristiyanlıkla birlikte pagan tapınaklar kiliselere dönüştürülmeye başlarken kent hızlı nüfus artışı ile büyümeye başlar. Doğu etkisiyle dükkanlar agoralardan çıkarak, üstü örtülü, önü sütunlu mekanlarda yer almaya başlar.(Mango 2006: 40-48) Batıda devlet toprak sahipleri aracılığı ile vergi toplayarak feodal düzeni yerleştirirken, Doğuda İmparator Iustinianos "...korumacılık, her yola başvurarak önlenmeli.." diyor, halkın yaşamını kimsenin kendi tahakkümü altına alamayacağını bildiriyordu. M.S.8.yüzyıldan itibaren köle düzeni tamamen ortadan kalkarken, özgür köylüler orduyu oluşturmuş, bunların yanı sıra "topraklı aristokrasi mali aristokrasiyle" mücadele ederken, pleb hareketleriyle, toplumsal çatışmalar ortaya çıkmıştır. Kentte iktidarın gücünün temsil edildiği, törenler, gladyatör dövüşleri, araba yarışları, seçimler ve ayaklanmaların yaşandığı politik işleviyle kamusal mekan hipodromken, hamamlar hem sosyalleşme hem de toplantı mekanlarıydı. (Siedler 1980: 10-12, 35;Kavrakoğlu 2014)

2.2.3.3 Ortaçağ'da ve Rönesans kentlerinde meydanlar

Roma İmparatorluğunun bölünmesinin ardından İslamiyet'in yükselişi ve Akdeniz'e hakim olmalarıyla ticaret yollarının engellenmesiyle Avrupa kentleri karanlık bir çağa girdiler. Kavimler göçüyle Avrupa'ya gelen halkların pek çoğu kent yerleşimi öncesi kültürden geldikleri için yeni kentler inşa etmek yerine var olanları yıkarak tarımsal yerleşim şekli olan feodaliteyi kurdular. Monarşinin gücü feodal prenslerce ortadan

kaldırıldıysa da kilise tüm ticari zayıflamaya ve halkın yoksullaşmasına rağmen güçlü şekilde ayakta kalmaya devam etti. Kilise kutsal bir kurum olarak saygı görünce, sorgulanamaz kuralları ve aforoz gibi bir silahı elinde bulundurarak prenlere diz çöktürmüştür. Kentlerin yönetimleri işlevlerini tamamen yitirmiş kilisenin yönetimine girmişti. Ortaçağ kentleri, rahipler sınıfı, kentlileşmiş bir aristokrasi, tüccarlar, lonca üyesi zanaatkarlar, hizmetkarlar, gezici esnaf ve dilencilerden oluşmaktaydı. (Begel 1996: 11-13) Toplumsal mekanda sınıfları ve tabakaları ayırt etmek oldukça kolaydı. Toplumsal yapı, bir katedral gibi en üst noktasındaki tanrısal iradede aşağı doğru bir biçimde şekillenir. Lefebvre, Ortaçağ mekânını bir “ağlar mekânı” olarak tanımlar. Karayolları, nehir yolları, deniz yolları, ticaret ve hac yolları ile askeri seferler için açılan yollarla değişim ve iletişim mekânları kurulmuştur. (Lefebvre 2016: 275-276) Ortaçağ’da ekonominin canlanması uzun mesafeli ticaretin başlamasıyla olmuştur. Tüccarların yüksek gelir elde etmek için uzak yerlerdeki ürünleri ve malları alarak, yüksek karla satmaları gerekiyordu. Bağlı oldukları toplumsal bir örgüt ya da sınıf bulunmadığından feodal toprak hukukuna bağlı değil, kamu hukukuna bağlı, kamu makamlarının koruması altındaydılar. Ancak yine de can ve mal güvenliklerinin sağlanması, ilkel yöntemlerle korunması sonucunda panayır ve pazar yerlerindeki meydanlarda kendi aralarında uygulayacakları bir ticaret kanunu geliştirerek ticareti örgütlediler. Kale-kentlerin dışında duvarlarla çevrili banliyöler, dış-kentler, yeni kale-kentler kurarak burjuva sınıfını oluşturmuş, feodal sisteme karşı yerel yönetim kurumlarıyla Reform ve Rönesans’a giden yolu açmışlardır.(Pirenne 2016:108-127) Kilisenin ön planda olduğu Ortaçağ kentlerinde 11.yüzyıldan sonra ticarete bağlı gelişmeler ve hızlı nüfus artışıyla sıkışık yapılaşmadan kaynaklı küçük iç mekânlarda yaşayan insanlar, sokaklarda ve katedral gibi mekânların bahçelerinde sükunet buluyorlardı. Sennett, Paris üzerinden anlattığı Ortaçağ’da sokakların dağınık yapısı ve fiziksel olarak kötü durumlarından söz ederken yalnızca Roma döneminde kurulmuş şehirlerin sokaklarının planlı olduğunu ifade eder. “*Kamu alanının kasılmış, parçalanmış yapısı şehrin topoğrafyası içinde devletin zayıflığını, kaynaklılığını ve hevesizliğini yansıtıyordu.*” Sokaktaki insan değişen pencere mimarisıyla dükkanlardaki malları görebiliyorlar, dükkan sahipleri binaların avlularını hem atölye hem de teşhir için kullanıyorlardı.(Sennett 2014: 161-176) Ortaçağda meydanlar, kentlere çevre köylerden gelen ürünlerin satıldığı pazar yerleri ya da tüccarların

toplanmaları ve satıcı ile alıcıyı buluşturmak için kurulan panayır mekanları olarak kullanılıyor, dini törenler ve ceza uygulama sistemlerinin merkezi, kilisenin, iktidarın ve ordunun otoritesini gösterme mekanı konumundaydılar.(Pirenne 2016: 55-110)

John A. Symonds, Rönesans için şu ifadeleri kullanırken, “*Avrupa halklarının ortaya koyduğu insani ruh tarafından ortaya çıkartılan, bilinçli özgürlüğe ulaşmanın tarihidir.*”, Alman tarihçi Konrad Burdach, Reform, Rönesans ve Hümanizmi bir arada değerlendirerek, Ortaçağ ve Rönesans arasında siyasi değil dini bir ayrım olduğuna ve her iki dönem arasında devamlılığa değinir.(Alatlı 2016: 417; Doğan 2017) 1300’lerin ortalarından itibaren şekillenerek 15.yüzyılda İtalya’da başlayan Rönesans, Ortaçağ kentlerindeki meslek örgütlerinin(lonca) bankacılar ve girişimcilere karşı güç kaybetmesi, kamu kurumlarının çöküşü, Papalığın toprak hırsı ve dinde reform hareketlerinin başlamasıyla sanat, edebiyat, bilim, felsefe, mimari gibi bir çok alanı etkileyerek toplumsal yaşamı değiştirmiştir. Peter Burke özerkliğin, sanatta bireyselliğin ve gerçekçiliğin döneme damgasını vuran kavramlar olduğuna değinir.(McNeill 2002: 489-490;Alatlı 2016: 418;Doğan 2017) Ticaretin ve menkul mülkiyetin yani şehrin ağırlığının artmasıyla şehir tasarımına Vitruvius’un mekânsal kodu, yansır. Ticaret odaklı şehirler *kentsel sistemlerle* özne haline, anlamı ve hedefiyle içindeki tarihin dayanak noktası durumuna gelmişlerdir. Rönesans kenti kompozisyon ve stil birliği içinde mekansal pratik ve mimariyi birbirine bağlar. Lebevre, Rönesans kentlerini şöyle ifade eder: “*Mekan ve zaman kentleşir(...)*fakat zamanı yöneten mekandır, çünkü metaların, paranın ve doğmakta olan sermayenin hareketi, üretim yerlerini(...).gerektirir. Böylece şehir kendini tanır ve kendi imgesini bulur.” (Lefebvre 2016: 278-286) Mimarlar tasarımlarında ideal kent tasarımını odak noktası olarak almışlardı. Floransa’da Pazzi Şapeli’ni yapan mimar Brunelleschi, oran ve perspektif üzerine çalışmış, Şapel’de sivri kemer yerine yuvarlak kemer kullanarak bir yenilik getirmiştir.(Atasoy;Tükel 2014) Filarete’nin çapraz şekilde üst üste oturttuğu iki kareden oluşan sekiz köşeli plan şemasındaki kentinin ışınsal yolları anıtsal yapıların yer aldığı kent merkezinde birleşirken, Alberti’nin yıldız şemalı kentinde de bütün yollar kilise, saray ya da bir şatonun yer aldığı şehir merkezine çıkar. Üretim mekanlarını ise şehrin dışına yerleştirmiştir.(Alsaç 1978: 31-33) Rönesans döneminde meydanlar ideal kent tasarımları çerçevesinde saray ya da kilise gibi otoriteyi temsil eden yapıların önlerinde veya yolların kesiştiği kavşaklarda yer almıştır.(Çınar 2005:

116) Meydan düzenlemeleri, Ortaçağ kent meydanlarının restore edilmesi veya genişleyen kent için yeni meydanlar yapılmasıyla gerçekleşiyordu. (Aykılıç 2015: 20) Sennett, dönem sona ererken Paris ve Londra nüfusunun yabancılarla ve taşradan gelenlerle arttığını, bunun da sorun haline geldiğini ifade eder. Her iki şehirde yaşanan yangınlardan sonra görünüş ve işlevleri yönünden Ortaçağ kasabalarındakilerden kökten farklı meydanlar düzenlemişlerdi. Paris ve Londra'dan önce Bernini Roma'da St.Peter bazilikası önünde uzanan Piazza Obeliqua(st.peter) Meydanında, formel olarak boş mekanların genişliğini gözler önüne sererek Rönesans'ın planlı meydanlarına meydan okumuştur. İnsan yoğunluğunun arttığı Paris'te Place des Victoires da boş alan düşüncesiyle yapılan meydanlardandı. Ancak daha sonra yapılan meydanlarda amaç, sınırlı etkinliklerin, gelip-geçme ve taşıma eylemlerinin yapıldığı, meydanın tek başına anıt olduğu, kentsel mekan olmasıydı. Sokak ticareti, kafeler, postaneler, akrobasi etkinlikleri ve tezgahlar ortadan kalktı. Paris meydanlarında kalabalığın bir araya gelmesi kafe, park ve tiyatroyla sınırlandı. Londra'da da serbest kentsel mekan olan meydanlar dönemi sona erdi. Her geçen gün artan nüfusun ısrarla şehrin içinde bulunması fikrinden vazgeçilerek Covent Garden ve Bloomsbury'de meydan sınırlarına blok halinde konutlar inşa edilerek, sokak satıcıları, akrobatlar, çiçekçiler ve diğer satıcılar engellendi. Ticaret meydanlardan uzaklaşmıştı. Birbirinden kopuk meydanlar artık küçük koru ve ağaçlarla düzenlenecekti. Paris'te anıtlaşan, Londra'da doğa müzesi haline dönüştürülerek insandan arındırılan, daha önce buluşma ve ticaretinde içinde yer aldığı çok amaçlı işleviyle tüm hiyerarşik grupların bir arada bulunduğu meydanlar, yeni düzenlemelerle kentte birbirine "seyirci", yabancı insanlar yarattı.(Sennett 2002: 81-85)

2.2.3.4 Osmanlı'da meydanlar

Osmanlı kültürü 16.yüzyılda ekonomi, tarım, kurallar, demografik yapı, ticaret, gibi toplumu etkileyen unsurlarıyla alt yapısı hazır bir Rönesans döneminin tüm koşullarını taşımaktaydı. Bu Osmanlı'nın altın çağı olarak tanımlanan dönemiydi. (Andrews 2005: 105-106) Kanuni Sultan Süleyman devri, hüküm sürdüğü kırk dört yıl boyunca imparatorluğun en parlak zamanıydı. Mimari, imparatorluğa kendi mimari üslubunu ve ekol sahibi olan Mimar Koca Sinan Ağa'nın dehasıyla merkezileşmiştir. (Ortaylı 2006:

21-25) Yarım yüzyıl mimarlık yapan Koca Sinan “*yalın, eğrisel elemanlarla oluşan dizi dizi kubbeli kompozisyonlarıyla*” imparatorluğun uygarlık ve estetiğini çağının tüm anıtsal yapılarına yansıtmıştır. Kentler genelde konut ve ticari bölümlerinin birbirinden ayrıldığı, konut bölümlerdeki fiziksel birimin mahalle olduğu, belediye hizmetlerinin vakıflar tarafından yapıldığı, ticari yaşama loncaların yön verdiği yerleşim mekanlarıydı.(Kuban 2015: 102-103;152-156) Osmanlılar Bursa, Edirne ve İstanbul gibi kentleri ticaret merkezi yapmak ve gelişmelerini sağlamak için altyapı çalışmaları yapmışlar, kamu hizmetleri ve pazar sağlamak amacıyla vakıflar kurmuşlar, tüccar, zanaatkar ve zengin kişileri bu kentlere getirtmişler, nüfusun artmasını sağlamaya çalışmışlardır. Kentli nüfusu tüccarlar ve zanaatkarlar oluştururken, meslek lonca örgütleri üretim, fiyat, kalite gibi konularda ticari kuralları belirlemekte, mahalle ve ev yaşamı da dahil tüm kentsel mekan dini gerekliliklere göre şekillenmekteydi. (İnalçık 2016: 146-160) Kentsel strüktür genel olarak şöyleydi: imkan olan her yerde tepelere yerleşmiş geniş bahçeleri bulunan konutlardan oluşmuş mahalleler, anıtsal yapılar, anıtsal olsun olmasın camilerin sıralanmış minareleri, dar ve dönemeçli sokaklarında duvarla çevrilmiş bahçelerin içinde evler, dükkan, han ve çarşıların içindeki yollarda kemer, kubbe, tonoz, baca gibi yinelenen unsurlar, küçük dükkanlar ve kamu binaları, ağaçlıklı mezarlıklar ve bostanlar.(Cerasi 1999: 79) Osmanlı kentlerinde mekânsal olarak camiler merkez alınırken, Batı’da merkez, meydanlardır. Var olan meydanlar da işlevsel olarak Batı’dan farklıdır. Örneğin Roma döneminde yarışlar ve şenlikler gibi etkinliklerin yapıldığı Hipodrom olan alan, Osmanlı’da At meydanı adını almış, önce yeniçeriler, sipahiler, gençler ve çocuklar için at binme, ok atma ve cirit oynama alanıyken, daha sonraki dönemlerde saray düğünleri, şenlikler ve spor gösterilerinin yapıldığı bir alan olmuştur.(Nalbant 2016: 20-21)

Evliya Çelebi Seyahatnamesi’nde, “...*Tershane Bağçesi’ne varup andan putları Okmeydanı’nda nişangah edüp cümle guzat-ı müslimin oklar attılar.*” diye bahsettiği İstanbul Okmeydanı’ndan başka, Osmanlı kentlerinden Bursa, Eğin ve Kandıye’de de ok meydanlarının olduğunu yazmıştır.(Zorba 2014: 726) Kamusal yaşamın zaman zaman kısıtlamalarla karşılaşırsa da canlılığını sürdürdüğü kentlerde düğüm noktaları ticaret, dedikodu ve siyasetin merkezi olan çarşılar ve külliyesiyle birlikte dini ve toplumsal eylemleri bir araya getiren büyük cami avlularıydı. Cerasi, Osmanlı kamusal mekanının bağımsız bir biçim izlediğini, ancak bir tanımlamanın yapılamadığına

değindir. “...örneğin külliye kurumsal olarak halk kullanımına açık mekanları bünyelerinde toplardı.” Osmanlı kentsel mekanında külliye avluları dışında kesin mimari tipolojiye sahip tek örnek açık havada yapılacak dinini ritüel için kullanılan bir tür platform olan namazgahlardır.(Cerasi 1999:198-201)

“Osmanlı toplumunun modernleşmesi, modernleşmenin klasik tarifi olan, gelişmiş toplumun özelliklerinin az gelişmiş bir toplum tarafından alınması(mimétisme) gibi bir tümceyle anlaşılabilir. Modernleşme olgusu, kaba bir deyişle, var olan değişimin değişmesidir.” İlber Ortaylı, Osmanlı’da kurumlar ve bireysel değişimlerin toplumsal ve siyasal örgütlenmelerin düğüm noktası olan devlet yapısını da kapsadığına değinir. 18. Yüzyıl Osmanlı’nın bakış açısının değiştiği yüzyıldır. Osmanlıların Avrupa ve Rusya’ya yolladıkları elçilerin yazdıkları seyahatnameler, Osmanlı’nın Batı’ya karşı bakışını, her ne kadar karışık ve sıkıntılı olsa da, değiştirmiştir. Fransa’ya elçi olarak giden Yirmisekiz Çelebi, Mehmed Efendi, Rusya’ya giden Mehmed Ağa, Postdam’a giden Ahmet Resmi Efendi’nin gözlem ve karşılaştırmalara dayalı sefaretnameleri ordu, toplumsal yaşam, teknoloji, devlet gibi konularıyla Osmanlı’nın zaman ve mekanı başka şekilde değerlendirmesine, dünya coğrafyasını tanımaya başlamasına neden olmuştur. Dünyadaki değişimleri görmeye başlayan Osmanlı aydın zümresinin yaşam şekli ve zevkleri de değişmiş, çevrelerini dönüştürme bilincine ulaşmışlardı. Bunların sonucu ise İslahat Devri, Tanzimat ve değişen eğitim sistemi Usul-i Cedid ile toplumsal yapının değişimiydi.(Ortaylı 2006: 13-18) Yirmisekiz Çelebi Mehmed Efendi’nin saraylar ve bahçelerin fotoğraflarını, planlarını III.Ahmed’e göstermesiyle Kağıthane’de yapılan su unsurunun kullanıldığı, içinde havuz düzenlemeleri, çeşmeler, çağlayanlar, kasır ve su köşkleriyle, bahçeleriyle Sa’dabad düzenlemeleri şehircilik uygulamalarına bir örnektir. Bununla birlikte şehirde çeşme yapımı da dikkat çeker. İstanbul’da meydanlara üç boyutlu anıtsal uygulamalar, çeşmeler yapılır. Tophane’de I.Mahmut Meydan Çeşmesi, Bab-ı Hümayun önünde III.Ahmed Meydan Çeşmesi, Azapkapı’da Saliha Sultan Meydan Çeşmesi, Üsküdar’da III.Ahmed Meydan Çeşmesi. Batur bu gelişmeleri şöyle değerlendirir: “Osmanlı mimarisinde temel bir dönüşümü: kente, sokağa, dış çevreye, gelene geçene çevrik, işlevini dışsal ilişkilerinde belirleyen bir yapı anlayışına geçişi ifade eder.” (Batur 1985: 1040-1043)

D'Ohsson, Osmanlı kentlerinde tasarlanmış yolların, meydanların, düzenli taş döşeli sokakların bulunmadığından bahsederken, Boué, meydanların azlığından, sokak isimleri ve numarasız evlerden, kötü yapılmış kaldırımlardan şikayetçi olan Avrupalılardan bahseder. Dilich'in 16.yüzyıl İstanbul çizimlerinde açık alan olarak sadece Hipodrom ve Kadirga Kapısı civarındaki Sipahi Meydanı görülmektedir. Tokat'ın açık mekanları olarak han avluları ve büyük çarşı meydanını tespit eden Tournefort ise İstanbul için büyük camilerin avlularını *piazza* ile özdeşleştirir.(Cerasi 1999: 197-198)

Osmanlı kentlerinde Avrupa kentlerindeki kent meydanları gelişmemiştir. Mescit ve çeşmelerin çevreleri ile pazar yerlerinde kendiliğinden oluşmuş açık alanlar dışında meydan anlamında bir kamusal mekan yoktur. Camiler, medreseler, hamamlar ve hanların, birkaç büyük külliye dışında, çevre dikkate alınarak tasarlanmış olanları yoktur.(Kuban 2015: 158)

2.3 Modern Kent, Ulus Devlet Ve Modern Kültürel Belleğin Oluşumunda Meydanın Yeniden Şekillenmesi

2.3.1 Modern kentin doğuşu ve meydanın yeni işlevi

Sanayi devrimi, 19.yüzyıldan itibaren kentlerde etkili şekilde kendini göstermeye başlamış, feodal üretim formunun kapitalist üretim formuna dönüşmesiyle toplumsal ilişkilerden bireysel ilişkilere, nüfus hareketlerinden mekânsal düzenlemelere kadar çok geniş bir yelpazede yaşam şekillerini değiştirmiştir. Avrupa’da kapitalist formun endüstriyel boyutta gelişmesinin İngiltere’de ortaya çıkmasının nedenleri Püriten çiftçiler, burjuva zihniyetinde bir aristokrasi, tekstil üretimini kırsal kesimdeki evlerinde yapan işçiler, hayvansal ya da tarımsal ürünlerini veya hammaddeleri kentlere satan çiftçi ve tüccarlar ile serbest ve karma bir ekonomiydi. Bunların yanı sıra 18.yüzyılın son çeyreğinde fabrikalarda üretimi arttıran ve dağıtım ağlarını rahatlatan sistemlerin icat edilmesinin de diğer faktörlere eklenmesiyle Endüstri ya da Sanayi Devrimi olarak adlandırılan bu süreci etkilediği gözlenir.(Bookchin 1999: 319) Avrupa, 16.yüzyıldan itibaren şehrin yani ticaretin toprağa yani kıra hakim olduğu bir döneme girer. “*Şehir hakim olduğu ve idare ettiği, sömürdüğü ve koruduğu köyden ayrılır.*” Peş peşe yapılan savaşlar artık yatırım yapılacak topraklar içindir. Lefebvre bu durumu, “*Kapitalizmden önce şiddetin ekonomi dışı bir rolü vardır.*” diyerek özetlerken, zaman ve mekan sözleşmeler, hesaplar ve ölçüler, mübadele edilen malların üretimi çerçevesinde tüccarların ve metanın zamanının hakim olmasından dolayı kentleşirler. (Lefebvre 2016: 283-286) Weber ve Marx ise, feodal düzenden kapitalist düzene geçişte hızlı nüfus artışına bağlı olarak sosyal değişimlerin yaşandığını, kentin kapitalizmin sosyal süreçlerindeki en önemli araç olduğunu işaret ederler.(Aslanoğlu 2000: 56-58) Weber, Ortaçağ kentlerinde yurttaşlarla iktidar arasındaki şehir ortaklığının otorite tarafından halka bahşedilen bir ayrıcalık olarak meşruluk kazandığını, oysa gerçekte meşru zeminin yurttaşların haklarını kendilerinin kazanmış olmalarıyla gerçekleşeceğini savunur. Avrupa kentlerinde verilen imtiyazlar, mallar üzerindeki haklar, pazarın fiyat politikalarını belirleme, ticari ayrıcalıklar, rekabeti önleme hakları gibi ekonomik imtiyazlardı. Ancak bunlar kentli insana değil otoriteye fayda sağlayan haklardı. Siyasi erk vergiler yoluyla bahşedilen ticari haklardan elde edilen kazancın büyük kısmını kentlerin koruyucuları sıfatıyla alıyorlardı. İtalya’da ortaya çıkan, siyasi ve toprak

sahibi otoritenin anlaşmazlıkları çözmek, ekonomik olarak tekeli sağlamak ve askeri örgütlenmeyi sağlamak amacıyla kurduğu *conjuratio*(yeminli birlik) şehirlerin siyasi birliğinin ilk temellerini atmıştır. Vergi ödeseler dahi her hangi bir mülkiyete sahip olmayanların kentli tabakası sayılmadığı İngiltere’de ise kentsel gelişme, yarı feodal yarı patrimoniyal sistemin ticarete dayalı hukuki bir kararlarla şirket kavramını kabul etmesiyle başladı. Şehirler, imtiyazlı şirketler haline geldiler.(Weber 2010: 143-186) Weber’in kent nosyonu, feodalizmden kapitalizme geçiş süresi içinde iktisadi ve siyasi örgütlenmenin denge içinde olarak “ideal kenti” oluşturması üzerinedir. (Aslanoğlu 2000: 59-60) Marx, kapitalizmin ortaya çıkmasındaki ilk şartın rant ve buna bağlı arazi pazarının oluşmasını gösterirken, feodal düzende toprak sahibi köylüyü en yüksek ürünü alması konusunda zorlayabilirken, kapitalist sistemde tüccarı yatırım yapmaya zorlayamayacağını irdeler. (Harvey 2016: 153-155) Kentlerin birbiriyle ilişkisi ve sermaye birikimine bağlı ortaya çıkan farklı iş bölümleri yeni iş kollarının ve endüstri çeşitlerinin doğmasına neden olmuştur. Marx, lonca sisteminin getirdiği sınırlamaların kentlerdeki iş gücünü engellemesiyle sanayi kentlerinin loncaların bulunmadığı bölgelerde ortaya çıktığını, mekan sınırlamalarının sonucu oluşan sürtüşmelerin ulaştırma ve haberleşme alanındaki ilerlemeleri tetiklediğini vurgular. (Aslanoğlu 2000: 58-59;Harvey 2016: 252-253) Engels, kapitalist üretim şeklinin ortaya çıkışıyla kentlerde yarattığı sorunları işçi sınıfı ve yaşam mekanları üzerinden değerlendirdiği “*İngiltere’de Emekçi Sınıfların Durumu ve Konut Sorunu*” isimli çalışmasında kapitalizmin yalnızca üretim alanlarında değil yaşam mekanlarında da sömürü ve sefaletin kaynağı olduğu değerlendirmesini yapar. Toplumsal sınıflar arasındaki mekânsal farklılıkların yanı sıra üst sınıflardan yalıtılmış semtlerde yaşayan işçi sınıfının yaşam mekanlarındaki sefalet ve sağlıksız şartlar işyerlerinde de görülür.(Şengül 2001: 12-13) Marx ve Engels kırsal kesimin kentleşmesine ilişkin Komünist Manifesto’da şöyle bir değerlendirme yaparlar, “*Burjuvazi ülkeyi kentlerin yönetimi altına sokmuştur(...) Kırsal kesimi kentlere bağımlı kıldığı gibi, barbar ve yarı barbar ülkeleri uygar olanlara, köylü ulusları kentli uluslara, Doğu’yu Batı’ya bağımlı kılmıştır. (...)Nüfusu kümelenmiştir, üretim araçlarını merkezileştirmiş ve mülkiyeti de bir azınlığın elinde yoğunlaştırmıştır.*” Kapitalist üretim formları piyasa faaliyetleri dışında da toplumsal yapının tüm evrelerine, kentten uluslararası düzeye ekonomiyi bütün boyutlarıyla birleştirmiş, piyasaların belirlediği toplumlar ortaya çıkmıştı.

Lefebvre, Marx'ın kentselliği sanayi toplumu ve örgütlenme şekilleri üzerinden ele alış biçimini tersine çevirerek kenti odak noktasına koyar. “...Kentselliğin gerçekliği üretim ilişkilerini değiştirir ama dönüştürmeye yeterli olmaz. Bilim gibi kentsellik de, üretimde bir güç haline gelir. Mekan ve mekanın siyasal örgütlenmesi toplumsal ilişkilerin bir ifadesidir ama aynı zamanda onlara tepki de verir.” Kentsel devrim diye nitelediği kavramla, sanayi toplumunun kentsel sorunların karşısında kentsel çözümlerin üretilmesi ve toplumdaki geniş perspektifli değişimlerin toplamı olduğuna işaret eder. Sanayi toplumu kentselliğin tamamlanması sürecinin bir adımıdır. Daha önceleri sanayi toplumunu üreten kent için şimdi durum farklıdır. Kentleşen dünyada sanayi toplumu kentsel toplumun karşısında gücünü kaybetmiş, bu durumda farklılıklara yol açmıştır.(Harvey 2016: 237,276-279) Harvey, kentleşmenin daima artı üretimi kullandığı, üretileni kendine mal ettiği ve ekonomik fazlaları kendine çekme yaklaşımı içinde olduğuna, kapitalizmin kendine özgü bir şekilde kentleşmeyi kullandığına ve sınıf farklarından kaynaklı mülkiyet haklarının emek biçimleri ve uzlaşamayan sermaye arasında parçalandığına, bu bağlamda *sermayenin kentleşmesiyle* karşı karşıya kalındığına dikkat çeker.(Harvey 2016: 85-92) Sermayenin sürekli dolaşım içinde olmalı, büyümeli ve yayılmalıdır. Durum tersine döndüğü takdirde sermayenin birikme süreci durur, sermaye değer kaybıyla karşı karşıya kalır. Ortaya çıkan kriz atıl artı üretim ve atıl iş gücü olarak kendini gösterir. Harvey böyle bir kriz karşısında verdiği örnekte, 1848 krizinden itibaren Paris'i, kentin yaşadığı dönüşümü ve sonucunda “*mülksüzleşen grupların şehri geri almak*” arzusuyla ortaya çıkan toplumsal bölünmeye dikkat çeker. Bonaparte'ın siyasi olarak ayakta kalabilmek ve sermayenin yeniden dolaşımını sağlayabilmek için alt yapı çalışmalarına başlamasıyla Haussmann'ı bayındırlık işlerinin başına getirdi. Kentleşme aracılığı ile artı sermaye yaratılması ve işsizliğin ortadan kaldırılması hareketi Haussmann'ın şehri tamamen değiştirmesine, kentsel ölçeği en üst seviyede tutarak banliyölerde dahil parçalanmasına neden olmuştur. Paris bu süreçte ilk dönemler ışıklar içinde, yenilenmiş bir şehir ve şehirli profili, kafeler, büyük mağazalar, fuarlar ve moda sektörü ile durdurulama bir tüketim ve artı sermayenin çekim merkezi haline geldi. Ancak bu durum finans ve kredi sisteminin çökmesiyle son buldu. Haussmann'ın yok ettiği şehrin özlemi ve yapılan dönüşümlerle mülksüzleşen kitlelerden “Paris Komünü” ortaya çıktı. Otoriteye karşı, merkezsiz bir sistem olan Komün de daha sonraki dönemlerde bölünmelere neden olarak kaybedildi.

Rossi ise Haussmann'ın kamulaştırma hareketlerini Halbwach'ın kamusalallaştırmayı tüm çelişmeye yer veren bağlantılarından kopuk, homojen bir grup olarak ele aldığı savından hareketle irdeler. Halbwachs, şehirdeki kamulaştırmanın kolektif ihtiyaç bilincinden doğan bir hareketle, bireylerin şehrin değişimine katkısıyla gerçekleşebileceği, ancak kolektif bilincin tahmin edemeyeceği genişlemelerle de olabileceğini ifade etmiştir. Rossi, politikaların şehirlerin imgelerini belirlediğini, *tercihler sorununu* da politikanın yarattığını ifade eder, “*Atina, Roma ve Paris, hepsi politikalarının biçimi, kolektif iradelerinin göstergeleridir.*” ve ekler, “*Şehrin mimarisi*” insanın yarattığı ve rastlantısal olmayan bir kavramdır. İtalyan *piazzaları* şehrin kurulmasında araç sonra da amaç olmuştur. Ancak şehir bu öğelerdir ve bir şehrin var olan amacı yalnızca kendisidir. Harvey, modern şehrin mülksüzleştirme ekonomisi üzerinden yıkım odaklarına dönüşerek, kolektif hak çerçevesinde söz sahibi olacak unsurların kimler olacağını sorgularken, günümüze kadar geçen süreçte dünya şehirlerindeki sermaye ve iktidar dağılımının ayrışmalara, güvenli konut alanlarına, etrafı çevrili kent mekanlarına, gözetim altında tutulan ve özelleştirilen kamusal alanlara dönüştüğüne değinir.(Harvey 2015: 40-69;Rossi 2006: 138-160)

Meydanlar “*kentlerin kavramsal dayanak noktası*” olarak yoğun faaliyet alanlarıdır. Meydanı meydan yapan ilk şart kimliğinin fiziksel olarak tanımlanmış olmasıdır. Bunu oluşturan unsurlarsa, duvarlarından zeminine, aydınlatmadan yeşillendirmeye, topoğrafyasından sürekliliğine kadar olan biricikliği ile olabilir. Bunun yanı sıra Times Meydanı'ndaki gibi paylaşım yoğunluğu, hiçbir şeyle kıyaslanmayacak, unutulmaz bir dayanak noktası olması da meydan kimliğini destekleyecektir. Meydana giren kişi düğüm noktasının giriş ve çıkış sınırlarını görebildiği gibi içinde barındırdığı işaret öğeleriyle dışardan da görülebilir olmalıdır. Floransa'daki Piazza del Duomo ve Palazzo Vecchio, ses ve ışık özellikleri, arnavut kaldırımları ve ağaçlarıyla bu tip ana düğüm noktalarındandır. Meydanlar kendi içlerinde tanınmış caddelerle birleşiyor ya da bağlantı sağlıyorsa kullanıcılarına gidecekleri yönü bulmalarında ve kenti hissetmesinde yardımcı olurlar. Modern kent meydanları gelişen teknolojik koşullara göre mimari formlar, sokak ilişkileri, araç trafiğine uygunluk gibi işlevsel yapıları içinde barındırırken, Lynch'in ifadesiyle kentlerin “*kavramsal dayanak noktalarıdır.*” Lynch, odak noktaları ve büyük kent meydanları gibi önemli işlevdeki kentsel mekanların kent formunun görünür, tutarlı ve net olmasında etkili olacağını, bu

mekanları da geleceğe dönük toplumsal arzular ve toplumsal zevklerin sağlayacağını belirtir.(Lynch 2016: 102-114)

Modern kent beraberinde hız kavramını da getirmiştir. Yapı teknolojilerinin ve otomobil sanayiinin gelişmesi, nüfus artışı ve tüketim kültürünün üst noktalara ulaşması, kentin kozmopolit bir nitelik kazanması ve yüksek arazi fiyatlarıyla konut yapımının yataydan dikeye geçişi ile sokaklar araç trafiğine göre düzenlenirken kapalı meydanlar dışında kalan kimi meydanlar da bu duruma uygun hale getirilmiş, meydanların günün koşullarına göre düzenleme çalışmaları, bölgenin iklim koşulları, toplumun alışkanlıkları, davranış formları ve tarihsel bağları dikkate alınarak belli bir sisteme oturtulmaya çalışılmıştır.

2.3.2 Ulus devletin inşası, meydanın politik olarak kurulması ve politik eylem alanı olarak meydan

Gellner'in "*dişçi devlet*" olarak değerlendirdiği Ortaçağ feodal sistemini Bauman, "*işkence çektirerek çekip alan uzman yöneticilerin devleti*", Lindblom ise, "*yetkisi tam, becerisi kıt*" diye niteler. Modern öncesi devlet mekanın örgütlenmesi açısından zayıf ve yetersizdi. Bauman, mekanın şeffaflığını ve örgütlenmesini sağlamak açısından modernleşmeye geçmenin zorunlu hale geldiğini, bu durumun gerçekleşmesinin de modern devlet anlayışından geçtiğini, mekanın tek bir haritayla sınırlandırılarak mekanın okunabilirliğinin sağlandığı değerlendirmesini yapar. Mekan, modern devlet otoriteleri tarafından yeniden kurgulanır.(Bauman 2012: 36-39)

17.yüzyılda Locke, ancak özgür insanların düzenli bir toplum oluşturabileceğini, mülkiyet hakkı ve vicdan özgürlüğünü devlette kuvvetler ayrılığı ilkesini de içeren düşünce özgürlüğünden bahsederek İnsan Hakları kavramının temellerini ortaya koymuştur.(Ekmekçi 2013: 207-213) Otuz yıl ve seksen yıl savaşlarının ardından 1648'de imzalanan Westphalia Barış Antlaşmasıyla ulus-devlet kavramı, ülkelerin sınırları ve egemenlik alanlarının tanınmasına, bunların yanı sıra ülkelerin birbirlerinin iç işlerine karışmamalarının da sağlanmasına neden olmuştur.

Schnapper ulus kelimesini, içindeki tüm halklarla birlikte, tarihsel bir özne olarak egemenlik hakları olan, kendine özgü, dış ülkelere karşı meşru bir siyasi birim olarak tanımlar. Toplumsallaşma kavramıyla başlayan ulusal aidiyet, bireysel olarak kültür normlarının ve değerlerinin içselleştirilmesiyle ortaya çıkan kolektif bağlarla iç içedir. *“Yurttaşlık ruhunun ifade ettiği şey(ki bu ulusallığın oluşturulması için şarttır)her şeyden çok, ayrı bir yapı olarak kamu görüşünün, ve bunun sonucu olarak bir kamu çıkarının varlığıdır.”* Bu durumda ulusun varlığı o ülkede yaşayanların kişisel çıkarlarından bağımsızdır. *“Ulus yaratan ve nesnel denilen niteliklere anlam yükleyen, siyasal örgütlenmedir.”* Modern ulus devlet, tüm yurttaşların oy hakkının ve siyasal meşruiyet ilkesinin var olduğu, özgürlük ve eşitlik gibi evrensel değerler üzerine kurulu siyasi bir yapı olarak ortaya çıkmıştır.(Schnapper 1995: 32-54)

Weber, şiddet araçlarının denetimi, toprak, egemenlik, anayasallık, kurumsal bir iktidar, kamusal bir bürokrasi, meşruiyeti kanıtlanmış bir yetki ve yurttaşlık olarak şartlarını sıraladığı ulus devlet modeline, Pierson vergiyi de eklemiştir.(Erkış 2013: 68)

Modern ulus-devlette ulusun kurgulanması, ortak bir geçmiş, şimdi ve gelecek üzerinden oluşan toplumsal bellek ve kolektif tasarımlar yoluyla hafıza mekanları yaratılarak ulus kimliğinin oluşması yoluyla mümkün olmuştur. Nora, Fransa üzerinden yaptığı değerlendirmesinde ulus-devlet kavramının toplumsal bellekte yer alması açısından soyut simgeler, büstler ve anıtlar üzerinden tasarlanarak, belleğin, rejimin korunması ve kurumların oluşturulması açısından otoriter, manevi ve ideolojik amaçlı olarak birleştirici, gerçek veya hayali düşmanlara karşı tek koruyucuyu olarak tekeli, insan haklarına dayandığından evrensel ve yoğun bir biçimde geçmişe dayalı kurgulanarak oluşturulduğuna değinir. (Nora 2006: 37-43)

1830 ve 1848 devrimlerinde Paris sokakları ve meydanlarındaki miting ve protestolarla, Şubat 1848’de Lamartine’nin kitlelere seslenmesi, bir politikacının konuşmasıyla kitlelerin taleplerinden vaz geçmesi ile *“kamusal alan içinde gücün unsurlarının”* da belirlenmesi dikkat çeker.(Sennett 2002: 292-294)

Arendt’in ulus-devlet kavramı içindeki kamusal alanı, sosyal sorunlar çerçevesinde politik eylem kurgusunun ortaya çıktığı ve toplumun standartlaştırılmasını önlemeye dayalı miting ve protesto mekanı haline gelmiştir. (Altunok 2008: 8-9)

Lefebvre, modern toplumlarda kamusal mekanın “*hedef güden mücadele ve eylemlerin ana kozu*” olduğuna işaret ederek mekanın politikleşerek siyasal koşulları ortadan kaldırdığını, çatışmayı şiddetlendirdiğini, siyasal güçlerin gizli ya da açık şiddetinin ortaya çıktığına işaret eder.(Lefebvre 2016: 408-416)

3. İKİNCİ BÖLÜM

3.1 Türkiye’de Meydanın Modern/Politik İnşası

3.1.1 Osmanlı modernleşmesinde kamusal alan ve savaş yıllarında meydanın politik inşası

19. yüzyıl, Hausmann’ın Paris’i geniş caddeler ve yeni semtlerle baştan inşaa ettiği, New York’ta Central Park’ın ve ızgara şehir planlarıyla Amerikan kentlerinin biçimlendiği bir yüzyıl iken, Osmanlı’da modernleşmenin başlangıcıydı. 19. yüzyılda Osmanlı modernleşmesindeki kamusal alan, Habermas’ın toplumun ortak yaşam ve iletişim alanı olarak ifade ettiği burjuva kamusal alanından farklı, “devletle ilgili”, “devlete ait” bir anlam da içerirken, Avrupa’da ulus-devlet anlayışı, sınıf mücadeleleri ve kimlikler kentsel mekanlarda yer alan café, tiyatro, konser salonları, üniversiteler, meydanlar gibi kamusal alanlarda inşaa edilmişti. (Sennett: 2013, 83; Akşit: 2009, 2-4; Ünüvar: 1998-9, 208-209)

1839 Tanzimat Fermanı’yla başlayan süreçte askeri, siyasi ve iktisadi alandaki gelişmelerin yanı sıra Osmanlı mekânsal olarak da değişmeye başlamıştır. İmparatorluğun sınırlarının daralması, yitirilen topraklardan Anadolu’ya göçleri ve nüfus artışını beraberinde getirmiş, Avrupa’nın gelişen dış ticaret yapısına bağlı olarak Osmanlı tarım ürünleri ve malları dış alıcılarla buluşmaya başlamış, Avrupalı tüccarlara tanınan haklarla Osmanlı açık bir Pazar haline gelmiş, bu durum lonca sisteminin sonunu getirerek iktisadi yaşamı ve kent yapısını etkilemiştir.(Ortaylı 2010: 408-418)

19. yüzyıl, Osmanlı’nın imzaladığı Ticaret Antlaşmasıyla Avrupa’nın hazır mallarının girişine izin verildiği, Osmanlı imalat sanayiine büyük darbe vurulduğu yüzyıldır. Yerli mallar Osmanlı topraklarında dolaşım içindeyken vergilendirilirken, Avrupa malları

sadece giriş-çıkış yaptıkları noktalarda vergilendirilmekteydiler. Küçükçekmece'den Boğaz köyleri ve İstanbul'un banliyölerine kadar pek çok bölgede dökümhane ve baruthaneden tersaneye, dokumadan pamuklu çoraba, gıdadan kağıt ve kimyevi maddelere kadar pek çok imalathane ve atölye devlet tarafından işletilmeye başlanmış, Avrupalı şirketlere verilen imtiyazlar, ithal makine ve getirtilen Avrupalı işçilerle Osmanlı Batı'ya bağımlı hale gelmişti. Savaş harcamaları ve dış borçlarla boğuşan Osmanlı'nın borçlarını ödeyemeyeceğini gören Avrupalılarca Düyun-ı Umumiye İdaresi kurularak, Osmanlı'nın kaynaklarını ve işletmelerini kendi çıkarları doğrultusunda kullanma hakkını almışlardı. (Çelik 2016: 42-46)

Karayolları şebekesi, yabancı şirketlerin döşediği ve işlettiği demiryolları ve denizyolları ile telgraf hatları haberleşme ağları açısından ilerleme kaydedildiyse de Osmanlı'nın tamamını kapsayamamıştır. Kapitalizmin sermaye akışını değiştirmesiyle finans kuruluşları ve banka binalarının görülmeye başlandığı, fabrikaların ve şehir dışlarında imalathanelerin açıldığı, askeri binaların ve devlet dairelerinin ortaya çıktığı, lüks tüketim ürünlerinin satıldığı mağazaları, pasajları, "café" ve Naum, Verdi, Gedikpaşa tiyatroları gibi eğlence mekanlarını içinde barındıran kentsel mekânda dönüşüm ve değişim başlamış, Osmanlı sokak ve mahallesinin etkili bir haber alma mekanı olan kahvehaneler, Tanzimat'la birlikte özgür basın kuruluşlarının ve gazetecilik mesleğinin ortaya çıkmasıyla edebiyat ve fikir dünyasının buluşma noktası olmuş, mekânsal olarak değişmeler de işlevsel olarak değişerek, Osmanlı modernleşme döneminin seküler tartışma mekanlarına dönüşmüşlerdir. (Tekeli: 1985, 878-890; Tural: 2012, 158-159)

1878'de Abdülhamit'in Meclis-i Mebusan'ı dağıttığı güne kadar ki kısa süreli parlamento deneyiminde vilayet ve belediye kanunları çıkarılmış, merkezîyetçi bir yapı içinde belediyelerin çalışması sağlanmıştır. Tanzimat'ın mimarlarından Reşit Paşa'nın sefirlik yıllarında Avrupa şehirlerindeki idari ve mimari yapıya hayranlığını dile getirdiği, Osmanlı şehirlerinde ıslah hareketlerinin başlaması gerekliliğine resmi raporlarında yer vermiş, İstanbul'da *Altıncı Daire-i Belediye* kurulmuş, Selanik, Beyrut ve İzmir belediye yapılanması bunu takip etmiş, İstanbul ve diğer vilayetler için Osmanlı topraklarında belediyelerin tüzel kişilik kazandığı, davalarda taraf olduğu, temizlik, aydınlatma, itfaiye işleri, pazar kontrolü yanı sıra emlak kayıtları ve nüfus

sayımıyla da ilgileneceği kanunlar yasalaşmış, kent planlaması neredeyse zorunluluk haline gelmiştir. 1882 Ebniye Nizamnamesi ile ilk imar kanunu çıkartılarak yangın bölgelerinin haritalandırılması yanında yol genişletme çalışmalarında bedelsiz arsa alımları ve göçmen mahalleleri düzenlemesi yapılmış, dar veya çıkmaz sokaklar kaldırılarak geniş caddeler açılmış, kent içi ulaşımında vapur, tramvay ve atlı arabalar kullanılmaya başlanmış, yeşil alan ihtiyacını karşılayan Gülhane Parkı, Tarlabası Bahçesi, Taksim Bahçesi ve Kısıklı Bahçesi gibi park ve bahçeler yapılmış, yangınlarla yok olan ahşap binaların yerine kagir konutların yapımı sağlanmış, İstanbul'da Galata surlarının yıkılmasıyla açılan sokaklarla birlikte Şişhane Meydanı tasarlanmış ve Tünel Meydanı yapılmış, Sultanahmet Meydanı'na Ticaret Nezareti ve Defteri Hakani Nezareti inşa edilerek meydan strüktürüne kamu binaları eklenmiştir.(Ortaylı 2006: 152; Birik 2013: 5) Kent imar faaliyetleri I. Dünya Savaşı yıllarına kadar devam etmişse de imar hareketleri büyük kentlerle sınırlı kalmıştır. Osmanlı belediyeçilik anlayışı, otoriter bir düzen içinde var olan, modern ve mamur şehirlere sahip olmak için duyulan bir istekle harekete geçmiş, özerk olmayan bir yapılanma olmuştur.(Ortaylı 2010: 435-443, 503-508; Ortaylı: 2006, 266-267; Yerasimos 1996: 1-8; Aktüre: 1985, 900-903; Lewis: 1993, 126; Akşit: 2009, 6-7)

Modernleşme sürecinde askeri ve idari yeniliklerin yanı sıra eğitimde de laik anlamda okulların açılması yoluna gidilmiş, *rüştiye mektepleri*, *idadiler* ve kız ortaokulu olarak *inas rüştiye mektepleri* hayata geçirilmiş, kızların yüksek öğrenim görerek öğretmen olarak çalışma hayatına atılmasını sağlayan *Dar'ul Muallimat* açılmış, II. Mahmut döneminden itibaren eğitim veren mühendislik, tıp ve askeri okullara ek olarak *Adliye Mektebi* ve *Mülkiye Mektebi*' nin yanı sıra 1900'lerin başında *Dar'ulfunun-u Osmani* (İstanbul Üniversitesi) modern bir üniversite olarak eğitime başlamıştır. (Ortaylı:2010, 410-412; Er 2011: 382) Açılan okullar ve modernleşme hareketleriyle 19. yüzyıl boyunca eğitilmiş bir kitlenin yetişmiş, Osmanlı'da özel hayatın simgesi aile ve kadının eğitim çerçevesinde kamusal alana dahil olmuş, İstanbul Kibrit Fabrikası ve Bursa'da ipek fabrikasında, okullarda öğretmen ve yönetici olarak kamusal alanda kadınlar da istihdam edilmiş, III. Ahmed döneminde Patrona isyanıyla sonlanan, II. Mahmud döneminde yeniden canlanan mesire yerleri, kadınların ve erkeklerin bir arada bulunduğu, görüşme ve buluşma yeri olarak tercih ettikleri kamusal alanlar haline gelmişti. Cerasi, çayır ve mesire yerlerine benzer mekanların yapıldığına, bu açık

kamusal alanlarda meydanlar, bostanlar, asırlık ağaçların altında kır kahveleri ile *piazzaları* çağrıştırır bir yapı bulunduğuna, güreş, cirit ve gölge oyunlarının yer aldığına değinir.(Bayram 2017: 241; Cerasi 1999: 205)

Siyasi meşruiyetin kamusal alanda simgesi olacak olan anıtsal çalışmalar Osmanlı modernleşmesinde II. Abdülhamid döneminde çeşme, sebil, saat kulesi gibi işlevsel yapıların yanı sıra taşıdığı temsil değeri açısından hatıra sütunları dikkat çeker. Padişahın baş mimarı D'aranco tarafından tasarlanan, kaidesine devlet arması ile ay ve yıldız yerleştirilmiş Telgraf Anıtı(*Sütun-ı İ'tıla*), Yemen'e uzanan telgraf hattının başlangıç noktası olarak inşa edilmiş, kışla, okul, hastane gibi kamu binalarına devlet arması eklenerek kamusal alanda varlığı tescil edilmiştir. Canlıyı tasvirin İslam geleneğinde yasak olması nedeniyle anıt heykeller yerine devletin simgeleriyle tasarlanmış hatıra sütunları tercih edilmiştir.(Avcı; Avcı 2017: 29-33) Sultan Abdülaziz döneminde padişahın at üzerinde tasvir edilen, heykeltıraş Fuller tarafından yaklaşık üç metrelik heykeli kamusal bir alana yerleştirilmek için tasarlandıysa da halkın olumsuz tepki vereceği düşüncesiyle saray bahçesine yerleştirilmiştir. (Yaman 2011: 55)

Osmanlı modernleşmesi, devletin emperyalist Avrupa'ya karşı kendini korumak için aldığı askeri tedbirlerden oluşan bir dönüşüm ve değişimdi. Kamu ve idari kurumlarıyla, hukuki, iktisadi ve eğitim alanında yapılan yeniliklerin yanı sıra 1876'da Kanun-i Esasi ile en üst seviyesine ulaşan modernleşme hareketinde padişahın mutlak iradesiyle gerçekleşmiş, ancak kapalı tarım ekonomisiyle geçinen halk kitlelerinin direnci ve aktif karşı çıkışlarıyla karşılaşmıştır.(İnalçık 2017: 59-60)

Tabandan gelen bir istek ve itici güçle gerçekleşmeyen ve toplumsal dinamiklere bağlı olmayan Osmanlı modernleşmesinde kamusal alanlar gündelik hayat içinde geleneksel dokuda devam etmiş, meydanlar ise devlet törenlerinde, bayramlarda, şenliklerde, sergilerde, buluşma ve geçiş mekanı olması yanı sıra idam cezalarının uygulandığı mekanlar olarak da kullanılmış, 1918'den itibaren itibaren ulus-devletin, siyasetin ve direnişin kurgulandığı politik mekanlara dönüşmüştür.

19. yüzyıl Osmanlı için modernleşme hareketleri yanı sıra isyanlar yüzyılı olarak da değerlendirilebilir. 1789 sonrası ve Napolyon'un Rusya seferi sırasındaki istilasıyla gelişen milliyetçilik akımları, Orta Avrupa'da kurmuş oldukları tüccar kolonileri

sayesinde bir yandan Germen kültürünü bir yandan Fransız ve Anglo-Sakson kültürünü almış olan Balkanlardaki etnik kimlikleri de harekete geçirerek bağımsızlıkları için isyanlar çıkarmışlar, bu süreç Osmanlı İmparatorluğu'nun toprak kayıplarına neden olmuştur. 20. Yüzyılın başına gelindiğinde Sanayi devrimiyle hammadde ve pazar ihtiyacı artan Avrupa devletleri coğrafi keşifler nedeniyle dünyanın değişik bölgelerinde sömürgelere sahip olmuşlar, artan pazar ve hammadde ihtiyaçları karşısında birbirlerine ait sömürgelere ve yeni oluşturacakları sömürge ülkelere ihtiyaç duymaya başlamışlar, buna bağlı olarak askeri kuvvetlerini güçlendirme ve silahlanma yarışına girmişler, bu çıkar çatışması dünyanın kuvvetler dengesini kalıcı olarak bozacak bir savaşın kapılarının açılmasına neden olmuştur.(Ortaylı 2012: 15-21; Lee 2004: 173-175)

Dört yıl boyunca milyonlarca insanın öldüğü, yer değiştirdiği, sakat kaldığı, açlık, hastalık ve sosyal eşitsizliğin yükseldiği, ekonomik olarak enflasyon ve iflasların tavan yaptığı, o döneme kadar dünya tarihinde yaşanmış en kanlı savaş olan Birinci Dünya Savaşı öncesi dönemin Rusya Maliye Bakanı Kont Witte şöyle söylemişti, *“Bu savaş çılgınlıktır; ne taht, ne taç, ne anane, ne ahlak ne de inanç kalacak.”* (Ortaylı 2010: 48)

Kasım 1918 Osmanlı, Habsburg ve Romanov hanedanlıklarının haritadan silindiği, imparatorluklar çağının bittiği tarihi. Savaşlarla yorgun düşmüş, dış borçlarını ödeyememiş, hazinesi tamamen boşalmış, halkı fakir, topraklarını ve askerlerini cephelerde kaybetmiş olan Osmanlı İmparatorluğu, Avrupa'nın Doğu sorununun hem odak hem de paylaşım noktası olmuştu. Yenilgiyle son bulan savaş Osmanlı'da toplumsal hayatı adeta felç etmiş, tarımsal üretim düşmüş, temel gıda maddelerinde fiyatlar yükselmiş, büyük kentlere göçler, kıtlık, açlık ve sefalet artmış, hastanelerde yatan yaralılara günlerce yemek verilemez olmuş, gelir dağılımındaki dengesizlik fuhuş ve hırsızlık gibi olaylarla asayişi ortadan kaldırarak toplumsal çöküntüye neden olmuş, devletin kırsal kesimdeki otoritesini tamamen yok etmiş, çetecilik olağan hale gelmiş, Avrupa barışının görüşüldüğü Paris Konferansı'yla Osmanlı'nın parçalanma süreci başlamış, Mondros Mütarekesi ile hukuki zemin hazırlanmıştı.(Ortaylı 2010: 47, 49; Criss 2008: 13-14; Gerwarth-Manela: 2016: 18-19; Gözcü 2016: 138-145)

Mütarekenin imzalanarak uygulanmaya başlanmasından itibaren, başka çıkış yolu olmadığı gerekçesiyle İstanbul hükümeti Wilson İlkeleri doğrultusunda adil sonuçlar alınacağına inanmıştı. Ancak İtilaf Devletleri'nin İstanbul'la başlayan işgal sürecinde

Mayıs 1919'da Yunanlılar tarafından İzmir'in işgaline başlayacağını öğrenen İzmir halkı mütarekenin ardından ülke genelinde kurulan Müdafaa-i Hukuk ve Redd-i İlhak cemiyetinin bir kolunu oluşturdu. Aralarında Hukuk-u Beşer gazetesinin başyazarı Hasan Tahsin adıyla bilinen Osman Nevres Bey'in de olduğu üyeler, Konak Meydanı yakınlarındaki Maşatlık'ta büyük katılımlı bir miting düzenleyerek "vatani vermeyeceklerini" ve direneceklerini ilan etmişler, 15 Mayıs günü Konak Meydanı Kordonboyu'nda Yunan Efzon Alayı'nı karşılayan kalabalığın arasından işgal kuvvetlerine ateş eden Hasan Tahsin Bey, milli direnişin ilk kurşununu atar. (Söylev 2009: 35-36; Özdiş 2017; Sofuoğlu 2002: 134-136) İlerde Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu olacak Mustafa Kemal Paşa'nın önerisiyle telgrafla tüm ülkeye bildirilen İzmir'in işgali, ülke genelinde mitinglerin yapılmasına neden oldu. Başta İstanbul'da Sultanahmet Meydanı'nda olmak üzere, Üsküdar Doğancılar Meydanı'nda ve Kadıköy'de, Erzurum Hükümet Konağı Meydanı'nda, Eskişehir'de Odunpazarı'nda, üç binden fazla kadının katılımıyla Kastamonu Kız Öğretmen Okulu'nun bahçesinde ve Anadolu'nun pek çok kentinde protesto mitingleri ile cami, okul, mescid gibi kamusal mekanlarda toplantılar yapılmış, bu dönemle birlikte meydanlar otoriteye karşı çıkılan ve hak aranan kentsel mekanlara dönüşürken, kamusal bir varoluşla Habermas'ın ifadesiyle, "*yurttaşlara ait kamusal alan*" olarak değişime uğramışlardır.(Özkaya 1988 : 65-74; Durmuş 2017:164-165; Hürriyet Gaz. 2015; Habermas 2004: 98)

3.1.2 Ulus devlet inşasından iktidarın meydan kurgusu ve araçları

20. yüzyıl ulus devletlerin güçlendiği, tarihsel süreçler ve politik ideolojiler ile toplumun rasyonel olarak tasarlandığı ve örgütlendiği yüzyıldır. Modern devlet, toplumların merkezi olmuş, bunu da sembolizmin nüfuz ettiği, yaşanmışlığın, eylemin çekirdeği olan temsil mekanlarının kuvvetiyle yapmıştır.(Lebevre 2016: 53, 70-71)

Nora, *hafıza-devlet* olarak tanımladığı kavramda hafıza mekanlarının görsel ve anıtsal olarak ulusal hafızanın gelecekteki bütün şekillerinde sürekli geçerlilik sağlayacağına değinir. Hukuksal, tarihsel, ekonomik ve coğrafi unsurları içinde barındıran *Ulus-hafıza* ile ulus kendi farkına varır. Ulus-hafızanın en etkin yansıması ile *yurttaş-hafıza* ortaya

çıkar. Mekansal ve anıtsal simgelerle var olan bu bütüncül varlıksa, ulusal kimliği oluşturur.(Nora 2006:153-156)

Osmanlı'nın son bulması ile yeni kurulan Türkiye Cumhuriyet'i ilk yıllarda, ekonomiden eğitime, sanattan bilime kadar köklü bir modernizm ve aydınlanma süreci geçirerek yapılan devrimlerle toplumsal bir değişim ve dönüşüm yaşamıştır. Ulus devletin inşası için dil, tarih, kolektif kimlik, aidiyet, yaşanmış ve benimsenmiş bir geçmişi içinde barındıran toplumsal bellek oluşturmak için ideolojik olarak modernist bir yaklaşımla mekansal değişikliklere gidilmiş, meydanlar ve anıtlarla görünürlük sağlanmıştır. Çünkü, *“Birleştirici anlamıyla ”ulus” ancak hafızanın, sadece hafızanın karşısında geçerliliğini ve yasallığını koruyabilir.”* (Nora 2006: 158)

Ülke mekansal olarak ulus devlet mekanına dönüştürülürken, kentler modernitenin mekanları olarak düzenlenmiş, devrimci bir kararla başkent Ankara olarak değiştirilirken aydınlanmış bir ulus devletin başkenti yaratılmak istenmiştir. Ulusal çizgide planlamalarla çağdaş yaşam biçimlerinin içselleştirildiği kentler geliştirmek amaçlanmıştır. Bu dönemde güçlü bir planlama ve uygulama yasası çıkartılarak, Profesör Herman Jansen'a Ankara kent planı yaptırılmış, 1930-1935 arası çıkartılan yasalarla kentlerde binaların yapımı diplomalı mimar ve mühendislere bırakılmış, Belediye Kanunu, Yapı ve Yollar Kanunu, İstimlak Kanunu gibi yasalarla kentin tümü planlanır hale getirilmiştir. (Tekeli 1998: 111-120) Ankara kent planı Gençlik Parkı, Hipodrom gibi yeşil ağırlıklı kamusal alanlar, bahçeli evler, üniversite mahallesi, işçi evleri ve memur evlerini kapsıyordu. (Tekeli 1980; 75) Harzemşah, Avrupa modernizminin ve devrim mimarisinin yansıtıldığı Ankara'nın inşasıyla ilgili şu değerlendirmeyi yapar: *“...yeni siyasal düzenin ve kirlenmiş yakın geçmişten kendini besbelli uzak tutan yeni cumhuriyet ideolojisinin belki de en somut tezahürüydü. Ankara'nın tören alanları, bu modernist devlet için ve bu devletin büyük gösterisi olarak tasarlandı.”* (Harzemşah 2015: 15)

Kentin gelişmeye başlaması ve kamu binalarının Meclis binası çevresindeki Taşhan Meydanı'nda yoğunlaşmasıyla bu bölge kamusal bir merkez olmuştur. Taşhan Meydanı Cumhuriyet'ten önce burada yer alan Erkek Öğretmen Okulu nedeniyle kamusal bir anlam kazanmış, daha sonra İttihat ve Terakki binasının açılması ve sonrasında Meclis binası olmasıyla mekansal olarak ulusal bir anlam kazanmıştı. Jansen'den önceki

Lörcher Planıyla Hakimiyeti Milliye Meydanı olarak törenlerin yapıldığı bir meydan olmuş, İkinci Meclis'in açılmasıyla istasyon, meclis binası ve Ankara Palas üçgeni kentin en prestijli mekanı olmuştur. Meydana yerleştirilen ve meydanı tanımlayan Zafer Anıtı ile meydan önce Millet Meydanı adını, daha sonra da Ulus Meydanı adını almıştır. Çevresinde inşa edilen İş Bankası ve Sümerbank binaları ile Cumhuriyet'in üretim ilişkilerini ve iktisadi kalkınma profilini de içinde barındıran kurumsal yapının da mekanı olmuştur. (Bayraktar 2013: 21-24)

Cumhuriyet'in modernleşme politikası kentleri değiştirirken, ulusal kültürün niteliklerini barındıran köylerin de modernleşmesi projeleri yapılmış, evlerden meydanlara kadar köylerin dönüştürülmesi planlanmış, toplanma ve konuşma mekanı olan camilerin yerine köy meydanları ve bu meydanlarda yer alacak kahvehaneler kamusal alan olarak tasarlanmış, meydana bir de Atatürk anıtı yada heykeli ön görülüyordu. (Yaman 2011: 54)

Ulus Meydanı'yla başlayan, meydanın anıtlar ve heykellerle tanımlanması, toplumsal modernleşme ve ulus devlet oluşturma sürecinde Üçüncü Bölümde ele alacağımız Taksim Meydanı'na yapılan Cumhuriyet Anıtı, İzmir, Samsun, Tekirdağ, Edirne, Amasya, Adana ve Elazığ gibi Türkiye'nin değişik kentlerindeki Gazi Mustafa Kemal Atatürk, silah arkadaşları ve Kurtuluş Savaşı'nı tasvir eden zafer anıtları ulusal kimlik vurgusuyla Cumhuriyet'in yüceltilmesi amaçlanmış, toplumsal algıyı hedefleyen ve toplumsal belleğin kurgulanmasındaki en önemli araçlar olmuşlardır.

İkinci Dünya Savaşı sonuna kadar anıt ve heykelin mekanın ideolojik olarak anlatımında kaynaklık etmesi Almanya ve İtalya ile Rusya ve Amerika Birleşik Devletleri'nde Yeni Düzen programı içerisinde de siyasi söylemin aracı olmuştur.

1950'li yıllar çok partili döneme geçiş ve yeni iktidarın muhafazakar söylemleriyle geçen on yıllık süre boyunca Yavuz Görey'in İstanbul Üniversitesi önünde yer alan "Atatürk ve Gençlik" heykeli ile Nusret Suman'ın Balıkesir Muharrem Koray Lisesi bahçesindeki Atatürk heykeli dışında çalışma yapılmamış, 1960 askeri müdahalesiyle devrimlere bağlılığın göstergesi olarak anıt ve heykel yapımı artmış, 12 Eylül 1980 darbesiyle hız kazanmıştır. Bu dönemdeki heykellerin kaidelerindeki Kurtuluş Savaşına ve devrimlere ait anlatılardan vaz geçilmiş, Atatürk tek başına tasvir edilirken, anıtlar ve

heykeller anlamsal içerikleri boşaltılmış ticari kimlik kazanmışlardır. 2000’li yıllar ise erken Cumhuriyet Döneminde tanımlanan meydan ve heykellerin yerine Osmanlı’da kamusal alan olarak tanımlanan cami tekrar önemli bir unsur haline gelmiş, kentlerin simgesi olan değişik figürler ve Türk büyükleri ile Osmanlı padişahlarının heykelleri kent meydanlarında yerlerini almıştır. (Yaman 2011: 57-61)

Türkiye’de anıt ve heykellerin ulus devletin inşasıyla modern kent anlayışı içinde kamusal alanda yer almaları resmi söylemin sanatla ifadesi biçiminde şekillenirken, daha sonraki yıllarda da iktidarların ideoloji ve söylemlerinin toplumsal bellekte yer alması amaçlanmıştır.

Sideway ve Mayell, terör saldırısı sonucu yıkılan Dünya Ticaret Merkezi Anıtının yapımıyla ilgili yazdıkları makalelerinde anıtların ulusal ideolojiyi ve ulusal gücü yansıttığına, kalıcı ve değişmez temsillerle kodlandıklarına işaret ederler. Anma kültürlerini inceleyen David Simpson, New York’ta 9/11’le yıkılan binanın yerine yapılacak anıtın herkes tarafından daha yapılmadan içselleştirilerek kabul gördüğünü belirtirken, Kenneth Foote, savaş ve afet gibi farklı şiddet ve trajedi içeren anıları araştırmış ve resmi bir yaptırım olmadan yani anıtlaştırılmadan toplumsal trajedilerin görmezden gelindiği üzerinde durmuştur. Anıtların tipolojisini beş forma oturtan Sideway ve Mayell, ilk olarak devlet odaklı resmi anıt ve heykelleri inceleyerek buna örnek olarak Atatürk anıt ve heykellerini gösterirler. İkinci olarak, Kıbrıs Barış Harekati sırasında kaybolan Rumlar için yapılmış olan Lefkoşe yakınlarındaki anıtlarla örneklendirilen, devletin ideolojisini destekleyen ve güçlendiren, fakat otorite tarafından yaptırılmamış gayriresmi anıt ve heykeller ile bu gruba üçüncü form olarak kısmen dahil edilen protesto amaçlı toplumsal bellekte yerini almış olan 1989 yılındaki hükümet karşıtı gösterilerin yapıldığı Tiananmen Meydanı görüntüleri ve Kuzey İrlanda siyasi duvar resimleri de dahil edilmiştir. Dördüncü ve beşinci olarak da, otoriter ideolojiyle ilişkili ya da eleştiri özelliği taşıyan grafitilerin yer aldığı anıt niteliği taşıyan “bireysel” çalışmalar dikkat çeker. (Sideway-Mayell 2007: 148-153)

Habermas’ın ifadesiyle “ortak toplumsal etkinlik alanı olan” kamusal alanlarda yer alan anıtlar ve heykeller, ister bireysel ister toplumsal, ister özel ister devlet iradesiyle yapılsın, toplumsal bellekte yer aldığı sürece varlığını devam ettirmektedirler.

Halbwachs, mahalleler, sokaklar, caddeler ve meydanlar gibi bir kentin dinamiklerinin ve bu mekanları tanımlayan yapıların sürekliliğinin savaş gibi en şiddetli darbeler karşısında yok olabileceğini belirtir ve toplumsal belleğin direneceğine vurgu yapar. (Halbwachs 2017: 143-145)

3.2 Türkiye’de Geçmişten Kalanı Korumada Çelişkiler

Hausmann’ın Paris’inden ve Viollet-le-Duc’un Notre Dame Katedrali’ni restorasyonundan önce genç bir mimar olan Cesar Daly, kent tasarımı ve kentleşme konularını elli yıl süresince ele alacak olan “*Générale de l’Architecture et des Travaux Publics*”i yayınlamaya başlamıştı. Daly, modernitenin geçmişi tamamen silerek sadece yeninin devrimini yapacağı iddiasının hiç de gerçekçi olmadığı delili olarak derginin ilk sayısındaki yazısında, insan akli ve gücüyle kalıcı anıtlar inşa eden mimar ve mühendisleri bu mekanları gözetecek kişiler olarak tanımlamıştır. Daly’den birkaç yıl önce Ticaret ve Bayındırlık Bakanı olan Adolphe Thiers anıt projelerinin yapımı ve onarımı için çaba harcamış, Paris şehrini her hangi bir istiladan korumak için, eleştirilmesine rağmen, bir istihkam sistemi kurmuştur. (Harvey 2013:110-112)

Restorasyonda üslup birliğinin temsilcisi Viollet-le-Duc, restorasyonu felaket olarak niteleyen “Anti Restorasyon” akımını ortaya koyan John Ruskin ve Ruskin’i takip eden William Morris, tarihi verilerle restorasyonu savunan Luca Beltrami ve anıtları tüm insanlığın tarihi belgeleri olarak ortaya koyan çağdaş restorasyon kuramcısı Camillo Boito ve Boito’nun kuramını geliştirerek anıtların çevreleriyle birlikte korunmalarını savunan Gustavo Giovannoni ile 19. yüzyıl Avrupa’sında anıtsal yapıların korunması benimsenmiş, Carta del Restauro ile yasal bir zemine oturmuştur. (Ahunbay 2014: 8-18)

20.yüzyılın başında Avusturyalı sanat tarihçisi Alois Riegl, kültürel mirasın korunması konusunda hala etkili olan makalesinde anıtları, “... *anımsanacak olayın izleyicinin aklına, güzel sanatların aracılığıyla veya yazıların yardımıyla*” gelen ve gelecek nesiller için bellekte tutulması amacıyla üretilen eserler olarak tanımlarken, eserlerin korunmasını sınıflandırmaya giderek “güncel değer” ve “anımsatma değeri” olarak iki kategoriye ayırır. İlki şimdiki zamanı, diğeri geçmiş zamanı tanımlayan bu sınıflandırmada seçim yapmayan Riegl, “eskilik değeri” açısından modernleşen dünyada yapıldığı dönemdeki anlamını taşımayan anıtların, toplumlar tarafından tapınma nesnelere dönüştürüldüğünü, eski olan her nesnenin anıt olarak değerlendirildiğini, bu nedenlerin de anıtların koruma altına alınma, onarım ve bakım yapılması düşüncesine katkıda bulunduğuna işaret eder. (Riegl 2015: 49; Ceylan 2015: 17-18)

Diğer yandan arkeolojik olarak antik çağa duyulan ilgi ve 18. Yüzyılın sonlarında British Museum'un açılmasıyla İngiltere, Fransa ve Almanya gibi Avrupa ülkeleri eser biriktirmeye başladılar ki, eski eser biriktirme daha önceki çağlarda da olmasına rağmen özellikle 19. yüzyılla birlikte durum sistematik bir hale geldi. Özellikle Antik Yunan ve Roma eserleri Avrupalılar tarafından kendi tarihlerinin parçası olarak değerlendirilerek sadece kendilerinin bu eserler üzerinde söz sahibi olacakları iddiası çerçevesinde politikalar ilerledi. Tarihçi Theodor Gömberz Osmanlı topraklarındaki eserlerle ilgili şöyle bir değerlendirme yapar. “*Türkleri Yunan ve Roma anıtlarının koruyucusu olarak düşünmek, neredeyse biraz komik. Hiçbir soruya cevap alamıyorsunuz. Hiç katalog yok. Hiç böyle bir gelenek yok.*” Yüzyılın başında Atina’da Akropolis’ten İngiltere’nin Osmanlı Büyükelçisi Elgin Kontu Thomas Bruce tarafında “Elgin Mermerleri” olarak tanımlanan Parthenon frizinin büyük kısmı gemiyle taşınarak British Museum’a götürülmüş olsa da 1835’den sonra Yunanistan’dan hiçbir eser resmi yollarla yurtdışına çıkartılmamıştır. (Çelik 2016:19-29; Akın 1993: 234)

Osmanlı, modernleşme döneminin ikinci yarısına kadar eski eserlerin ortaya çıkartılması ve biriktirilerek sergilenmesi gibi her hangi bir çaba içine girmediği gibi eserlerin yurtdışına çıkışına hoşgörüle yaklaşmıştır. 1869’da eski eserlerin yurtdışına çıkışının yasaklanması, 1874’de ilk Asar-ı Atika Nizamnamesi, ardından 1891’de Osman Hamdi Bey’in çabalarıyla, kazılarda çıkartılan eserleri saklamak amacıyla Müze-i Hümayun kurulmuş, yine Osman Hamdi Bey’in çabalarıyla 1884’de ikinci Asar-ı Atika Nizamnamesi çıkartılmıştır. 1907 yılından itibaren çıkartılan son Nizamname ile Osmanlı yabancı kazı heyetlerinin çıkarttığı eserlerin yarısını almayı şart koşmuşsa da çoğunlukla kendi payını da kazı heyetlerine satmıştır. Osman Hamdi Bey’in müze müdürü olduğu yıllarda yabancı kazı heyetlerinin O’nun varlığından rahatsız oldukları, önceki yıllara göre eserlerin yurtdışına çıkışının zorlaştığından şikayet ettikleri yazışmalarından anlaşılmaktadır. Trysa’daki kazıdan elde edilenleri yurtdışına çıkartmakta zorlanan Otto Benndorf Viyana’daki yetkililere yazdığı mektupta, padişahın fermanıyla verilen paylaşma hakkının sürekli ertelendiğinden yakınırken, Priene, Milet ve Dydima kazılarında yer alan Marie Wiegand ise mektubunda, Osman Hamdi Bey’in Yunanlılar gibi kazılarda bulunan tüm eserlerin Türkiye’ye ait olduğu düşüncesini taşıdığını yazmıştır. (Akın 1993:236-238)

Kuban, Osmanlı'da tarihsel kentin korunmasını şöyle ifade eder: “... yeni uğruna eskiyi gözden çıkartmak Türklerin kentsel kültürüne hiç de yabancı değildir. Dinsel önem taşıyan yapıların dışında Türkler, ne evlerine, ne de başka yağılara simgesel değerler yüklememişlerdir.” Osmanlı'da anıtsal nitelikteki camilerin bakımı vakfiyeleri tarafından mali destek sağlanarak yapılırken, Ayasofya Fosatti kardeşler tarafından onarılmış, Divanyolu'ndaki Contantinus Sütunu koruma amacıyla sağlamlaştırılmış, geleneksel kent dokusu dikkate alınmadan sağlıklı bir önlem düşüncesiyle eski mahalleler yıkılmış, Abdülaziz döneminde yıkılmak istenen başkent surları İngiliz uzmanların çabalarıyla kurtarılmış, koruma alınacak eserlerin listesi ise ancak Birinci Dünya Savaşı sırasında çıkartılmıştır. (Kuban 2017: 466-468)

Cumhuriyet'le birlikte 1930-1935 yıllarında çıkartılan kanunlarla belediyelere plan yapma zorunluluğu getirilerek tarihi eserlerin olduğu bölgelerin etrafları açılmış, görülebilir olmaları ve korunmaları için 1/500 ölçekli uygulama planları yapılmış, yapı ve yol kanunlarıyla tarihi eserlerin çevreleriyle birlikte bütün olarak korunmaları gerekliliği üzerinde durulmuş, 1946'da UNESCO Sözleşmesi kabul edilmiştir. Tekeli, bundan sonraki 1960'a kadar olan dönemi “popülist bir modernite” dönemi olarak değerlendirir. Çıkarılan 5805 sayılı kanunla tüm anıtlar ve taşınmaz eski eserlerle ilgili görüş bildirecek olan en yetkili kurum olan Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu kurulur. 1961'de koruma, devletin yükümlülüğü olarak Anayasa'ya girer. 70'lerden itibaren eserler çevreleriyle birlikte ele alınmış, sit anlayışı benimsenmiş, 1710 sayılı kanunla taşınır taşınmaz eski eserler ayrıntılı olarak tanımlanmış, Türkiye ICOMOS'a katılarak, Atina, Venedik ve Amsterdam Sözleşmelerini yasalaştırmıştır. Korumada 80'lerden itibaren 2863 sayılı yasa yürürlüğe girerek anıt kavramı “kültür varlıkları” kavramı olarak tanımlanmış, sit alanı tanımı genişletilmiş, koruma amaçlı imar planı güncellenmiş, 3386 sayılı kanunla da ayrıntılı tanımlar yapılmış, 2004 yılında çıkan 5226 sayılı kanunla da yönetim alanı, yönetim planı, bağlantı noktası tanımlarına yer verilmiş, 2005'de 5366 sayılı kanunla yenilenerek korunma ve kullanılması yasalaşmış, Türkiye 2006 yılında ise Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesine yasal olarak dahil olmuştur. (Kejanlı, Akın, Yılmaz 2007: 182-194; Kül. ve Tur. Bak.)

Yukarıda görüldüğü gibi Türkiye’de kültürel mirasın korunması tarihsel süreçte yasal düzenlemeler ve uluslararası anlaşmalarla hukuki bir zemine oturmuştur. Ancak hukuki alt yapıya rağmen ikircikli popülist politikaların uygulamalara yansması ile korunması gereken kültürel mirasın yaparken yok edilmesine neden olmaktadır.

Ahunbay, “kentlin insanlarla bütünleşen bir olgu” olduğuna değinerek, günümüzde neoliberal bakış açısıyla tarihi çevre, sitler ve doğal çevrenin yapılaşmaya imkan verir politikalarla, “sürdürülebilir kent, doğal çevre ve kültürel değerlerimizin” yasaların göz ardı edilmesi ve bağımsız kuruluşların konu dışında bırakılmasıyla “kentler soylulaştırma projelerine, çeperlerdeki doğal kaynaklarında” yapılaşmaya imkan verilerek tehlike altına sokulduğuna işaret eder.(Ahunbay 2016: viii-ix)

Lebevre, üretimi ve üretim ilişkilerini denetleyen devletin antik anıtsallığın yerine geçirdiği yaşam alanlarının kurmaca olduğunu, bu sembolik mekanların yer değiştirebileceğine, mübadele edilebileceğini, birbirinin yerine geçebileceğini, bu durumun ideolojik bir rol oynayarak, “*gündelik hayatın teklifsizliğini reddetmeyen mekanı kullananların üzerine çökeceğine*” değinir. Mekanda kurgulanan yapay yeniden üretim biçimlerinin toplumsal bağların parçalanmasına neden olacağını ifade eder. (Lefebvre 2016: 244-245)

80’lerden sonra değişen ve dönüşen dünyada sanayi toplumundan bilgi toplumuna geçiş, küreselleşme ve postmodernist akımlar, beraberinde kültürel bir karmaşaya ve kültürel mirasın asıl amacından saparak farklı amaçlar için de kullanılmasına neden olmuştur. Somut veya somut olmayan kültürel miras, kültür endüstrisinin bir parçası olarak metalaştırılması yanı sıra, etik açıdan uygunluğu tartışılan miraslaştırmaların ve tarihte yaşanmış, yıkıcı etkisi bulunan olayları çağrıştıran mirasın bir kısmının kabul görmesi, bir kısmının da yok sayılması durumuyla karşı karşıyadır.

3.2.1 Kültürel miras üzerinde oluşan sembolik sermaye ve zor miras

Harvey, mirasın sadece fiziksel bir eser ya da kaydı içeren kültürel bir süreç olmadığını belirtir. Kültürel miras, durağan değildir. Bireyler ve toplumlar onunla sıkı bağlar kurar, yeniden oluşturur. Şimdiki zaman odaklı kültürel bir uygulama ve kültürel gücün

aracıdır. Birey, toplum ve ulus devletin kimliklerinin oluşturulma biçiminin bir parçasıdır. Larkham, kültürel mirasın tanımını bütün insanlar için olup olmadığı sorgulamasını yaparken, Johnson ve Thomas, temelleri sağlam olsun ya da olmasın geçmişle kurulan her hangi bir bağın olmasının yeterliliği üzerinden tanımlar. Harvey ise postmodern çağın kültürel mirası ekonomiyle ilişkilendirdiğini, kültürel miras ve ekonomi arasında kuvvetli ve artan oranda bir ilişki olduğuna işaret eder. Buna rağmen ilişki tamamen metalaşma çizgisinde değildir, ancak sömürünün ekonomik uygulamalarından biridir de. Kültürel miras sadece bir boyutlu olarak eğlence endüstrisinin bir unsurudur. Bu durum diğer eğlence formları karşısında mirasın popülerliği konusunda soru işaretleri taşımasının yanı sıra mirasın ticarileştirilerek boş zaman doldurma aktivitesi ve moda bir kavram olması kaygılarına neden olmaktadır. Tunbridge ve Ashworth, şimdiki zamanın şimdiki kullanım için geçmişten bir miras seçerek onu geleceğe aktardığına değinirler. Metalaşan miras, tarihi tehdit ederek geçmişin özgün mirasının yerine kurgulanmış bir kopyasını koymaktadır. (Harvey 2001: 321-325-338) Hardy, kültürel mirasın, sınıf, cinsiyet ve mekan gibi ana değişkenlere bağlı yorum farklılıklarını kucaklayan, kendi anlayışında baskın ve yıkıcı ideolojilerin çerçevelediği değer yüklü bir kavram olduğunu belirtir. Statükoyu desteklemek için de kullanılan kültürel miras, geçmişe ait duygusal terimlerle temsil edilirken, Lowenthal'in ifadesiyle, geçmişin sloganı olan nostaljinin de kuvvetli etkisi altındadır. *"The Heritage Industry"* kitabında Hawinson, ekonomik düşüş ile gelişen mirasın ilişkisinin izini sürer. Fabrikaların yerine müzeler ve miras merkezlerinin açılmasına, tarihi yerlerin popülerliğine, ulusal ekonomide turizmin önemine ve devlet kuruluşlarıyla büyük şirketlerin bu konuya artan ilgisine ve geçmişin ticari istismarına işaret ederken, Nora bu durumu arşivlerde korunan kurumsallaşmış bellekle insan gruplarının kaydedilmemiş, yaşanmış ama söylenmemiş toplumsal belleği ile ilişkilendirir ve mirası kitlelere dayatılan sahte veya çarpıtılmış tarih olarak değerlendirilmesinden ziyade miras alanlarının popüler kültüre bağlı, bellek zincirinin bir bağlantısı olarak görür. (Hardy 1988: 333-336; Harvey 2001: 325)

Mirasın sermayeleşmesi ile birlikte, kentsel tanıtım müdahaleleri, turizm endüstrisi ile nostaljiye dayalı miras pazarlamaları gibi sadece ekonomik amaçlı ve tüketim temelli politikalar mirasın sömürü odaklı bir metaya ve temsil mekanlarına dönüşmesine sebep olmuştur. Miraslaşma pratiğinin ekonomik olarak kurgulanması beraberinde soykırım,

savaş, işkence, kölelik, afetler, hapishaneler gibi travmatik olayların geçtiği yerler ya da müze gibi sergileme yöntemleriyle etik açıdan rahatsız edici mekanları da endüstrinin içine sokmaktadır. “*Dark Haritage*”, “*atrocitiy*”, “*dissonant heritage*”, “*contested heritage*” olarak çeşitli şekillerde adlandırılan bu kavramla, Auschwitz-Birkenau Toplama Kampı, Nelson Mandela’nın tutuklu kaldığı Robben Adası, Gulag Toplama Kampı, Alcatraz Adası, Berlin Duvarı kalıntıları, 11 Eylül Anıtı gibi trajedilere sahne olmuş miras değeri taşıyan bu tür mekanların miraslaştırılarak tüketim alanı haline getirilmesini anlatılır. (Günay 2016: 44-46) Türkiye’de ise Tarihi Sinop Cezaevi Müzesi, Madımak Oteli Müzesi, Ulucanlar Cezaevi Müzesi, Gelibolu Yarımadası Tarihi Milli Parkı, Yedikule Zindanları, Sarıkamış gibi büyük trajedilerin yaşandığı, miras değeri taşıyan, toplumsal bellekte yer almış bu mekanlara yapılan ziyaretler “hüzün turizmi” olarak adlandırılmaktadır.

Harvey, modernistlerin metalaşmaktan kaçınarak ticarileşmeye karşı çıktıklarını, postmodernistlerin ise tam aksi bir tavırla, ticarileşmenin aracılığı ile popüler kültürle bütünleşmesini sağlamaya çalıştıklarını belirtir. “*Son birkaç yıldır görmekte olduğumuz, sanatın büyük şirket çıkarlarıncı bütün bütüne devralınmasıdır.(...) Şirketler sanatın her yönden esas hamileri haline gelmişlerdir. Büyük koleksiyonlar oluşturuyorlar. Her büyük müze sergisini onlar finanse ediyor.(...) Büyük şirketler büyük miktarları ucuza kapatıyor,(...) Ben derdim ki, geleneksel olarak sanat ikircikli bir meta statüsüne sahipti. Şimdi hiç ikirciksiz biçimde metadır.*” diyen Crimp postmodernist piyasanın kültürel üretim üzerinde tüm alanları kapsayan tahakkümünü eleştirir. 70’li yıllarda başlayan *miras sanayii* ile tarihin ve kültürün ticarileşmesiyle beraber, günümüzde İngiltere’de üç hafta bir, Japonya’da ise son on beş yılda 500’den fazla yeni müze açılmıştır. 19. yüzyıldan itibaren modernitenin eskiyi yok etme kaygısından yola çıkarak gelenek yaratma uğraşı tarihsel koruma ve müzeleşme sürecinin kültürel değerlerin sergilenmesi yoluyla yapılmaya başlanmış, uluslararası düzeydeki sergilerle de metalaşması sağlanmıştır. (Harvey 2014: 79-80, 304)

Andy Warhol’un, “*Bir gün bütün büyük mağazalar müze, bütün büyük müzeler de mağaza olacak.*” ifadesi de müzelerin kimlik, milli ideoloji ve toplumsal belleğin kuşaklara aktarıldığı, *mabet yeri* olma düşüncesiyle kurgulandığı modern çağlara ait anlayışın yerine bu kurgunun tam tersi bir anlayışla müzeciliğe yaklaşan

postmodernizmin gerçeğini yansıtır. Mirasın sermayeleşmesiyle sergilendiği mekanlar olan müzeler de değişerek, çarpıcı gösteriler, ışık oyunları, abartılı mizansenler ile gösteriye dönüşmüş ve görünür biçimde özelleşerek, sermayenin müdahalesiyle meta haline gelmiş, içlerine açılan mağaza ve kafeteryalarla ticari bir eylemin gerçekleşmesi sağlanmıştır, Huyssen'in ifadesiyle *kültürün kalesiyken kitle iletişim aracına dönüşmüştür*. Warhol'un ileriye dönük öngörüsü gerçekleşmiş alışveriş merkezlerinin içlerinde ve dışlarında resim ve heykeller sergilenmeye başlanmıştır. (Artan 2012: 107; Eram 2018 ; Sudaş 2014) British Museum, Musée d'Orsay, Palaise de Tokyo, Hermitage, National Museum of Art gibi dünyanın çeşitli ülkelerindeki müzelerin çıkışları zorunlu olarak müze mağazalarının içinden geçilerek gerçekleşmekte ve ziyaretçilerin alışveriş yapmaları sağlanmaktadır.

Türkiye'de 80'lerden sonra değişen ekonomik dönüşümle işadamlarının kültürel alanlara sponsorluk yoluyla yatırım yapmaları, kentlerin değişim geçirerek rezidans, alışveriş merkezleri, iş merkezleri, gökdelenler gibi sosyo-ekonomik olarak farklılaşması, tarihi yapıların festival, fuar, sanat galerisi, müze gibi değişik mekanlara dönüşmesi ile müzecilik de ilk olarak Koç ailesinin Sadberk Hanım Müzesini kurmasıyla, ardından Sabancı Müzesi, Pera Müzesi, İstanbul Modern, Oyuncak Müzesi, Rezan Has Müzesi gibi devam eden süreçte pek çok özel müze açılır. Türkiye'deki özel müze mağazacılığı çıkışa yakın olmasına rağmen diğer ülke müzelerine göre küçük ölçektedirler. Mağazaların yanı sıra özel müzelerde kafeterya, restoran ve sinema gibi farklı alanlarla, doğum günü gibi özel toplantılara da ev sahipliği yapmaktadır.(Artan 2012: 124-128)

Türkiye'de sermayenin müzelere sponsor olma ihtiyacı içinde bulunduğu kentin sembolik ekonomisi içindeki yerini sağlamlaştırmaktır. Herhangi bir somut kazançtan söz edilemez. Şirketleşmiş sermaye bu yolla kültür mirasına müdahil olarak üzerindeki söz sahibi olma hakkını meşrulaştırır. Kültür ve sanat ortamının siyaset dışı alan olarak görülmesi sağlandığından iş dünyasının siyasetle rahatça bir araya gelebildiği mekanlar olarak da dikkat çekicidir. Bu nedenle *“sanat mekanları, kültürel sermayenin siyasi ve ekonomik çıkarlarının hizmete sunulması simgesel sermayeye tahvil edildiği alanlardır.”* (Pektaş 2013: 35)

Harvey, her toplumun, görmezden gelmeyi tercih etseler bile, unuttukları/hatırladıkları, andıkları/anıyormuş gibi yaptıklarıyla, geçmişte yaşadığı bir ilişkileri olduğuna işaret eder. 20 yüzyılda tarihin yorumunun gerçekleşmiş tarihten çok kolay ayırt edilemeyeceği kesinlikle anlaşılmıştır. Objektiflik üzerine kurulu tarih ve miras olarak seçilmiş tarih anlatımları arasında farklar dikkat çekicidir. Johnson, miras ile ulusal kimlik arasındaki ilişkiye değinerek, Birinci Dünya Savaşı'nı toplumsal belleğin dönüştürüldüğü ve kurumsallaştırıldığı bir dönem olarak değerlendirirken, Hobsbawn ve Nora bu durumun on sekizinci yüzyıl sonu ve on dokuzuncu yüzyıl başındaki ekonomik ve politik gelişmelere bağlarlar. Ulusal bilinç ve toplumsal belleğin meşrulaştırılması için belirli bir miras kurgusu gerekmektedir. Politik duruşlar değıştikçe mirasın referans noktası da değışmektedir. İrlanda örneğinden hareket edecek olursak Edward Llwyd 1699'da Newgrange'deki Neolitik Çağ kalıntılarını, eski İrlanda'nın kurban ve adak yeri idi, çok barbarca bulurken, Romalılara göre de kaba olarak değerlendirmiş, Pownall ise yapımında Antik Mısırlıların izini sürerek mirası İrlanda'dan uzaklaştırmaya çalışmıştır. Burada amaç, kültürel güç ilişkilerinin o dönem İngiltere lehine olmasını sağlayarak İrlanda'ya uygarlık getirme girişimiyle İngiltere'nin sömürgesi olmasını meşrulaştırma çalışmasıydı. 1921 yılından İrlanda'nın bağımsızlığını kazanmasıyla Newgrange yine gündeme gelmiş, bu seferde ulusal hikayenin merkezi konumuna oturtulmuştur. Anlaşıyor ki mirasın sunumu politik gündeme göre değışmektedir. (Harvey 2001: 326, 332)

Ricoeur, her şeyi hatırlamanın mümkün olmadığı gibi her şeyi anlatmanın da mümkün olmadığını, anlatının seçici olduğunu belirtir. Tanıklıklar, anlatılar ve tarihsel temsillerle belleğin yakın ilişkisi vardır. Anlatısal kurgulama katmanlarıyla şekillenen hafıza sonucunda onaylı resmi tarih devreye girer. Toplum, kurgulanmış tarih anlatımıyla kökensel olarak yoksun bırakıldığında unutmayı tercih ederek kötülüğü araştırmamayı seçerken, bilmek istemeden kaynaklı kaçınma edimiyle unutmayı davranış biçimi haline getirir. Özellikle yirminci yüzyılın ortalarında Batı Avrupa'nın zor yıllarında deneyimlenen, üzücü sonuçları olan manipüle edilmiş toplumsal belleğin etken bir unutuşla karşı karşıya kaldığı görülür. Ricoeur bu durum için şöyle uyarıyor: *“aydınlanmış ve namuslu bilincin sonradan farkına vardığı, müdahale edilmesi gereken ve edilebilecek bütün eyleme geçmeme durumunda, ihmal, atlama, tedbirsizlik, öngörüsüzlük eylemlerine atfedilen sorumluluğu beraberinde getirir.(...) Ancak*

körleşmenin sorumluluğu herkese aittir. Aydınlanma Çağı'nın sloganı burada devreye girer: Sapere aude!(Bilmeye cesaret et!) Reşit olmama durumundan çık!" (Ricoeur 2012:487-490)

Soykırım, iç savaşlar, devrimler, savaşlar, sömürgeleştirme, işgal gibi şiddet uygulayarak yapılan siyasi değişiklikler ve uygulamalar ülkelerin tarih yazımında ve bu tür trajedilerle ilişkili mirasa mesafeli yaklaşımlarına, inkar etmelerine, yok saymalarına ya da tamamen reddetmelerine, neden olabilir.

UNESCO'nun 2003 yılında somut olmayan kültürel mirasları, topluluklar, gruplar ve bazı durumlarda bireylerin hatırladığı uygulamalar, sunumlar, ifadeler, bilgi ve beceri ve buna bağlı aletler, objeler, eserler ve kültürel alanlar olarak kültürel alanın bir parçası olarak tanımlandı. Bu bağlamda somut olmayan miras UNESCO tarafından tanımlanarak uluslararası platformda meşrulaşmıştır. Laura Jane Smith, somut olmayan mirasın paylaşılan deneyimlerle bağ kurulan, canlı, dönüştürücü, yaratıcı ve proaktif olarak konumlanmış yapıda kültürel bir süreç olduğuna işaret eder. Kimlik ve sosyal kültürel değerler ve anlamlar ile ilgili, hatırlama ve bellek inşa etme sürecinde önemli olması nedeniyle siyasal güç tarafından sınırlanabilecek yapıdadır. Bu noktada herhangi bir topluluk veya grup tarafından travma, çatışma ya da afet anısı olarak yorumlanabilecek miras “negatif miras”, “olumsuz miras”, “negatif bellek”, “zor miras” olarak değişik sıfatlarla adlandırılmaktadır. (McCarthy 2017: 53-54)

Almanya'da Nazi'lerin uyguladığı Yahudi soykırımı ve Almanya'nın zor mirası kabul etmesi pratiği bu açıdan önemli bir örnektir. Savaş sonrası yapılanlardan habersiz olduğunu söyleyenler Ricoeur'un “bilmek istememe, kaçınma stratejisi” olarak tanımladığı üzere sorumluluktan kaçmaya çalışmışlarsa da 1960'larda geçmişiyle yüzleşmeye başlayan ve günümüze değin büyük oranda bunu başaran Almanya'da soykırımı inkar etmek yasaklanmış, ciddi yaptırımli politikalar geliştirmiştir. 1970 yılında Almanya Başbakanı Willy Brandt Varşova Yahudi Gettosu Anıtı'nın önünde Alman halkı adına özür diler ve “ *Bir halk tarihine serinkanlı bakabilmelidir.(...) Hiç kimse miras aldığı tarihten azade değildir.*” demiştir. (Poyraz 2013: 19-20)

Bugün Berlin'de yer alan “Katledilen Avrupalı Yahudiler Anıtı”, 1961'de Cezayir Savaşı'na karşı Paris'te yapılan 500 kişinin ölümüyle sonuçlanan protesto gösterilerinin

kanlı bir şekilde bastırılması nedeniyle 2001’de katliamı anmak için Pont Saint-Micheal’e açılan anıt, Avustralya hükümetinin Aborjinlere uyguladığı asimilasyon politikasıyla “Çalınmış Kuşaklar”, İkinci Dünya Savaşı sırasında Pearl Harbour’ın ardından Japon-Amerikalıların toplama kamplarına gönderilmesi, 1972 yılında Kuzey İrlanda’nın Derry şehrinde yapılan gösteride Britanya Paraşüt Birliği’nin ateş açması ve 14 kişinin ölümüyle sonuçlanan “Kanlı Pazar”, 80’li yıllarda Bulgaristan’ın Türk asıllılara uyguladığı asimilasyon politikaları, 90’lı yıllarda Sırbistan Cumhuriyeti’nin Bosnalı Müslümanlara uyguladığı soykırım ve Srebrenitsa Soykırım Anıtı, Ruanda katliamı (birdahaasla.org), Türkiye’de 6/ Eylül olayları, 1977 Taksim Kanlı 1 Mayıs olayları, 1993 yılında Sivas’ta Madımak Oteli’nde yakılarak 33 kişinin öldürülmesi gibi toplumsal bellekte yer almış, travmatik ve trajik bu olaylar hem ülkelerin hem de dünyanın zor mirasının birer parçasıdır. Yapılan anıtlar, kayıt altına alınmış belgeler, fotoğraflar, filmler, tanıkların ifadeleri, her çeşit obje, delil ve tüm veriler ise somut olmayan kültürel mirasın parçasıdır.

3.3 Toplumsal Belleğin Meydan Üzerinden Sürdürülmesi

Somut Olmayan Kültürel Mirasın Korunması Sözleşmesi, Dijital Mirası Koruma Sözleşmesi, Avrupa Konseyi Toplum İçin Kültürel Mirasın Değeri Çerçevesi Sözleşmesi, Kültürel İfadelerin Çeşitliliğinin Korunması ve Geliştirilmesi Sözleşmesi gibi uluslararası sözleşmelerle değişen kültür politikaları ve toplumsal ilişkilerle şekillenen “yeni miras” kavramı, toplumlara ve toplumların içinde buldukları çevreyle ilişkilerine, onların süreçlerine odaklanarak, gündelik hayat içinde yeniden ve yeniden inşa edilerek kültürel mirasın sürdürülebilirliğini sağlamaktadır. (Özünel 2013: 15; Fairclough 2012: 34-42)

Rossi için kentsel artifaktların oluşumunda biçim, mimari ve işlevselliğin ötesinde toplumsal bellek etkilidir. (Rossi 2006: 110) Kentlerde yaşayanlar sokaklar, caddeler, meydanlar ve binalar gibi kentsel artifaktların, güvenli bir toplumsal yapı olduğu sürece olağan bir durum olarak varlıklarını devam ettireceklerini düşündüklerinden, farkına varmazlar. Ta ki her hangi bir etkiyle değiştiğini hissedene kadar. Savaşlar, siyasi ve ekonomik değişimler, ulusal olaylar gibi kentleri fiziksel olarak etkileyecek durumlar, her gün önünden geçilen dükkan kapandığı, parktaki bank kaldırıldığı, deniz kenarındaki korkulukların yerine duvar örüldüğünde, meydana çıkan cadde kapatıldığında, bulvardaki sokak ışıkları yanmadığında, kısaca gündelik yaşamdaki olağan karşılananlar ortadan kaldırıldığında, yerlerine yenileri yapıldığında, kent merkezleri değiştiğinde toplumsal bellek harekete geçerek direnç gösterir. Çünkü kentsel artifaktlarla insanlar arasında değiştirilmesi çok da kolay olmayan ilişkiler vardır. Halbwachs bunu şöyle ifade eder: *“Bir insan grubu, alışkanlıklarıyla uyumlu bir yerde uzun süre yaşadığında, yalnızca hareketleri değil düşünceleri de onun için dış nesnelere temsil eden fiziksel imgelerin ardıllığına göre düzenlenir.”* Mekanla ilişkisi bulunmayan hiçbir toplumsal bellek yoktur. Bireye veya toplumsal gruplara hatırlama eylemini gerçekleştiren, kalıcılığı, geçmişe şimdiden ulaşmayı ve toplumsal belleğin sürdürülebilir olmasını sağlayan da yine mekandır. (Halbwachs 2017: 143-173)

Kentsel mekanı oluşturan kamusal alanların içinde kent kimliğini oluşturan meydanlar, toplum ve mekan arasındaki ilişkinin açıkça gözlemlendiği, kimliklerin inşa edildiği, toplumsal süreçlerin paylaşıldığı, toplumsal belleğin kurgulandığı ve devamlılığın sağlandığı bağlayıcı noktalardır.

Avrupa’da 2000 yılından itibaren, kamusal mekanların üretilmesi, korunması ve geliştirilmesini sağlamak amacıyla verilen The European Prize for Urban Public Space ödülünü 2010 alan Berlin ULAP Platz projesi toplumsal belleğin meydanlar üzerinden sürdürülebilirliğinin en iyi örneklerinden biridir. 19. yüzyılda Avrupa şehirlerinde fuarların açılmasıyla Berlin’de de Universum-Landes-Ausstellungs-Park fuar alanı olarak hizmet vermeye başladı. Şehrin Mitte bölgesindeki alanda Birinci Dünya Savaşı öncesinde ticaret, endüstri ve sanat fuarları yapılmış, 1926’dan sonra, inşaatı sırasında 1919’da Moabit Hapishanesi’nde öldürülen Marksist Spartaküs Birliği üyelerinin kemiklerinin bulunduğu, alanı ikiye ayıran demiryolu ve yeni bir ticari fuar bölgesi açılması ile ULAP’ın fuar alanı olarak kullanılmasından vazgeçilmiştir. 1930’lu yıllarda önce Havacılık Müzesi, daha sonra Nazi gençlik kollarının merkezi ve İkinci Dünya Savaşı yıllarında sosyal demokratların işkence gördüğü ve öldürüldüğü bir merkez olmuş, bombardıman altında kalarak içindeki binalar yıkılmış, Berlin Duvarına yakın olması nedeniyle metruk bir alan haline gelmiş, otopark ve hayat kadınlarının mekanı olarak kullanılmıştır. Duvarın yıkılmasının ardından yeni kent merkezi içinde büyük boş bir alan olarak kalmış, ULAP Meydan projesiyle yeşil dokusu bozulmadan, bellek katmanlarına ve kırılmalara vurgu yapılmış, tren yolunun yukarı alınarak alanın bütünselliği sağlanmış, yerleştirilen bankların gece ışıklandırılmasıyla o bölgede ölmüş insanlara bir anma mekanı olarak tasarlanmış, gündüzleri de insanların buluşma alanı olarak kent yaşamında yerini almıştır.(Çalac 2012: 34-44)

Toplumsal belleğin meydan üzerinden devamlılığını gösteren örneklerden biri de Londra’da 19. Yüzyıl başında İspanyol-Fransız donanmalarına karşı kazanılan Trafalgar Zaferi’nin adını almış olan biri 150 yıldır boş anıtsal dört kaide ve anıtsal heykellere ev sahipliği yapan, protestolar, kutlamalar, festivaller, kültürel aktivitelerin ve gündelik hayatın aktığı, şehrin buluşma noktası Trafalgar Meydanı’dır. “4. Kaide Projesi” ile meydandaki boş kaidenin üzerine açılan yarışmayı kazanan güncel yapıtlar her biri ikişer yıl kalmak üzere 2005 yılından beri yerleştirilmektedir. Yapıtların içeriği, meydanın belleği ve kaide ile güncel söylemler üzerinden ilişki kurma, meydanın referans verdiği tarihi olaylarla ve toplumsal hafızaya gönderme yapan, zaman-mekan ilişkisi ve şimdiki kurgulayan niteliktedir. Kavcar bu uygulamanın toplumsal mekanı nasıl tanımladığını şöyle ifade eder: “...*Trafalgar Meydanı’ndaki boş kaideye geçici bir süreliğine yerleşen yapıtlar, hafızayı canlandırdıkları ve toplumsal gerçeklikleri*

günümüz perspektifinden ele alıp, geleceğe doğru tahayyüllere alan açtıkları ölçüde gösteriden öte bir anlam kazanırlar.”(Kavcar 2015: 755-771)

Bir diğer süreklilik örneği Almanya’daki Potsdamer Platz’tır. Yapısı itibariyle kırsaldan gelen yolların kesişerek kente giriş yaptığı ve Berlin’i Potsdam’a bağlayan kapının dışında, yapı adalarından oluşmuş bir meydandır. 18. yüzyılda bahçelerin olduğu bölge, 19. yüzyılda Potsdam Saraylarına giden yolun başlangıç noktası olması nedeniyle meydanı tanımlayan yapılar tasarlanmış, ancak 20. Yüzyıl başında inşa edilerek, meydan bugünkü kimliğine kavuşmuştur. Üçgen yapı adalarıyla ışınal dağılan yollarla, trafik çözümlü karakteristik yapısıyla meydan karmaşık yol çözümlerine örnektir. İkinci Dünya Savaşı’nın ardından Berlin’in bölünmesiyle sınır buradan geçmiş, Potsdamer Platz önemini kaybetmiştir. 1989’da duvarın yıkılmasının ardından meydan bugünkü görünümüne sahip olmuştur. Ortaçağ’da pazar yeri olarak kent merkezi kimliğiyle Alexanderplatz ve yeni kent merkezi olarak tanımlanan Kufürstendamm arasında tarihi yapıların, cadde ve meydan izinin dikkate alındığı, bir ticaret ve metropol merkezi olarak tarihsel düzeni korunarak, tüm yeni tekniklerin ve malzemelerin kullanıldığı, modern binalarıyla yeniden inşa edilmiştir.(Özer, Özer 2000;Derman 2002:8-12)

Yukarıdaki örneklerde toplumsal belleğin meydanlar üzerinden sosyal, kültürel, tarihsel, çevresel, mekânsal ve zamansal boyutta sürdürülebilirliği pratiklerine dikkat çekilmiştir. Türkiye’de 80’lerde başlayan neoliberal politikalar 2000’li yıllarda ivme kazanmış, bu durum mekânsal politikalara da yansımıştır. Şehirlere göç, gecekondulaşma, kentsel yoksulluk, kentsel dönüşüm ve dönüşüme bağlı rantlar, kıyılarda yapılaşma, kültür varlıklarının korunamaması ya da yanlış uygulamalar ile iktidarların söylemleri kentsel sürdürülebilirliğin ve toplumsal belleğin önündeki en önemli engellerdir. Özellikle hızlı kentsel dönüşümler mekana ait toplumsal belleğin sürekliliğini ortadan kaldırmaktadır. Kentlerin tarihsel tanıklığını yapan ve gündelik hayat pratiklerinde yer alan kamusal mekanlar toplumsal belleğin sürekliliğini korurken, rant kaygıları ve politik süreçlere bağlı olarak yapılan uygulamalar ve müdahalelerle yeniden kurgulanarak toplumsal belleği erozyona uğratmaktadır.

Leif Jerram “Streetlife” kitabında 20. yüzyılda kamusal mekanda yaşanan değişimleri, mekanın maddi anlamda ve toplumsal bellek kapsamında nasıl inşa edildiğini ve olumlu ya da olumsuz tüm olayların kamusal mekanda meydana geldiğini belirterek, kamusal

mekanın bireysel ve toplumsal önemine değinir.“(...)kentsel mekanlar ve yerler dünyayı kendimize ve başkalarına anlatma yollarımızı dönüştürürler ve kendimizi görme biçimlerimizi tanımlarlar; bedenlerimizi ve cinsiyetlerimizi görme yollarımızı tümel olarak dönüştürmek için gerekli alt yapıyı sağlarlar ve bizi yaşamlarımızın her veçhesinde sıkıca bağlantılandırılmış yönlendirici fikirler ve zihinsel strüktürlerle donatırlar.” (Tanyeli 2017: 295)

4. ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

4.1 Toplumsal Belleğin Ve Simgesel Temsillerin Mekanı Taksim Meydanı

“.....törenler, ziyaretler, geçit resimleri, mitingler, yığınların kavgaları, hepsi, belli günlerin, belli saatlerine sığışır, seller gibi sağa-sola akar-gider, geçicidir, uçar-gider, sadece acı ve tatlı hatıraları kalır, kağıt üzerinde, ve bir süre, kafaların içinde bir yerlerde. Hayal-meyal... (...)Taksim'e her gün insanlar gelir, insanlar gider. İç semtlerden taşıtlarla gelenler, bu Meydanda inerler, ötesine yaya devam ederler. Ya İstiklal Caddesinin insan seline karışırlar, ya Ayazpaşa'nın, Sıraselviler'in daha tenha kaldırımlarına sapar ve kaybolurlar.(...) Bir çok randevular orada verilir.” (Gülersoy 1986: 5)

4.1.1 Modernleşme sürecinde bölgenin değişimi (19. Yüzyıl)

Tarihçi Strabon, Galata'nın Rumca *Sykaena*, yani “incirlik” olarak anıldığını, sebebininse çevresinin bağlar ve incir ağaçlarının bulunduğu bahçelerle çevrili olmasından kaynaklandığını, Scarlatos, Theodosios zamanında Galata'nın duvarlarla çevrili, kilisesi, hamamı, tiyatrosu, değirmenleri olan 431 konutla 34 şehir muhafızının bulunduğu küçük bir köy olduğunu, Pierre Gylles ise kitabında Galatların isimlerini buraya verdiklerini belirtir. 12. Yüzyıldan sonra ise İbn-i Batuta bu bölgeden Galata diye bahsederken, Benjamin Tudela Musevilerin karşı tarafta, “Pera”da oturduklarını ifade eder. Galata'da yerleşmiş Cenevizliler ise bölgeye “*magnifica communita di Peyra*” yani “*Pera cema'at-i mu'azzaması*” derlerdi. Galata adı kullanımı tekrar 17. yüzyılın ikinci yarısından sonra cemaatin resmi evraklarında kullanılmaya başlanmış, gelişmekte olan bağların bulunduğu sırtlarsa Pera olarak anılmıştır. II. Beyazıt zamanında yaptırılan Galata Sarayı Enderun-ı Hümayun'un bulunduğu bölgeye kadar olan mahalle Galata olarak anılmış, Türkler ise Kanuni zamanından itibaren Pera için, bölgede konağı bulunan ve toprakları Taksim Bahçesi'nin bulunduğu alana kadar uzanan Louigi Gritti'den dolayı Beyoğlu adını kullanmışlardır. (Arseven 1989: 25-29)

Taksim Meydanı'nın hikayesi bu çerçevede Pera'nın, Türklerin deyişiyile Beyoğlu'nun, yani Haliç'in karşı yakasının değişimiyle başlar.

16. yüzyılda Osmanlı ve Fransa arasında imzalanan ittifak anlaşmasıyla Kanuni Sultan Süleyman'ın Fransa elçiliğine ikametgah olarak seçtiği “*Pera Bağları*” (*vignes de Pera*), diğer Avrupa elçilerinin de dikkatini çekerek bir yerleşim merkezi olmuştur. O döneme değin bu bölge, Ağa Camii, Mevlevihane, Asmalı Mescit ve Şahkulu Mescidi'nin bulunduğu küçük bir grup Müslüman halkın yaşadığı bağlık ve bahçelik bir alandı. Pera, Fransız, İngiliz, Cenova, Venedik, Hollanda sefirlerinin Tophane sırtlarında, Haliç manzaralı geniş konaklarının yer aldığı, bir diplomasi merkezi konumuna gelmiştir. Güney yamacında yer alan Galata bir ticaret merkeziyken, Pera üst sınıfa hitap eden bir yerleşim bölgesiydi. Şişhane ve Tepebaşı'nın bir kısmı Müslüman mezarlığı, Ayazpaşa ve Surp Agop (Elmadağ) tamamen Hıristiyan mezarlığıydı. Bunlardan ilki Grande Champs de Morts, diğeri ise Petit Champs de Morts' du. Bölgedeki binalar Grand Rue de Pera (Cadde-i Kebir) ve çevresindeki birkaç sokakta toplanmış, şimdiki Kurtuluş semtinde Aya Dimitri köyü (Tatavla) bulunmaktaydı. Levantenler, yabancılar ve azınlıklardan oluşan nüfus yapısına sahip olan bölgede birkaç Fransız ve İtalyan'ın pansiyonu bulunmaktaydı. 18. yüzyıl başlarında Grand Rue de Pera'nın bittiği noktadaki geniş düzlük ve kırık alana kalabalıklaşan nüfusun su ihtiyacını karşılamak amacıyla I. Mahmut tarafından Belgrad ormanlarındaki kaynaklardan şehre su getirildi. Suyun Tophane-Fındıklı, Beyoğlu-Galata ve Kasımpaşa'ya dağıtıldığı merkez, Beyoğlu platosunun en yüksek noktasında bir yapı olan Maksem'di. Daha sonra bulunduğu alana suyun taksim edilmesinden dolayı “Taksim” adı verilecek olan Maksem'e su hattı, sırasıyla Bahçeköy'deki Balaban Eskibağlar deresinden beslenerek Bahçeköy ve I. Mahmut Kemer, Hacı Osman Bayırı, Ayazağa, Levent, Mecidiyeköy, Şişli ve Harbiye üzerinden gelmekteydi. Küfeki taşından sekizgen prizma şeklindeki yapının konik bir çatısı, kapı üzerindeki penceresinin iki yanında mermerden minyatür kuş evleri, yine kapının iki yanında mermerden birer çeşmesi bulunan Maksem'in kapısının üzerinde bir de kitabe yer almaktaydı. (Gülersoy 2003: 21-25; Mansel 2011: 7-11; Öztürk 2010: 19-26; Gülersoy 1986: 8-14; Akın 2011: 2-3; Çelik 2016: 38; Kuban 2017: 421)

Maksem'in bulunduğu kırılık alana yaklaşık yüz yıl sonra imparatorluğun başlattığı askeri alandaki reformlar içinde topçu sınıfının da modernize edilmesi kapsamında topçular ve top arabacılarını yetiştirmek için yapılan kışla, tarihsel süreçte Beyoğlu Kışla-i Hümayunu, Asakir-i Mansure Topçuları Kışlağı, Topçu Numune Kışla-i Hümayunu, Talimhane Kışlası, Taksim Topçu Kışlası veya Halil Paşa Topçu Kışlası isimleri ile anılmış, Kabakçı Mustafa İsyanı sonrası mimar Hafız Mehmed Emin Ağa tarafından yenilenmiş ve değişik zamanlarda tamirat görmüştür. Yapının mimarı bilinmemekle birlikte değişik kaynaklarda İbrahim Kamil Ağa'nın veya Kirkor Balyan'ın eseri olabileceği bilgileri yer almaktadır. 20.700 metrekare alanı kaplayan, dikdörtgen planlı kışlanın ortasında büyük bir avlu yer almaktaydı. İki katlı ana gövde, köşelerinde bulunan kuleler ise üç katlı inşa edilmiş, soğan kubbeleriyle dönemin Oryantalist akımını yansıtıyordu. (Alioğlu 2013: 4; Üzümkesici 2010: 6-7; Kuban 2017: 427)

İtalyan yazar Edmondo de Amicis 1874 yılındaki İstanbul seyahatini anlattığı kitabında kışlayı şöyle anlatır; *"....yolumuza devam edince, muazzam bir topçu kışlası olan Halilpaşa kışlasını görüyoruz. Bu kışla, Türk rönesansının Mağrip üslubuyla, dikdörtgen şeklinde yapılmış sağlam bir binadır, üzerinde Sultan Mahmud'un altından ayyıldızı olan ve zarif sütunlarıyla dayanmış bir kapısı, çıkıntılı galerileri, armalarla ve arebesklerle süslü küçük pencereleri vardır."* (De Amicis 1993: 62)

19. yüzyıl Pera'sı kagir binaları, dar ve bakımsız sokakları, farklı giyim tarzları, değişik yemekleri ve eğlence anlayışı, yabancı gazete ve kitapların satıldığı dükkanları, gezgin tiyatroları, birahaneleri ve cafeleri ile Avrupa yaşam biçiminin biraz salaş bir versiyonu dikkat çekmekteydi. 1839 Tanzimat Fermanı'yla Osmanlı topraklarında yaşayan tüm azınlıklara Müslümanlarla aynı hakların tanınmış ve 1856 Islahat Fermanı'yla orduda albay rütbesine, memuriyette birinci sınıfa kadar yükselebilmek ve askeri tıbbiyeye öğrenci olarak kabul hakları verilirken, her cemaate okul, kilise, hastane açma ve mezarlık yapma gibi izinler verilmişti. Santa Maria Draperis, Saint Antoine ve Sainte Trinité kiliselerinde ibadet ediyorlar, Ermeni ve Fransız hastaneleri de Pera'da yaşayanlara hizmet veriyorlardı. Batılılaşma reformlarında ilk etkilenen öteden beri Batılı bir yaşamın hüküm sürdüğü Galata ve Pera bölgeleri oldu. Batıdaki Sanayi Devrimi'nin etkileriyle sıkı ticari ilişkiler kurulmuş, bölgede ticari ve finans kaynaklı

bir burjuvazi sınıfı ortaya çıkmış, Osmanlı'nın dış ticaretine hem tercüman olarak hem de lobi faaliyetleriyle yön vermişlerdir. Bu dönemde farklı milletten ve dinden insanlar Pera sokaklarında dolaşıyor, tavernalarında beraber eğleniyor, aynı dükkanlardan alışveriş ediyorlar, görkemli apartmanlarda yaşıyorlardı. Ortaylı'nın ifadesiyle, *“Beyoğlu'nda sadece zenginle fakir farklıydı; burada imtiyaz dille ve dinle değil, servetle olurdu.”* (Ortaylı 2016:100-137; Akın 2011: 40-60)

Yüzyılın ikinci yarısından itibaren Taksim'den Şişli'ye, Tophane'den Dolmabahçe'ye, Beşiktaş'ın surlarından Teşvikiye ve Nişantaşı'na kadar bölge genişlemişti. Taksim-Harbiye ve Harbiye-Şişli hattı da ana arter ve yoğun inşaat faaliyetlerinin alanı olmuştu. Osmanlı'nın ekonomik olarak Avrupa'nın hegemonyasında olması sonucu Galata ve Pera bölgesi Batıların ihtiyaçlarına göre şekillenirken, İstanbul'un genelinde geleneksel yapı korunmuştu. (Çelik 2016: 50-51)

Padişahların Batılı kültür ve yaşayış şekillerine olan ilgisiyle, elçiliklerin yazlık olarak Boğaz kıyılarında ikamet etmelerinden esinlenerek Çırağan Sarayı ve Beylerbeyi Sarayı kullanılmış, yine yüzyılın ikinci yarısından sonra saltanat ikametgah olarak Topkapı Sarayı'ndan Garabet Amira Balyan ve oğlu Nigoğos Balyan'ın mimari tasarımını, Séchan'ın iç tasarımını yaptığı, Pera'ya yakın olan Dolmabahçe Sarayı'na taşınmış, Sarayın arkasındaki alana ise bir tiyatro inşa edilmiştir. Pera sosyetesinin kış aylarında takip ettiği tiyatrolar, sahnelerini Ekim ayında açarlar, yaz sezonu başlangıcında Pera zenginlerinin yazlık konutlarına geçmeden önce kapatırlardı. 1840 yılında açılan, otuz yıl süresince Pera'nın en önemli kültür merkezlerinden olan ve 1870 büyük Pera yangınıyla yok olan Naum Tiyatrosu her yıl 15 Mayıs'ta perdelerini kapatır, yaz aylarında ise sahnelerini sirk gösterilerine bırakırdı. Bulunduğu yere üç yıl sonra üzerinde apartman bulunan şık bir pasaj yapıldı. *“Cité de Pera”* yani Çiçek Pasajı. Bölgedeki diğer tiyatro ve sirklerse; Guistiniani'nin Palais de Crytal, Naum Tiyatrosu'nun yanında bulunan Rumeli Tiyatrosu, St. Antoine Kilisesi'nin yerinde bulunan Concordia Tiyatrosu, Tepebaşı'nda Dram ve Komedi Tiyatroları, Ağa Camii yakınında Soullier Sirki'nin gösterilerinin yapıldığı, daha sonra adı Elhamra, Eldorado, Verdi olan Odeon Tiyatrosu, Halep Çarşısı geçidinde daha sonraları Théâtre-Cirque de Pera olan Varyete Tiyatrosu'ydu.(Akın 2011: 257-264; And 2014: 91-94)

1857’de Pera, Galata ve Tophaneyi içine alan Paris Belediyesi’nin yönetmeliğinin uygulandığı *Altıncı Daire-i Belediye* oluşturularak bölge kentsel bir reform için pilot bölge olarak seçilmiş, bir yıl önce Dolmabahçe Sarayı için üretilen gazdan yararlanarak Grande Rue de Pera aydınlatılmış, temizlik ve çöp toplama normları belirlenmişti. Sokakların aydınlatılmasından su-kanalizasyon işlerine, çarşı-pazar denetiminden yol yapımına kadar sorumlulukları olan Altıncı Daire-i Belediye ana arterleri ve sokakları genişletmiş, havagazı aydınlatması ile su-kanalizasyon sistemini genişleyen bölgelere uygulamıştı. Bölgenin artan nüfusunu karşılamak için 1848’de konut bölgesi olarak düzenlenmeye başlanan Pangaltı, belediye teşkilatı kurulduktan sonra 12 blok olarak tamamlandı. Bu dönemde kamusal alan olarak, Galata surları yıkılarak Karaköy Meydanı ile Galata Kulesi yakınlarına Şişhane Meydanı yapılırken, Taksim-Pangaltı yolu yapılırken Şişli’ye taşınan Hıristiyan mezarlıklarından boşalan Taksim Kışlası’nın yanındaki alana pitoreks motifli Taksim Bahçesi ve Tepebaşı’na yine pitoreks bir park olarak Tepebaşı Parkı yapıldı.(Çelik 2016: 58-61, 90-93)

De Amicis Taksim Bahçesi’ni şu ifadelerle anlatır; “.....*Kışlanın önünden, Pera caddesinin devamı olan bir cadde geçer, öbür tarafta büyük bir talimhane meydanı, meydandan sonra da başka mahalleler uzanır. Burada adı günlerde derin bir sessizlik hüküm sürer, Pazar akşamları ise bir insan seli, birbiri arkasına arabalar, kışlanın öbür tarafındaki bahçelere, birahanelere, ve kahvelere dağılan Pera’nın kibar takımı görülür.(...) Pera’nın en seçkin kişilerinin toplandığı ve hakikaten ismine layık bir yer olan Belle Vue kahvesi. Kahvenin, tepenin üzerinde bir taraça gibi uzanan büyük bahçesinden kocaman bir Müslüman mahallesi olan Fındıklı, gemilerle örtülmüş Boğaz, üzerine bahçeler ve köyler saçılmış Asya sahili, beyaz camileriyle Üsküdar, rüyaya benzeyen bir yeşillik, mavilik ve ışık tantanası görülüyordu.*” (De Amicis 1993: 62)

Tepebaşı’daki park ise Haliç manzaralı, bir İtalyan orkestranın bütün gün çaldığı, restoranı da olan müzikli bir kahveydi. Daha önce sadece manzara seyretmek için gelinen tahta masalı sıradan bir kahveyken 19. yüzyılda adı *Bella Vista* olmuş, bazı dönemler giriş ücreti ödenen bir mekana dönüşmüştü. (Gülersoy 1986: 110)

Galatasaray, Cadde-i Kebir, Taksim ve Tarlabası’nı etkileyen, üç binden fazla binanın yandığı 1870 Büyük Pera yangınından sonra mimar ve mühendislerden kurulu bir

komisyon kurularak “*nouvelle ville*” projesi tasarlanmış, projeye göre geniş caddeler ve meydanlar ile oteller ve tiyatrolar gibi modern binalar öngörülüyü. Ancak yüksek bütçeli projedeki yollar daraltılmış, mülk sahiplerinin şikayetleri üzerine projeden vazgeçilmiş. (Çelik 2016: 83-86) Yangından sonra yapılan planlamalar ve uygulamalarla ilgili olarak Journal de Constantinople ile yabancı yayınlar dönüşüm ve kamusal alana etkilerini modernleşme olarak değerlendirirken, Diyojen ve Hayal gibi yerel yayınlar yerli halkın mağdur olacağını, kagir yapılara maddi imkanı el vermeyenlerin bölgeyi terk etmek zorunda kalacaklarını, gelenek ve kültürün kaybolacağı kaygısını dile getirmişlerdir.(Schild 2014: 12-13) Schild, yangından sonra Beyoğlu’ndaki dönüşümde bölgede yaşayanların sağlıklı ve temiz bir çevre istemekte ancak siyasi otoritenin dünyadaki gelişmeleri ve örnekleri bilmesine rağmen görmezden geldiğine değinir. Sonraları belediyeye devredilen Islahat-ı Turuk komisyonu’nun çıkarttığı nizamnamelerle bu dönemde bölgeye kagir bina zorunluluğu getirilmiştir.(Schild 2015: 35)

Yüzyılın ikinci yarısından sonra Galata ve Pera bölgesinde geleneksel konut tipolojisi değişerek yerini bağımsız bölümlerden oluşan apartmanlara bırakmaya başlamış, cephede cumbaların yanı sıra balkon ve Fransız balkonu mimari unsurlar olarak dikkat çekmeye başlamıştır. Sunalp’in ifadesiyle, “*Geleneksel sokak-avlu-sofa dizisi, yerini sokak-meydan-yapı adası-yapı parseli hiyerarşisi içinde sokak-merdiven evi-bağımsız konut bölümünün ortasofa-holu dizisine terk etmiş, böylece yüzyıllardır olgunlaşarak gelişmiş olan geleneksel orta sofa da orta sofa-hole dönüşmüştür.*”(Sunalp 1999: 1-2)

İstanbul’un kent ulaşım ağı 19. yüzyılda karayoluna ek olarak kentin konumu nedeniyle deniz yoluyla da sağlanıyordu. Haliç’in iki yakasının bağlan ilk köprüsü Unkapanı ve Azapkapı arasında açılmıştı. Pera’nın karşı yakayla bağlantısı ise Karaköy’de ticaretin hız kazanmasıyla, ahşap bir köprü olarak Karaköy-Eminönü arasında inşa edilmiş, 1863’te yenilenen köprü, 1869’da bir İngiliz şirketi tarafından demir bir yapıya dönüştürülmüştü. Kentin ulaşım ağı deniz taşımacılığı, atlı tramvaylar, trenler ve kısa metro hattı olan tünelden oluşuyordu. 1851’de kurulan Şirket-i Hayriye şehir hatları vapur işletmesinden sonra kurulan İstanbul Tramvay Şirketiyle birlikte Cadde-i Kebir’e gelen tramvay ve güney ucuna yapılan, Karaköy’le bağlantısını sağlayan kısa metro

hattıyla, kafeleri, restoranları, tiyatroları, pasajları ve mağazalarıyla Pera, batılı yaşam şekline uygun bir görüntü kazanmıştı. (Çelik 2016: 110-134)

Benjamin, 1822'de açılmaya başlayan Paris pasajlarının, tekstil sektörünün yoğunlaşması ve demir konstrüksiyon kullanımı nedeniyle ortaya çıktığını belirtir. Pasajlar, görsel şıklıklarıyla sanatın sermayenin hizmetine girdiği lüks ticaret merkezleridirler. Dönemin "Resimli Paris Rehberi", "*Endüstriyel lüksün yeni bir buluşu olan pasajlar, bina kitlelerinin arasından uzanan, üstleri cam kaplı, mermer duvarlı geçitlerdir; sahipleri bu türden spekülasyonlar için bir araya gelmişlerdir. Işığın yukardan alan bu geçitlerin iki yanında en şık dükkanlar uzanır; bu nedenle böyle bir pasaj, küçük bir kent, dahası küçük bir dünyadır.*" diye yazar. (Benjamin 2016: 87-88)

Pera'da Batı normlarıyla yaşam, dış ticaretin artması, sermayenin geleneksel alış-veriş anlayışını değiştirmesi ve burjuvazinin ortaya çıkmasıyla birlikte arz-talep dengeleri de değişerek moda akımlarını takip eden ve görsel haz alma duygularına hitap eden büyük mağazalar ve pasajlar açılmış, toplum vitrin ve reklamla tanışmıştı.

Bölgede ticaretin gelişmesi, ulaşım sisteminin artan bağlantıları ve resmi görevlerle gelip-giden yabancıların artması yanı sıra 19. yüzyılın ikinci yarısından sonra yapılan demiryollarına bağlı olarak Paris-İstanbul arasındaki Orient-Express seferleriyle başlayan turizm amaçlı seyahat eden yabancıların İstanbul'u ziyaretleri ve özellikle Pera'da konaklamalarıyla pek çok otel, pastane ve restoran açılmıştır. Bölgede açılan ilk otel 1841'de Levanten James Missirie'nin Hotel d'Angleterre'sidir. Otelin Avrupa standartlarında olduğu gezi kitapları ve gazete ilanlarındaki bilgilerde yer almaktaydı. Hotel d'Angleterre'nin ardından bölgede arka arkaya pek çok otel açılmıştır. 1849'da Madam Josephine Vitalis'in Bizans Oteli, Madam Proust'un Hotel de France, Vouroucha Kardeşlerin Ambassador Oteli, Yanni Kardeşlerin Hotel de Loundres, Hotel de Constantinople, Bristol Oteli, Tokatlıyan Oteli ve Pera Palas'tır. Bu otellerden Mimar Alexandre Vallauray'nin yaptığı Pera Palas'ın diğerlerinden farkı Mısır'dan Çin'e pek çok merkezde bulunan "Compagnie Internationale des Grand Hotels" zincirinin parçası olması ve Orient Express seferleriyle gelen yolcuların bu otelde konaklamasıydı. Pera Palas ve Orient Express'in armaları da aynıydı. Otellerin restoran ve pastanelerinden ayrı Naum Tiyatrosu karşısında Benclian, St. Antoine'ın karşısında

Vallaury ve Pera Caddesi'nde Lebon Pastanesi bulunmaktaydı. (Akın 2011: 267-288; King 2016: 37-38; Deleon 1989; Yakartepe, Binan 2011: 80-81)

Hızlı bir değişim yaşanan 19. yüzyılda İstanbul, Balkanlar ve Ortadoğu'yu kapsayan bir metropol, kültürel ve ekonomik olarak bir merkezdi. Kent fiziksel olarak genişleyerek yapısal bir değişime uğramış, gecekondulaşma, banliyölerin ortaya çıkışı ve sur dışındaki semtlerin merkezle bütünleşmiş, Osmanlı'nın Rumeli eyaletlerini kaybetmesiyle birlikte yaşanan göçlerle nüfusu artmış, Birinci Dünya Savaşı sonlarında nüfus 700 bini aşmıştı. (Ortaylı 2008: 198-200)

Yeni yüzyıla girdiğinde Osmanlı ekonomik olarak çökmüş, II. Abdülhamid'in istibdat rejimiyle Kanun-i Esasi askıya alınmış, ayaklanmalarla ve siyasi çalkantılar içindeydi. 1909 yılı Nisan ayını ilk günlerinde Serbesti Gazetesi baş yazarı Hasan Fehmi Bey'in Galata Köprüsü üzerinde öldürülmesiyle başlayan süreçte 31 Mart Ayaklanmasıyla gericiilerin şeriat isteklerinin yanı sıra, Taksim Kışlasında bulunan Avcı Taburu dahil tüm kışlalarda isyan başlamış, komutanları Mahmut Şevket Paşa, Hüseyin Hüsnü Paşa ile Kurmay Başkanı Mustafa Kemal'in olduğu Selanik Redif Tümeni Hareket Ordusu adıyla İstanbul'a gelerek ayaklanmayı bastırmıştır. (Mansel 2008: 470-472;Kodaman 2002)

Taksim Topçu Kışlası ve Talimhane Meydanının, Mart 1909 tarihli Meclis-i Vükela yazısıyla satışı için bir heyet tarafından bedelinin belirlenmesine ve kışlanın başka bir yerde yapılmasına Cihet-i Askeriye tarafından onay verilmiştir. Yazıda, satıştan ülkenin imarına fayda sağlanacağı ve yeni kışlanın yerinin belirlenmesi konusu yer almaktadır. 1909'un Ekim ayında Taksim Kışlası, Talimhane Meydanı ve Taksim Bahçesi'nin iki yıl süreyle bedelsiz olarak açılmasına izin verilen bir Osmanlı-İngiliz şirketine tahsis edilerek, mekanlar sergi amaçlı kullanılacaktı. (Kodaman) 1911 yılında Taksim Kışlası ve Talimhane Meydanı'nın gezinti yeri ve şehir müzesi olarak belediye tarafından satın alınması düşünülmüş, ancak 1913 yılında Taksim Topçu Kışlası, Talimhane Meydanı ve Galata'daki Borsa Hanı, Meclis-i Vükela kararıyla sanayi ve ticaret şirketi Milliye-i Osmaniye'ye devredilmiş, kışlanın avlusunda bulunan mescit de yıkılmıştır. 1914 yılında da kışla ve meydan resmen satılmıştır. Kışla, İstanbul'un işgal yıllarında İngiliz ve Fransız askerlerinin futbol karşılaşmalarını yaptıkları bir stadyum olarak düzenlenmiştir. Daha sonra, işgal kuvvetleri tarafından boşaltılan kışla, at yarışları

düzenlenmek amacıyla kullanılmıştır. 1909-1923 arasında işlevi tamamen değişen Taksim Kışlası, 1940 yılında yıkılana kadar stadyum olarak kullanılmıştır. (Üzümkesici 2010: 26, 31-38)

Birinci Dünya Savaşı bitmiş, mütarekenin ardından 13 Kasım 1918’de savaş gemileri Boğaz’a girmişlerdi. Aynı gün Yıldırım Ordularının lağv edilmesiyle Harbiye Nezaretine atanan Mustafa Kemal de Suriye Cephesinden trenle geldiği Haydarpaşa’dan İstanbul’a giriyordu. Bulunduğu tekneden Boğazda demirli işgal donanmalarını gördüğünde yaveri Cevat Abbas’a “*Geldikleri gibi giderler!*” der. Bir yıl sonra Wagon-Lits şirketinden İstanbullu bir Rum olan Promodos Bodosakis-Athanasiadis tarafından satın alınacak olan Pera Palas otelinin birinci katında bir odaya yerleşir. Otelin salonları itilaf kuvvetlerinin de uğrak yeri idi. Bir gün İngiliz subayları tarafından masalarına davet edilen Mustafa Kemal şu cevabı verir: “*Burada ev sahibi olan biz, misafir olan onlardır. Benim masama gelmeleri daha münasip olur.*” Daha sonra annesinin Beşiktaş’taki evinde İngiliz askerlerce arama yapılır. (King 2016: 50, 75; Mansel 2008: 523; Şenel 2016: 1459)

16 Mart 1920 günü İstanbul’un işgal edilmesiyle tüm şehir işgal kuvvetlerinin denetimi altına girmiş, iki gün sonra Meclis-i Mebusan kuşatılmış ve 150 kişi tutuklanarak Malta’ya yollanmış, Sadrazam Salih Paşa Kuvayı Milliye’yi reddetmediği için istifa etmişti. (Özer 2003:250-251) Siyasi çalkantılar ve savaş atmosferi içindeki işgal yıllarında İstanbul’un toplumsal yapısında değişiklikler gözlenir. 1911 yılındaki Trablusgarb Savaşı’ndan itibaren 1918 yılına değin savaş halinde olan Osmanlı Birinci Dünya Savaşı’nda İstanbul’daki erkekleri de savaşa almak zorunda kalmıştır ki, o döneme kadar İstanbul’daki erkekler savaşa alınmazlardı. Savaş bittiğinde aileler dağılmış, sadece ihtiyar, kadın ve çocuklardan ibaret kalmış, hayat pahalılığı ve yokluk nedeniyle değerli eşyalarını ve mallarını satmak zorunda kalmışlardı. Erkek nüfusun azalması nedeniyle kadınlar posta memuru, vapurlarda biletçi ve sekreter olarak çalışmaya başlamışlardı.(Criss 2008: 41-44) Balkanlardan kaçan göçmenler Valens Sukemerlerinin dibinde gaz tenekelerini birleştirerek yaptıkları derme çatma gecekonduarda yaşamakta, Senegalli ve İtalyan askerleri Grande Rue de Pera’da devriye gezmekte, Rus devriminden kaçan binlerce Çar yanlısı Beyaz Rus göçmen Pera sokaklarında zor şartlarda yaşamaya başlamıştı. Kadınlar arasında çarşaf demode, “Rus

saçı” diye adlandırılan Rus kadınların saçlarının kirini saklamak için örttükleri renkli örtüler moda olmuştu. Bir yabancı gazeteci Rus sığınmacıların çoğunluğunun kadın olduğunu belirterek, sosyal durumlarını şöyle ifade eder: *“Pera’da olduğu gibi çiçek, kağıttan bebekler, yağlıboya İstanbul resimleri, pasta ve kek, biblo ve incik-boncuk, Rusça kitaplar ve gazeteler satan Rus sığınmacıları her yerde görmek mümkün. Onlar sokaklarda ve camilerin merdivenlerinde uyurlar. Aylak aylak dolaşırlar, dilenirler, iş bulabildikleri zaman çalışırlar ve bazen de açlıktan hıçkırır hıçkırır ağlarlar. Yeterince şanslı az sayıda Rus, lokantalarda garson veya gardıropçu olarak iş bulabiliyorlar. Patronun kahvesini bir presnes getirebilir veya onun bastonunu bir general verebilir. Profesörler, eski milyonerler, soylu kadınlar, yalvara yalvara sigara ve kağıt çiçek satarlar.”* Pera’daki ikinci el dükkanlarda gümüşler, porselenler, masa örtüleri, aile fotoğrafları, porselen paskalya yumurtaları, Romanof kartallı enfiye kutuları, ikonalar, antika gece elbiseleri, danteller, el yazmaları, saray mensuplarının portreleri satılmaktaydı. Galata’nın meyhaneleri barlara dönüşmüş, dansçı ve fahişeleriyle Pera ve Galata işgal kuvvetlerine mensup askerlerin uğrak yeri olmuştu. O yıllarda İstanbul’da bulunan Amerikalı Charles Furlong, sokaklarda Türk fahişe bulunmadığını, Rum ve Ermeni kadınların da müttefik askerlerinden korunmak için Türk kadınları gibi giyindiklerini belirtir. Bu yıllarda yeni sinemalar, café-chantant’lar, tiyatrolar, restoranlar açılmış, Rus spesyalleri pastanelerde satılmaya başlanmıştı. (King 2016: 51, 70)

Tanzimat’la başlayan süreçte bölgenin tüketim kalıplarındaki değişime bağlı olarak mekânsal ve toplumsal alışkanlıklara ait sosyo-kültürel dönüşümler yaşanmıştır. Kurtuluş Savaşı ve 6 Ekim 1923’de Türk birliklerinin İstanbul’a girmesi, Cumhuriyetin ilanının ardından başkent Ankara olurken, elçilikler de Ankara’ya taşınmış, Beyoğlu ve Taksim bölgesi boşalmış, devletleştirme politikaları çerçevesinde pek çok yabancı tüccar ve Levanten de bölgeyi terk etmişlerdi. Bölge için yeni bir dönem başlıyordu.

4.1.2 Ulus devletinin inşası ve sonrasında Taksim Meydanı (1923-1980)

Hall temsil kavramını, *“anlamın üretildiği ve bir kültürün üyeleri arasında değiş tokuş edildiği sürecin temel parçasıdır. Şeyleri simgeleyen ya da tasvir eden dil, işaret ve görüntülerin kullanılmasını içerir.”* diye tanımlar. Temsil simgelerle, kavramlarla ve

işaretlerle inşa edilen bir sistemdir. (Hall 2017: 21-22) Ulus-devlet inşasında da ulusal bir dil yaratmak ve aidiyet söylemi olarak Lefebvre'in temsil mekanları karşımıza çıkar. Türkiye Cumhuriyeti'nin ilanı ile birlikte kamusal alanda değişimler gözlenirken, kentsel mekanlar, yapılan kültürel devrimlerin temsil mekanları ve görünür yüzü olacak şekilde kurgulanmaya başlanmıştır. Bu çalışmalarla modern bir ulusal söylemi yansıtan mimari öğelerden ve kentsel peyzajdan yararlanılmış, mekânsal ve sembolik temsillerle ortak toplumsal belleğin oluşması amaçlanmıştır.

İstanbul'da 1924-1928 yılları arasında şehircilik ve belediyeçilik açısından yayınlar yapılmış, kurulan imar komisyonu ile kentin imar planı hazırlanmıştır. Büyüme görülmeyen kentin yangın yerlerinin düzenlenmesi, yeni yeşil alanlar üretilmesi, meydanlar yapılması ve kent içi bağlantıların sağlanması Carl Lörcher'in hazırladığı planda önerilmekteydi. Gülhane Parkı, Akaretler' deki park, Sultanahmet ve Ayasofya arasındaki park düzenlenmiş, Kadıköy'de bataklık bir alan olan bölge Yoğurtçular parkı olmuş, 1926'da Krippel'in yaptığı Türkiye'deki ilk Atatürk heykeli Sarayburnu'na konmuştu. Planlama faaliyetleri kapsamında mezarlıklar belediyeye geçmiş, Taksim Bahçesi yanında yer alan Ermeni Mezarlığı kaldırılmış ve Taksim Meydanı yanındaki Talimhane parsellenerek yapılaşmaya açılmıştır. (Tekeli 2013: 122-123)

Bu dönemde bir tarafında İstanbul'un kültürel ve toplumsal değişimlerini karşılamış olan Beyoğlu, diğer tarafında Maçka, Harbiye, Teşvikiye ve Şişli gibi sermaye sahiplerinin konut alanı olarak seçtiği semtler bulunan, çevresinde yeni konut anlayışının simgesi modern apartmanların yer aldığı Taksim, yeni rejimi yansıtacak şekilde kurgulanabilecek bir kamusal alan kimliğine sahipti. İlk olarak 1927 yılında adı Cadde-i Kebir olan Beyoğlu'nun ana caddesinin adı İstiklal Caddesi olarak değiştirildi. Daha sonra Maksem ve Kışla arasındaki alana Cumhuriyet'in simgesi olarak düşünülen Cumhuriyet Anıtı yerleştirilerek meydan oluşturma süreci başladı. (Durhan 2009: 225)

Taksim Cumhuriyet Anıtı'nın yapımı için, 1926'da başkanlığını İstanbul Mebusu Doktor Hakkı Şinasi Paşa'nın yaptığı bir komisyon kuruldu. Heykeli yapması için Ankara Etnoğrafya Müzesi önündeki Atatürk Heykeli'nin tasarımcısı Pietro Canonica ile anlaşarak, 1 Aralık 1926'da karara bağlandı. Canonica, yapacağı heykelin sadece

Atatürk'ün kişiliğini anlatmakla sınırlı kalmayacağını, İstiklal Savaşı'nı ve Cumhuriyeti de simgeleyeceğini vurgular.(Gülersoy 1986:20-23; Durhan 2009: 225-)

“Ben, Türk ulusu ve Gazi Mustafa Kemal Paşa tarafından gerçekleştirilen savaştan etkilendim. Bu savaşa, Gazi ve arkadaşlarına ait fotoğrafları inceledim. Tasarım planımı bu fotoğraflardan aldığım ilhamla yaptım. Anıtın bir tarafı “Milli Mücadele”yi betimlemektedir. Önde Gazi ve arkasında askerleri bulunmaktadır. Gazi'nin sağ tarafında, ayaklarına doğru, yarı örtülü bir kadın bulunmaktadır. Gazi, kadına “neden örtüsüyle kendini yağmurdan korumadığını” sorar. Kadın örtüyü sessizce aralayarak kendini değil, cephaneyi korumayı tercih ettiğini gösterir. Geçidin diğer tarafında, Cumhuriyetin nasıl kurulduğu anlatılmaktadır. Gazi geçidin en önünde durmakta, arkasında en yakın arkadaşları onu çevrelemektedir. Geçidin iki yanında da Türk bayrakları tutan askerler bulunmaktadır.”

Canonica'nın dört bir tarafını da kullandığı anıtın Harbiye yönü Kurtuluş Savaşı'nı, Atatürk'ü askeri üniformalı ve kadın asker Kara Fatma ile çocuğuyla top mermisi taşıyan çalışkan Anadolu kadını tasvir etmiş, Galatasaray yönü ise Cumhuriyet'in kuruluşunu anlatırken, Atatürk sivil giyimli, kadınlar ise modern ve çağdaş Cumhuriyet kadınlarını temsil etmekteydi. Diğer iki taraftaki nişlerde ise ellerinde bayrak taşıyan asker figürleri ile bu figürlerin üzerinde birer madalyon ve içlerinde birinde peçeli diğerinde başı açık kadın başları bulunmaktadır. (Gür 2015: 157-160; Gülersoy 1986: 27-29) Anıt, Cumhuriyet kimliğine geçişi ve devamlılığı simgelerken, Kurtuluş Savaşı'nı hatırlama unsuru ve toplumsal belleğin oturduğu geçmiş olarak tanımlamaktadır.(Çalçak 2013: 108)

Canonica, anıtı kurnalarından su akan geniş bir havuz içinde tasarlamış olmasına rağmen sınırlı mali kaynaklar nedeniyle bundan vazgeçilmiştir. Bu durum o dönemde işlevsel olmayan bir anıtın henüz düşünülmediğinin de bir işareti olarak dikkat çeker. Roma'da yapılan anıt, vapurla İstanbul'a getirilerek monte edilir ve 8 Temmuz 1928 günü Meclis Başkanı Kazım Paşa tarafından açılır. Anıta ilk çelenk 1928'in 30 Ağustos'unda I. Ordu Müfettişi Orgeneral Fahrettin Altay tarafından konmuştur. Şeref Defterindeki kayıtlara göre 7 Mayıs 1934'de Çanakkale'de savaşmış İngiliz askerleri saygı duruşunda bulunmuşlar ve çelenk bırakmışlar, Harp Okulu'nun Ankara'ya nakli nedeniyle Harbiye Kumandanı Albay M. Ağustos ve öğrenciler anıta çelenk koyarak İstanbul'a veda etmişlerdir. Açılışında çevre düzenlemesi yapılmamış olan anıtın dairesel çevre düzenlemesi o yıllarda Sanayi-i Nefise Mektebi'nde ders veren Giulio

Mongeri tarafından yapılmış, anıtın dikilmesinden sonra meydan düzenlemesine gidilmiştir. Bu kapsamda, çevre düzenlemesinde etkili olan Tramvay şirketi Londra'dan otomatik raylar sipariş ederken, Maksem'in su haznesinin önünü kapatan tuvaletler kaldırılarak su rafları ve süslemeler yapılmış, Tarlabası yönünde yeni bir cadde açılmıştır. Anıtın dairesel çevresi içinde 1960'lara kadar varlığını sürdüren ve anıt kadar Taksim'i tanımlayan Kristal Gazinosu, meydanın kuzey sınırında yer almış iki kattan oluşan yarım daire şeklinde bir binanın üst katında konumlanmıştı. Alt katında birkaç dükkan bulunan Kristal Gazinosu, duvarlarında kristal aynaları, kibar tefrişatçıları ve "sazlı-sözlü, hokkabazlı" eğlenceleri ile giyim kuşam kültürünün de öğrenildiği bir mekandı. (Gülersoy 1986: 27; Durhan 2009: 226-228; Gülersoy 1986: 16, 64; Yıldırım, Erdem 2015: 102; Dabağyan 2013: 444; Deleon 2002: 14-15)

Ulus-devletin inşa sürecinde Ankara için Avrupalı mimarların imar planları uygulanmaya başlanmışken, siyasi, ekonomik ve entelektüel kapasitesi açısından Türkiye'nin Batı'ya açılan kapısı konumundaki İstanbul'u da yeniden şekillendirmek üzere harekete geçildi. 1924 yılında yapılan İstanbul İktisat Komisyonu Raporunda ihmal edilmiş ve harap olmuş yerler tespit edilmiş, bakanlıklardan boşalan binalara okullar yerleştirilmiş, bürokrasiden boşalan konaklara bir kısım esnaf ve Anadolu'dan gelen varlıklı gruplara geçmişti. 30'lu yılların başlarında ise Talimhane ve Cihangir ile Ayazpaşa ve Şişhane mezarlık alanlarında apartmanlar yükselmekteydi. Hükümet 1933 yılında İstanbul için bir imar planı yarışması düzenlemiş, planlamacılar Alfred Agache, Hermann Ehlgötz ve Henri Prost İstanbul'a davet edilmişlerdi. Ancak Paris Planlama Bürosu'nun başında olması nedeniyle katılmayan Henri Prost'un yerine Jacques-Henri Lambert İstanbul'a gelir. Bu dönemde İstanbul hakkında hem fiziksel hem de kültürel açıdan çok az bilgi sahibi olan yabancı planlamacılarla çalışılmak istenmesi Türk mimarlar tarafından Arkitekt dergisinde eleştirilmekteydi. (Tekeli 2013: 126-128; Gül 2015: 119-123) Burhan Arif 1933 yılında şöyle yazar: "*Görülüyor mu ki İstanbul'un yedi tepesi hep ahenktar bir nazım içindedir. Hilkat ve tabiatın verdiği bu nimet üzerinde ancak eslâf Türk san'atkârları sihirkâr bir el ile işlemişlerdir. Türk san'atının harsı ile yuğurulmuş bu tepelerde bir takım acemi yabancıların manen san'ata hâkimiyeti bir lekedir. Nerede kaldı ki İstanbul'umuzda hallaç pamuğu gibi atılacak (Rio) gibi dağlarımız da yoktur. Ne de yıldızvari meydanların doğurduğu birbirine*

örümcek ağı gibi geçmiş müsellesi poligonların artık tervici mevzuu bahistir.(...) bizim öteden beri iddia ettiğimiz veçhile bu Lâtin ve German kanaatlerinin yanında bir de Türk şehirciliği yok mudur?.. Türk şehirlerinin tebarüz eden tipleri yok mudur? Ne German ne Lâtin olan Türk şehirciliği, kendi zevkini bilerek yaşamış ve bir tarihe malik bir milletin harsının toprak üzerindeki umumî şekil çerçevesidir. Mazide olduğu gibi istikbalde de ancak bizim milletimizin meyl ve inhimakinin bir ayinesi olacaktır. ” (Arif 1933: 178)

Yarışmaya katılanlardan Agache planında, kenti büyük anayollarla birbirine bağlayarak homojen bir yapı oluşturmaya çalışmış, Haliç üzerinde Tarihi yarımada ve Beyoğlu arasında üç adet köprüyle geniş bulvarlar açılmasını, kentin tarihi mekanları, anıtsal yapıları ve arkeolojik bölgelerin korunmasını; Lambert, Sanayi Kenti, Kültür Kenti ve Spor ve Turizm Kenti olmak üzere İstanbul’u üç ana temada toplamış, Marmara Denizi boyunca bir sahil yolu, anıtsal camiler ve tarihi eserlerin çevresindeki binaların yıkılması gerekliliğini, Beyazıt ve Süleymaniye’deki üniversite bölgesinin genişletilmesini; Ehlgötz ise ulaşım, kenti bölgelere ayırmaya ve sur dışında yeni yerleşim alanları açmaya odaklanmış, şehrin var olan silüetinin, kentin tarihi karakterinin ve doğal güzelliklerinin korunmasını tasarlamıştır. Jüri, şehre en az müdahaleyi öneren Ehlgötz’ün planını seçtiyse de, uygulamaya geçirilmedi. Daha sonra Alman Martin Wagner’in istatistiklere dayanan raporu, şehri ekonomik kalkınma boyutunda ele alarak kenti bölge ilişkileri içinde değerlendirmiştir.(Bilsel 2007; Gül 2015: 119-121)

1936 yılında Fransa’da şehircilik çalışmalarının kurucusu, Fas kentlerinin, Fransa’nın Akdeniz kıyısının ve Paris Metropoliten Alanı planlamasını yapan Henri Prost İstanbul’a davet edilir. Prost, İstanbul, Galata, Beyoğlu ve Üsküdar-Kadıköy için ayrı planlar hazırlamıştır. Planlarda limanların konumları, demiryolları için bağlantıları, arazi kullanma ve tahsisleri, konut alanları ve yeşil alanlarla ilgili öneriler yer almaktaydı. Şehrin silüetinin bozulmaması için kentin yamaçlarını konut bölgesi olarak tespit etmiştir. Prost’un planladığı projelerden Beyoğlu bölgesine ait uygulamalar Taksim, Harbiye, Maçka ve Dolmabahçe ekseninde gerçekleştirilmiş, Taksim’de Ayazpaşa’ya doğru genişleyen dikdörtgen bir kent meydanı kurgulanmıştır.

Prost notlarında projesini şöyle anlatır: “*Yeni Vali Lütü Kırdar, 29 Ekim’de, Beyazıt Meydanı’ndan daha büyük törenlerin yapılabilceği bir yeri gecikmeksizin yaratmak için ne yapılması gerektiğini bana sorduğunda, Taksim Meydanı’nı, kalabalık bir halk kitlesinin birliklerin geçişini izleyebileceği ve alkışlayabileceği bir tribün ve teras ile yeniden düzenlemeyi ve bunu mevcut İstiklal Abidesi’nin bulunduğu daire şeklindeki meydanı hiçbir şekilde değiştirmeden yapmayı önerdim. Bu alanda eski mezarlığın kalıntıları, derme çatma bazı garaj yapıları, harabe halinde bir kışla ve anıtın bulunduğu meydanın çevresinde bazı mağazalar ve kafeler bulunuyordu. Tasarlanacak meydanın düzenlenmesi çok az masraf gerektiriyordu ve en önemlisi yapımı hızla gerçekleştirilecekti.*”

Taksim Meydanı düzenlemesiyle Taksim Kışlası yıkılarak İnönü Gezisi yapılmış, Taksim Bahçesi içine Taksim Belediye Gazinosu inşa edilmiş, yanındaki mezarlık kaldırılarak apartman blokları yapılmış, Tenis Eskrim ve Dağıcılık Kulübü ile Radyoevi açılmıştır. Prost, Taksim Meydanı’nda çağdaş kent yaşamını temsil eden unsurlardan olan opera binasının yapımı için August Perret’ den bir proje ister. Perret, kurguladığı yapı kompozisyonuyla Taksim Meydanı’nda anıtsal bir bina tasarlamıştı. Ancak İkinci Dünya Savaşı’nın başlamasıyla proje uygulanamaz. Daha sonra Rüknettin Güney ve Feridun Kıp Perret’nin planları doğrultusunda yeni bir proje hazırlarlar. Yapımına başlanan bina mali nedenlerle durdurulur. 60’lı yıllarda Hayati Tabanlıoğlu’nun iskelete sadık kalarak yaptığı proje tamamlanarak, 1969 yılında “İstanbul Kültür Sarayı” ismiyle açılır. Ancak bir yıl sonra Arthur Miller’ın Cadı Kazanı isimli oyunu sırasında yapı kullanılamaz hale gelir. Üç yıl sonra başlayan onarım sonucunda tekrar 1978 yılında “Atatürk Kültür Merkezi” adıyla açılır. Yapı, kültürel yaşamının merkezi olması yanında Ganiç’in ifadesiyle, *toplumsal belleğin kentteki taşıyıcılarından biri de olur.* (Ganiç 2016: 54-72)

Plan çerçevesinde Taksim Harbiye arasındaki yol genişletilerek iki numaralı park olarak adlandırılan bölgede Spor ve Sergi Sarayı, Açık Hava Tiyatrosu, Luna Park ve Dolmabahçe Stadyumu yapılarak, Taksim’i Boğaz’a bağlayan Ayazpaşa-Gümüşsuyu yolu ile Mete caddesi açılmıştır. (Kuban 2017: 503-505; Tekeli 2013:150-152; Üzümkesici 2010: 46-47)

“İstanbul’un yeni çehresi genç cumhuriyeti onurlandıracaktır.” (Akpınar 2016) Kentin gereksinimleri ve estetik bakış açısını dikkate alan Sitte ekolü ve modern kent anlayışını planlarına yansıtan Prost, kenti özgür kılan ve yeşille bütünleştirmeyi hedefleyen yaklaşımıyla Cumhuriyet’in kodlarını kentsel mekana işleyerek günlük yaşam pratiklerinin dönüşümünü ve ulaşılabilir bir kamusal alan kurgulayarak toplumsal belleğin üretilmesini sağlamıştır.

1950’de çok partili döneme geçişten sonraki ilk genel seçimlerde iktidar değişmiş, Prost görevden alınmış ve hazırlanan bir raporla planlarının kentin ekonomik ve sosyal sorunlarının çözümü yerine kent estetiğine önem vermesi, topografik haritalarının yetersiz oluşu ve küçük ölçekli hazırlanan planın nazım planla tutarlılık göstermemesi olarak eleştirilmişti. 1950-1965 arasında kent formundaki değişimler Taksim bölgesini de etkilemişti. Merkezi İş Alanı ve sanayi alanları olarak iki başlıkta toplanan çalışma alanlarından Merkezi İş Alanları bölgesinin iki alanı bölgeyi ekonomik ve toplumsal olarak etkilemiştir. Bunlar Karaköy ve Bankalar Caddesi’ni içine alan bölümle İstiklal Caddesi ve Tepebaşı’ydı. Bu dönemde Şişhane üzerindeki konutlar işyerlerine dönüşürken, Tarlabası ve Talimhanede otomotiv yedek parça ticareti yapılan dükkanların yaygın olarak konumlandığı bir bölge olmuş, Taksim çevresindeki mahallelerde de küçük ölçekli üretim birimleri yer almıştır. İstiklal Caddesi’nin merkezi Tarlabası’na doğru girerken, sinema sanayii Yeşilçam’ı merkez olarak belirlemişti. Tepebaşı’nda otellerin toplandığı bölge ve Tünel’den Taksim’e kadar olan İstiklal Caddesi ile Tepebaşı ve Meşrutiyet Caddesinde ev ve giyim eşyaları satan mağazalar ve eğlence mekanlarına yenileri eklenmiş, Gümüşsuyu Caddesinde yeni oteller ve ticari binalar yapılmıştı. Taksim ve Harbiye arasındaki Cumhuriyet Caddesi üzerinde muayenehaneler, kurumsal binalar, parklar, havayolu şirketleri ile uluslararası standartlardaki Hilton ve Divan otelleri açılmıştı. Halaskargazi Caddesi ve Osmanbey lüks tüketim ürünlerinin satıldığı dükkanlarla üst gelir grubunun bu bölgedeki konut alanlarına yönelmesine neden olmuştur. Bu dönemde İstanbul’da gecekondu semtleri ortaya çıkarken, Beyoğlu bölgesinde yer alan Osmanbey, Şişli, Teşvikiye, Nişantaşı, Topağacı gibi semtlere üst ve üst orta sınıf için konut alanları açılmaya başlanmıştır. Merkezi İş Alanı nedeniyle bölgede ortaya çıkan değişim ve genişleme Taksim Meydanı’ndan çeşitli yönlere dağılma şeklinde gerçekleşmiştir. 1970-1971 yılları arasında Büyük İstanbul Nazım Plan Bürosu hazırladığı 1/25.000’lik planla şehri altı

zona ayırmıştır; *Tarihi Yarımada, Sur dışı bölge, Beyoğlu, Boğaziçi, Kadıköy-Moda-Üsküdar ve Anadolu yakası, Küçükyalı-Gebze arası*. Bu kapsamda Taksim ve Tünel arasındaki İstiklal Caddesi ve ona bağlı sokaklardaki yapılar tespit edilerek Anıtlar Yüksek Kurulunda korumaya alınmışlardır. 80'li yıllara kadar geçen sürede gecekondulaşma artmış, kentsel genişleme ve yeniden yapılanmalarla kent içi ulaşımın zorluğu neticesi otobüs ve taşıma servisleri kurulmaya başlanmış, konut ve iş yerleri kullanışları site ve organize sanayi bölgeleri olarak değişime uğramış, merkezden uzaklaşmışlar, Taksim, Galata ve Beyoğlu'nda konutların iş yerlerine dönüşmesiyle nüfus kaybı olmuş, bölge yoksul, yalnız veya yaşlı kişilerin yaşadığı çöküntü alanlarına dönüşmeye başlamıştır. (Tekeli 2013: 261-321)

4.2 Taksim Meydanı Ve Çevresinin Rant Ve Mücadele Alanına Dönüşmesi

1980’lerde Türkiye karma ekonomiyi terk ederek özel sektör bazlı liberal ekonomiye geçmiştir. Sermaye birikimlerinin odaklandığı kentler ve sermayenin uluslararası bir nitelik kazanmasıyla liberal kentleşme politikaları izlenmeye başlanmıştır. 1980 askeri darbesinin ardından gelen iktidarla birlikte büyük sermayenin kentlere girişi özendirilmiş, bu yönde politikalar izlenmiştir. Dünya, 70’lerde yaşanan ekonomik krizden sonra esnek birikim rejimine geçmiş, küreselleşmeye doğru ilerlemiş, Türkiye ekonomisi de bu durumdan etkilenmiştir. 1989 yılında Sovyetler Birliği’nin dağılmasıyla Doğu Bloku çökmüş Doğu Avrupa ülkeleri ve dağılan Sovyet ülkeleri pazar ekonomisini benimsemişlerdir. Bu durum İstanbul için bir “Dünya Kenti” olma fırsatı doğurmuş, 90’larda sermaye ve politik çevrelerce “Yaşanabilir Dünya Kenti İstanbul” görüşünde birleşilmiştir. 1984 yılında 2981 sayılı kanunla İslah İmar Planları uygulanmaya başlanmış, gecekondular yüzde on azaltılarak kentsel dönüşüm hareketleri başlamıştır. Toplu konut idaresi(TOKİ) adı altında yeni bir oluşum ortaya çıkmıştır. Toplu Konut İdaresinin kuruluşuyla birlikte yapsatçı ve kooperatif biçimleri faaliyetlerine devam etseler bile yeni bir konut imal biçimi ortaya çıkmıştır. Özellikle toptan ticaret ve nakliye merkezleri, üretim ve serbest ticaret bölgeleri ile sanayi bölgeleri de bu duruma dahil edilmiştir. Bir yandan kent mekanlarında yeni merkezler oluşturulurken, diğer yandan kent yeni gelişen bölgelerle çok merkezli bir hale gelmiş, 70’ler ve 80’lerde kente göç etmek zorunda kalanların barınma sorununa buldukları çözüm olan gecekondular, kentin rant merkezine dönüşmesiyle “örgütlü yağmacı ve vurguncuların” denetimine girmiş, aşındırılan kamu yararı kavramıyla, kentlerdeki kamu adına üretilmiş kentsel mekanlar, araziler ve arsalar yerel yönetimlere özelleştirme yetkilerinin verilmesiyle el değiştirmiştir. (Tekeli 2013: 431-435; Özden, Kubat 2003; Paşaoğlu 2015; Özalp, Erkut: 236)

1984-89 yılları arasında belediye başkanlığı yapan Bedrettin Dalan döneminde, Beyoğlu bölgesini yeniden canlandırma çerçevesinde Tarihi Yarımada’yı Taksim’e bağlayacak bir arter olarak Tarlabası Bulvarı açılır. Bu projenin neticesinde pek çok mimari miras yok edilmiş, 167’si tescilli 350 tarihi nitelikli yapı yıkılmış ve toplumsal bir dönüşüme neden olmuştur. Gerçekleştirilen uygulamada, meydanın ve bölgenin kullanıcıları değişmiş, İstiklal Caddesi’nin Tarlabası Mahallesinden ayrıştığı noktada yapılan

bulvarla çöküntü alanları oluşmuştur. Tarlabası bölgesi bu ayrışmayla uyuşturucu ve seks ticareti ile kaçakçılık yapılan, “tekinsiz”, göçmen ailelerinin ve değişik grupların yaşadığı bir bölge haline gelmiştir. Bulvarın açılmasıyla Taksim Meydanı çevresinden soyutlanmış (Yıldırım, Erdem 2015: 102-103), Cumhuriyet Anıtı’nın dairesel tabanı İstiklal Caddesi yayalaştırma projesi kapsamında yaya yoluna dahil olmuştur. Tarlabası’nda yaşayanların bölgeden çıkartılması ve bölgenin bir rant alanı haline gelmeye başlaması aynı zamana rastlar.

2000’ler bölge için “Kentsel Dönüşüm” ve “Soylulaştırma” iç içe geçtiği bir dönemdir. Bu dönemde çıkartılan belediyeler kanunu yorumlanarak belediye başkanlarına, belediye sınırları içindeki alanların genişletilmesi, imar ve kontrol alanlarında ilçe belediyelerinin de yetkilerinin arttırılması, özel şirketlerle ortaklık yapılabilmesi, afetlerle ilgili belediyelerin sorumluluk alanlarının tanımlanması ve kentsel dönüşüm yapılacak alanlarla ve uygulamalarıyla ilgili güçlü yetkiler tanınmıştır. “Yıpranan Tarihi ve Kültürel Taşınmaz Varlıkların Yenilenerek Korunması ve Yaşatılarak Kullanılması” adıyla çıkartılan 5366 sayılı kanunla yıpranan ya da orijinal yapısını kaybeden ya da yok olmaya başlamış sit alanlarını kullanıma açarak özellikle kent içinde piyasa değeri yüksek ancak koruma altında olan yapı veya bölgelere de müdahale etmenin yasal zemini hazırlanmış, deprem dahil diğer afetlere karşı mevcut yapıların yenilenmesine dair 6306 sayılı kanunla, Lovering ve Türkmen’in ifadesiyle kentin süreklilik ve devingenlik gösteren bir mülkiyet pazarına sahip olması sağlanmaya çalışılmıştır. Kentsel dönüşüm projeleri henüz metalaşmamış alanlardaki büyük projelerle meşruiyet kazanmış, ancak projenin uygulandığı bölgelerdeki yaşam koşullarını iyileştirmek ve rehabilite etmek yerine, yerinden etme ve mülkiyetin el değiştirmesi olarak uygulanmıştır. Neo-liberal yaklaşımlar çerçevesinde, gayrimenkul yatırımcıları tamamen kullanım, değişim ve özel mülkiyet haklarına sahip olmak, dönüşüme konu olan mülkün metalaşması ve gelişme stratejileri olarak değerlendirilen büyük projelerle çöküntü bölgelerinde “sosyal bir temizlik” ortamı yaratılmak istenmiştir. (Ekinci, Görgülü: 2015: 75-77)

Bu bağlamda karşımıza çıkan soylulaştırma kavramı köhnemiş veya ihmal edilmiş, dar gelirliilerin yaşadığı kent içi çöküntü bölgelerinin orta üst sınıfın talepleri doğrultusunda mekânsal iyileştirme ve sınıfsal olarak değişerek yapılanmasıdır. Clark, yapılı çevrenin

yaşam koşullarının yatırımlarla uygun duruma getirilerek yüksek ekonomik konuma sahip kullanıcılarla önceki kullanıcıların yer değiştirmesinin soylulaştırma işlemi olduğunu ifade eder. 60'larda Londra'da uygulanmaya başlayan soylulaştırma hareketi, kentin merkez bölgelerinin işçi sınıfından orta sınıfa geçmesi, yenileme, işlevlendirme ve mülk edinme üzerinden gerçekleşmiştir. (Kayasü, Yetişkul 2013: 148-150)

Keyder, *“kapitalizmin mekan düzeyinde yansıması”* olarak değerlendirdiği soylulaştırmanın İstanbul'da 80'lerden sonra üç ana aktörle şekillendiğine değinir. Bunlardan birincisi rant elde etmek isteyen müteahhitler ve emlak piyasası gibi kapitalist girişim sahipleri, ikincisi kentin gelişmesini ve kimi zaman da otoriteyi temsil etmesini isteyen devlet, üçüncüsü ise kentin imkanlarını yeterli görmeyerek yine kent içinde belli bir bölgede yaşamak isteyen sanatçılar vb. gibi sosyal gruplardır. (Keyder 2006: 46-48)

Soylulaştırmanın 80'li yıllarda Tarlabası'nda başlamasının ardından bölge giderek yoksul ve bakımsız bir hale gelmiş, 2005 yılında çıkartılan 5366 sayılı kanuna dayanarak dönüşüm ve yenileme projeleri başlatılmış, amaç olarak da küçük parseller, dar sokaklar, ihtiyacı karşılamayan yapılar ve bakımsızlıktan çöküntü alanına dönen bölgenin güvenli, temiz ve kentle bütünleşmiş bir yaşam merkezine dönüştürüleceği ifade edilmişti.

2006 yılında Beyoğlu İlçesi için çıkartılan 2006/10172 sayılı Bakanlar Kurulu Kararı ile Tarlabası, Cezayir Çıkmazı ve çevresi, Galata Kulesi, Belediye binası ve çevresi, Bedrettin Mahallesi ve Tophane “yenileme alanı” ilan edildi. Böylece Beyoğlu Kentsel SİT Alanı içinde bulunan 20 bin metre karelik alan bu kapsama alındı. İçinde 209'u tescilli kültür varlığı olan toplam 269 yapı bulunmaktaydı. Beyoğlu Belediyesi ve GAP İnşaatın projeyi üstlenmesinin ardından bilim insanları, meslek odaları ve hukukçuların itirazlarına rağmen acele kamulaştırma kararı alınmış, bölge 2010'da yıkımların başlamasıyla sakinlerin mücadelesine rağmen zorla boşaltılmış, Mimarlar Odasının açtığı davada 2010'da 3. İdare Mahkemesi uygulamada kamu yararı gözetildiğine dair karar vermiş, 2015'de ise Danıştay kararı bozarak dosyayı yeniden 3. İdari Mahkemesine yollamış, Mahkeme 31 Ekim 2017'de projenin “planlama esaslarına, kamu yararına ve hukuka” aykırılığı yönünde karar vermiş, projeyi iptal etmişse de tüm hukuki mücadele süresince inşaatlar devam etmiştir. (Pişkin 2017)

İlhan Berk Tarlabası'nı şöyle anlatır: *“Dıştan bir gayya kuyusu, içten köstebek yuvalarına benzer. Yeraltı katafalklarına inmişsiniz de, orada yürüyorsunuzdur. Tarlabası sokakları Pera'nın pek çok sokağı gibi tarihle yıkanmıştır. Bu sokaklar içinde Sakızağacı Sokağı yalnız tarihle yıkanmamış, tarihle de doğmuştur.”* (Kıvılcım 2016)

80'lerden itibaren dünyadaki Neo-liberal politikalara bağlı kentleşme furiasını Harvey şöyle eleştirir: *“Mülkiyet hırsından beslenen aşırı bireyciliğe dayalı neo-liberal ahlakın, belleğin toplumsallaşması için model teşkil ettiği bir dünyadır bu. Sonuçları ise, gönlümüze göre bir dünyayı gerçekleştirmek adına insanlık tarihi boyunca inşa edilen en büyük toplumsal başarılarından biri olan şehrin tam ortasında, artan bireysel yalıtılma, endişe ve nevroz.”* Bu durum bölünmüş ve çatışma ortamı taşıyan kentler yaratır. Neo-liberal dönemle birlikte sermayeyi elinde bulunduranlara sınıf iktidarı geri verilmiş, kentsel dönüşüm yoluyla artı sermayenin “yaratıcı yıkım” yöntemleriyle yoksullar ya da iktidarın marjinalleştirdiği kesimler süreçten en fazla etkilenenler olmuşlardır. Yıkıntılar üzerinde kentsel bir dünya kurmak için şiddet gereklidir. Haussmann'ın Paris'in yoksul semtlerini istimlak ederken kullandığı argüman olan kentsel yenileme bu şiddetin adıdır. Engels, 1872'de buna değinerek kamu sağlığı ve şehri güzelleştirmek adı altında sermayenin taleplerinin karşılandığını ifade eder. Bunun sonucunda kötü ve pis sokaklar ortadan kalkar, kapitalist üretim biçimleriyle buralarda yaşayanlar sadece başka bölgelere taşınmak zorunda kalırlar, yaşam şartlarında hiçbir değişiklik olmaz. Bu mülksüzleştirme ve yerinden etme süreci, “kapitalist kentsel süreçlerin” çekirdeğini oluşturur. Bu durum sonucunda kentteki yoksulluk kentin çeperlerine yerleşir. (Harvey 2015: 56-60)

Bu bağlamda Tarlabası kentsel dönüşüm projesi, köhnemiş yapıları ve bölgedeki halkın yaşam koşullarını iyileştirerek rehabilite etmek yerine, bir soylulaştırma projesine dönüşmüştür.

Kenti ortak olanın üretildiği bir fabrikaya benzeten Hardt ve Negri, bu alanların tüm eleştiri ve eylemler için de başlangıç noktası olduğunu belirtirlerken, Harvey, ortak alanların ticarete her zaman bir meta gibi zemin hazırlayabileceğini, kent sakinlerinin belirledikleri kamusal alanların ticari rant elde etmek için de kullanılabilceğini ifade eder. Bu duruma bağlı olarak kente sahip çıkmak adına yapılan mücadelelerden en dikkat çekici olanları Paris'in 1830, 1848 ve 1871 Komünü'ne kadar olan hareketler,

1967 Şangay Komünü, 1968'in kent eksenli hareketleri, 1999 Seattle küreselleşmeye karşı yapılan gösteriler, Kahire Tahrir Meydanı, Atina'nın Sintagma Meydanı, Madrid'deki Puerto Del Sol, Barcelona'daki Plaza Del Sol meydanlarındaki kitlesel protestolardır.(Harvey 2015: 171-174) Laclau'nun toplumsal ya da siyasal hareketler kavramında tanımlanan bu protestolar, toplumların siyasal hegemonik yapılarla mücadelesini ifade eder. Mevcut kurumsal sistemle çözülemeyen toplumsal taleplerin otoriteyi temsil eden iktidar tarafından reddedilme veya dikkate alınmama gibi durumlarda ortaya çıkan toplumsal hareketlerde protestoyu gerçekleştirenlerin kolektif bir kimliğe sahip olmaları gerekir. Kolektif kimliğin oluşumu da eşdeğer toplumsal taleplerin eklemlenerek merkezi bir sembolik temsil oluşturmasıyla ortaya çıkar. (Özen, Avcı 2013) 2008 yılında AKM'nin onarım nedeniyle kapatılması ve ardından 2011 yılında Taksim Yayalaştırma Projesi kapsamında belediyenin Gezi Parkı yerine, artık var olmayan, Taksim Kışlasını yeniden inşa ederek AVM yapma isteği sonucunda ortaya çıkan, Taksim Cumhuriyet Meydanı'nı ve daha sonra da tüm ülkeyi bir mücadele alanına çeviren Gezi Parkı eylemleri de bu tür toplumsal hareketlerden biridir.

İstanbul 1 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu'nun 06.01.1999 gün ve 10521 sayılı kararı ile, 1962 yılında tescillenmiş Maksem'in, "*kentin önemli bir yeşil alanı*" olarak değerlendirilen Taksim Gezisi'nin, "*kültür merkezi işlevi de göz önünde bulundurularak*" Atatürk Kültür Merkezi'nin ve Cumhuriyet Anıtı'nın, "*Cumhuriyet'in simgesi*" Taksim Cumhuriyet Meydanı'yla bir bütün olduğu değerlendirilmesiyle tüm alanın korunmasına 2863 sayılı kanuna dayanarak karar verilmiş olmasına rağmen, AKM kapatılmış, Taksim Gezi Parkı yerine alışveriş merkezi olarak yeniden yapılması planlanan Topçu Kışlası için, T.C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul 2 Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu, Beyoğlu Belediyesi Plan ve Proje Müdürlüğü'nün 17.01.2011 tarihli dilekçesiyle 70 yıl önce yıkılmış olan Topçu Kışlasının I. dereceden tesciline ve yeniden inşasına 09.02.2011 tarihinde karar vermişti.

Daha sonraki süreçte 16.09.2011 tarihinde Beyoğlu Belediyesi Meclisi 5216 sayılı kanunun 7/c fıkrasında beyan edilen "*Kanunlarla büyükşehir belediyesine verilmiş görev ve hizmetlerin gerektirdiği proje, yapım, bakım ve onarım işleriyle ilgili her ölçekteki imar planlarını, parselasyon planlarını ve her türlü imar uygulamasını*

yapmak ve ruhsatlandırmak, 20.7.1966 tarihli ve 775 sayılı Gecekondu Kanununda belediyelere verilen yetkileri kullanmak.” maddesine istinaden bu projeyi hayata geçirmek üzere kabul ederken diğer yandan da T. C. Kültür ve Turizm Bakanlığı İstanbul II Numaralı Kültür Varlıklarını Koruma Bölge Kurulu Taksim Meydanı Yayalaştırma Projesi'ne ait 1/5000 ve 1/1000 ölçekli Koruma Amaçlı İmar Plan Tadilatlarını 04 Ocak 2012 tarihinde 165 sayılı karar ile onaylamıştı. Belediyenin plan tadilatlarında, caddelerin ve buna bağlı olarak araç ve yaya trafiğinin de dalış tünelleri ile meydanın altına alındığı, caddelerde bulunan 50 yaş üzerindeki ağaçların kesilmesi gerektiği, Topçu Kışlası'nın yapılması planlanan Taksim Gezi Parkı'nın “özel alan” olarak tanımlandığı görülmektedir.

Planların askıya çıkartılmasının ardından Taksim Cumhuriyet Meydanı ile Taksim Gezi Parkı'nın yok edilme sürecine karşı Mimarlar Odası başta olmak üzere, çeşitli meslek grupları, sendikalar, siyasi partiler ve değişik kesimlerden sivil toplum kuruluşlarının katıldığı Taksim Dayanışma Platformu ortak bir deklarasyonla, yapılmak istenen projenin, “*Tarihi bir ortamın görsel ve yaşamsal bütünlüğünü yok eden bir “yer altı” projesi*”, olduğunu kamuoyuna bildirilmiştir.

Başlayan hukuksal mücadelede Peyzaj Mimarları Odası, Mimarlar Odası ve Şehir Plancıları Odası İstanbul şubeleri tarafından, konuyla ilgili İstanbul 1. İdare Mahkemesinde İstanbul Büyükşehir Belediye Başkanlığına, yürütmeyi durdurma ve iptali istemiyle dava açılmıştır.

4 Aralık 2012'de Taksim Dayanışması adı altında 80 kadar sivil toplum örgütü bu düzenlemeye karşı çıkarak 50 bin imza toplayarak İstanbul 2 Numaralı Koruma Kuruluna teslim ettiler. Yapılan itirazları değerlendiren İstanbul 2 Numaralı Koruma Kurulu 11.12.2012'de Kışla'nın özgün mimarisine ait yeterli bilgi ve belge olmadığı gerekçesiyle Topçu Kışlası projesini iptal etmiş ve Gezi Parkı'nın da Taksim Yayalaştırma projesinde bütüncül olarak ele alınması durumunda Kurul tarafından değerlendirileceğini belirtmiştir. Ancak atanmış bürokratlardan oluşan Kültür Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu 27.02.2013'de projeyi onaylamıştır.

27 Şubat 2013 tarihli ve 139 sayılı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Yüksek Kurulu kararının iptali için, 26 Nisan 2013 de TMMOB Mimarlar Odası İstanbul

Büyükkent Şubesi ve TMMOB Şehir Plancıları Odası İstanbul Şubesi tarafından dava açıldıysa da İstanbul 4. İdare Mahkemesi 10.05.2013 tarihinde davanın reddine karar verdi.

27 Mayıs 2013 gecesi Yayalaştırma Projesi kapsamında Belediye ekiplerince üç metrelik bir duvarın yıkılması ve ağaçların sökülmesi sonucunda Taksim Dayanışmasının engel olmak amacıyla başlattığı protestolar 30 ve 31 Mayıs’ da polisin sert müdahalesi ile ülke genelinde duyulmuş ve sonrasında tüm ülkeye yayılmıştır.

31 Mayıs 2013’de Taksim Gezi Parkı ve Güzelleştirme Derneğinin Topçu Kışlasının alışveriş merkezi yapılmasına olanak tanıyan yüksek kurul kararının iptali ve yürütmeyi durdurma kararı İstanbul 6. İdare Mahkemesince kabul edilse de İstanbul Büyükşehir Belediyesi’nin itirazı ile Danıştay 6.Dairesi 31 Mart 2015’de, projeye verilen iptal kararını kaldırarak, İstanbul 1. İdare Mahkemesinin verdiği kararın oy çokluğuyla usulden bozulmuş, Taksim Yayalaştırma Projesinin adı, Taksim Meydanı ve Yakın Çevresi Düzenlemesi Projesi olarak değiştirilmiştir. (Yıldırım 2016)

Benhabib, Gezi Parkı eylemlerinde iktidarın uzlaşmacı bir yol izleyeceğine protestocuları “*çapulcu*” olarak marjinalleştirdiğine, otoriter bir tutumla meslek örgütlerini değiştirdiği kanunla sürecin dışına çıkartarak cezalandırdığına ve iktidarın sivil topluma tahammülsüzlüğüne değinir. Eylem sırasında, hiçbir siyasi parti tarafından temsil edilmediğini hisseden geniş bir yelpazede her kesimden genç orta sınıfın varlığının yanı sıra birbirlerine karşı hoşgörülü, hayat biçimlerine karışmayan, bireysel özgürlüklerden yana olan ve kamusal alanı sahiplenen toplumsal gruplar ortaya çıkmıştır. (Habib 2013)

Faucault, iktidarın ne tür bir uygulama içinde olduğunu anlayabilmek için karşısında olan direniş biçimlerini araştırmak gerektiğini ifade eder. Otoriteye karşı duruşta mücadelenin amacı genellikle herhangi bir otoriter kuruma, gruba ya da sınıfa karşı mücadele değil, uygulama şekline karşı yapılan mücadeledir. İktidarların uygulamalarının toplumların gündelik yaşamlarına müdahale etmeleri şeklinde gerçekleşmesiyle direnişler ortaya çıkmıştır.

“Bu mücadelenin esas amacı, şu ya da bu iktidar kurumuna, gruba, elit kesime ya da sınıfa saldırmaktan çok, bir tekniğe ya da iktidar biçime saldırmaktır. Bu iktidar biçimi bireyi

kategorize ederek bireyselliği belirleyerek, kimliğine bağlayarak, ona hem kendisinin hem de başkalarının onda tanımak zorunda olduğu bir hakikat yasası dayatarak doğrudan gündelik yaşama müdahale eder.” (Foucault 2014: 126-129)

Tanyeli, Türkiye’de kamusal alanların düzenlilik beklentisi içerisinde tasarlandığını, demokratik ülkelerdeki kamusal alanlarda ise kullanıcılarına özgürlük tanıdığını belirtir. Taksim ve Tiananmen Meydanı’nı karşılaştırırken her ikisinde de benzer korkular yaşayan iktidarlar bulunduğunu, demokratik tıkanma olduğunu ve halkın zor kullanarak kamusal alandan uzak tutulduğuna değinir. *“Özgürlük kamusal mekanlarda inşa edilir (...) bazen baş örtüsü, bazen bikiniyle kurulur. (...) İktidarlarca değil, direnenler tarafından kurulur.” (Tanyeli:306-309)*

4.3 Toplumsal Belleğin Taksim Meydanı'nda Temsil Edilmesi

Lefebvre, gündelik hayatın savaşlar, devrimler, büyük yıkımlar, trajediler ve zaferlerden daha aydınlatıcı olduğuna, araştırılmak ya da merak edilen dönemi daha net ifade edeceğine işaret eder. (Lefebvre 2016: 9) Gündelik hayat, tüm sıradanlığı içinde toplumsal yaşam biçimlerini, toplumsal alışkanlıkları ve toplumsal belleği etkileyen unsurların ipuçlarını verir. Taksim Meydanı bir kent merkezi olarak gündelik hayatın içinde, milli bayramların kutlandığı, resmi törenlerin yapıldığı, protesto ve mitingleriyle, orada bulunsun ya da bulunmasın kent insanını etkilemiş, tüm ülkeyi etkileyen acı olaylarıyla toplumsal bellekte yerini almıştır.

Taksim Meydanı ilk kez 13 Kasım 1938'de Atatürk'ün ölümü üzerine on binlerce kişinin anıtın çevresinde toplanarak, "*Eserini koruyup, izinden yürüyeceklerine*" dair Ata'ya bağlılık yemini etmeleriyle miting alanı olarak kullanılmaya başlanmış, ilk protesto gösterileri ise 1933 yılında Beyoğlu'nda acentesi bulunan Wagon-Lits Şirketi'nin müdürü Jannoui'nin acentede çalışan Türk memuru Türkçe konuşması nedeniyle uzaklaştırma ve para cezası vermesiyle patlak vermiş, dönemin üniversite öğrencileri önce şirket binasını taşlamışlar, ardından da Taksim Meydanı'na yürüyerek anıtın önünde, "*Türkiye'de Türk dili hakimdir*" diyerek gösteri yapmışlardır. (Öztürk 2010: 141; Ünal 2001: 66)

6 Eylül 1955 günü Selanik'te Atatürk'ün evinin bombalandığının, İstanbul Ekspres Gazetesinin yayınıyla duyurulmasının ardından başlayan olaylarla Taksim Meydanı'nda bir protesto mitingi düzenlenmiş, toplanan kalabalık Taksim, Beyoğlu, Kurtuluş, Şişli, Nişantaşı civarlarındaki gayrimüslimlere ait iş yerlerini, evleri, okulları, kiliseleri ve mezarlıkları tahrip edilmişler, kısa sürede olaylar bütün İstanbul'a yayılmıştır. İki gün süren şiddet olayları sonucunda Helsinki Watch örgütünün raporuna göre on beş, basına göre on bir ölü, yüzlerce yaralı, darp ve tecavüz vakası olmuş, İstiklal Caddesi, Galata, Kurtuluş, Taksim, Pangaltı ve Şişli semtlerindeki konutlar büyük hasar görmüştü. Olaylar, 1942 varlık vergisinde olduğu gibi bölgeyi etkilemiş, gayrimüslim azınlıkların mülkleri el değiştirmiş, ülkeyi terk etmişler ve bölgenin toplumsal yapısı kalıcı olarak değişmiştir. (Güven 2005: 13-39, 108-138)

1976 yılında ise Taksim’de yapılan ilk büyük işçi yürüyüşünün ardından, bir sonraki yıl 1 Mayıs 1977’de devrimci işçi sendikaları konfederasyonları tarafından düzenlenen miting sırasında DİSK Genel Başkanı Kemal Türkler konuşurken binlerce kişinin üzerine ateş açılmış, korku ve kargaşa arasında otuz yedi kişi ezilerek ya da kurşunlanarak yaşamını yitirmiştir. (Ünal 2002: 67)

2013 yılında meydana gelen Gezi Parkı eylemlerinde otoritenin ağaçları kesmesiyle başlayan ve sosyal medya yoluyla tüm ülkeye yayılarak, kamusal alanı ve çevreyi korumak amacıyla yapılan protestolarda polis biber gazı ve şiddet kullanarak müdahale etmiş, on binlerce kişi Anadolu yakasından Boğaz Köprüsü’nü yürüyerek geçmiş, yayın kuruluşları protestoları takip etmelerine rağmen iktidarın baskısıyla yayınlarında göstermemişler, protestoların sonucunda on bir kişi yaşamını yitirirken çok sayıda kişi de yaralanmıştır. (Hürriyet 2013; Ajans Konya 2017)

15 Temmuz 2016 akşamı gerçekleşen darbe girişiminde ise Taksim Meydanı darbecilerce işgal edilmiş, Cumhuriyet Anıtı önünde toplanan halkın üzerine darbeye katılan askeri bir helikopterden ateş açılmış, çıkan olaylarda 39 kişi yaralanmıştır. (Milliyet 2016; Cumhuriyet 2016; Takvim 2018)

Halbwachs, mekanların toplumsal belleği etkilediğini, toplumun her kesiminin geçmişi, grubun özelliklerine göre farklı olarak anımsadığını belirtir. Herhangi bir zamanda aynı mekanda meydana gelen bir olayda toplumsal grupların geçmişle ilgili izlenimleri farklı olmasına rağmen, değişik yaş gruplarında dahi hatırlanmakta, hatırlama eylemi farklı gruplarda farklı özelliklerle gerçekleşse dahi belleğin toplumsal olarak oluşmuş olduğunun göstergesidir. (Connerton: 60-65) Mekanların görünümünde herhangi bir değişim olsa dahi, mekan hakkındaki ilk algılanmış oldukları haliyle toplumsal bellek tarafından korunurlar. (Halbwachs 2017: 62-63)

Scognamillo *Bir Levantenin Beyoğlu Anıları*’nda, harika oyuncaklar (askerler, kaleler, bebekler...), Çin ve Japon porselen takımları ve vazoları, karnaval mevsimlerinde maskeler satan Japon Pazarı’nı, Taksim’den Tünel’e kadar olan sinema salonlarını, Baylan Pastanesi’ni, Paris kahvelerini andıran High Life’ta Pazar günleri kilise dönüşü mola verdiklerini, Yeşilçam Sokağında Emek Sineması’nın Pub kafeteryasını, Saray Muhallebicesini, Ermeni bir madamın tozlu yarı kitapçı yarı tütüncü dükkanını, Taksim

Meydanı'ndaki Kristal Gazinosu'nu, ortasındaki havuzda kırmızı balıkların yüzdüğü müzikli Taksim Gazinosu'nu, İstanbul Kulübü'nü, ilk market olan Ankara Pazarı'nı, eski Taksim Sinemasını ve karşısındaki Eptalipos Kahvesi'ni, Hacı Baba Lokantası'nı ve tüm çocukluğunun geçtiği Taksim-Tünel güzergahını özlemle anlatır: *“Karlman Pasajı ve Karlman Pazarı dipdiri aklımda (...) Rejans'a giden daracık bir sokak... ve halen geçmişinden kalan anılardan dolayı Rus havasını – en azından menüsünde – korumaya çalışan Rejans, Piroşki'leri, Borç çorbası, limonlu vodkası, genelde sakin ortamı ve Sivas'lı garsonlarıyla (...) Dar-ül Bedayi yıkıldı, halbuki başlı başına bir tiyatro müzesiydi. Bahçesinin öbür ucundaki komedi tiyatrosu da öyle, kala kala Baudoui Apartmanı kaldı. (...) annemin anlattığı Pera baloları, Pera salonları, hatta dansingler'ler artık yoktu...”* (Scognamillo 1990: 47, 56, 127-143)

Tuna, Galatasaray Lisesi'nde okuduğu yıllarda önünde kuyruklar oluşan Kristal Büfe'den, Cumhuriyet Anıtı ve İstiklal Caddesi arasındaki İş Bankası'nın kumbara şeklindeki saatinin altında verilen randevulara; Gezi önünde duran Skoda otobüslerden, yerli ve yabancı dergilerin satıldığı gazete bayiiine; tiyatro, opera ve bale gösterileriyle İstanbullu sanatseverlerin mekanı Atatürk Kültür Merkezi'nden, İstanbul Devlet Tiyatroları'nın Taksim Sahnesi'ne kadar şık binalarıyla Taksim Meydanı'nın nasıl yok edilmek istendiğine, ancak Taksim Meydanı'nın hala var olduğuna değinir.

“Aradan yıllar geçti... İstanbul'un her köşesi gibi Taksim Meydanı da değişti. Ne Kristal Gazinosu kaldı, ne de Pamuk Eczanesi.(...). Ama Taksim geçmişi, geleceği, yıkıcıları ve direnişçileriyle tüm hareketliliğini yaşamaya devam ediyor.” (Tuna 2015: 15-20)

Atılgan, kentlerin geçmişleriyle anlamlı olduğunu, İstanbul'daki meydanların çoğunun çocukluğundaki meydan hissini vermediğini ifade eder. *“...Ancak itirazsız bir şekilde bellidir ki, bunların içinde Taksim Meydanı tek meydan gibi meydandır.”* (Atılgan 2012)

Toprak'ın, 2016 yılında Taksim Meydanı ile ilgili yaptığı saha araştırması meydanın tüm toplumsal sınıflar ve cinsiyetler tarafından kullanılan, günün her saati yaşayan bir meydan olması, iktidarların yasaklarla varlığını hissettirdiği, iyi ve kötü toplumsal olayların hatırlandığı, tarihi yapısı ve kültürel çeşitliliği barındıran, turistik, medyatik, kent içinde ve dışında yaşayanlarca popüler, Cumhuriyet'i simgeleyen ve özgürlüklerin temsil edildiği bir meydan olarak değerlendirildiğini göstermiştir.

“Benim için çok farklılığı var. Ben Rize’de yaşıyorum bizim oranın meydanından çok farklı... Kadınların, insanların oturabiliyor olması. Belirli bir saatten sonra bizim orda oturulması mümkün olmuyor zaten.”(Kadın, 35 yaşında, 09.09.2016)

“Tarihi bir önemi var. Şehir genişledikçe dışarı doğru kayıyor. Yeni meydanlar miting alanı olarak düşünüldü, ama suni bir meydan. Millet Taksim’i daha çok benimsemiş...” (Erkek, 28, 06.09.2016)

“Sürekli göz önünde olduğu için en küçük bir aktivite, propaganda, miting burada yapılıyor, daha fazla sosyal medyada ses getirebiliyor, duyuruluyor.” (Erkek, 29, 08.09.2016)

“İstanbul deyince Taksim Meydanı ya da İstiklal Caddesi’ni görelim oluyor. Ama kimse Eminönü’ne gideyim demiyor, ya da Sultanahmet’e çıkayım diyen olmuyor. Yani önce Taksim’i görüp sonra Sultanahmet’e gidiyor, aslında Sultanahmet belki tarihi olarak çok daha eskidir (....) Taksim Meydanı biraz daha ön sırada yani iyi pazarlanmış ve rant sağlanmış bir yer. Ben öyle düşünüyorum.” (Erkek, 34, 09.09.2016)

“Taksim benim için özel bir yer, AKM çok özel bir yer çünkü çocukluğumdan beri bizim konserlerin, İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası konserleri orada oluyordu. Hemen hemen her Cumartesi ya da Cuma akşamı İstanbul Devlet Senfoni Orkestrası’nın konserine gittim.” (Erkek, 56, 03.10.2016)

“Her kültürden insanın buluştuğu bir yer, özgürlük meydanı.” (Kadın, 36, 07.09.2016)

“Taksim Meydanı benim için her şey, benim için vatanseverliği ifade ediyor. Taksim Meydanı’nın aynı bu şekilde kalmasını istiyorum, özgür olmasını istiyorum....” (Kadın, 55, 05.10.2016)

“Taksim Meydanı benim için devamlı geldiğim bir yer, İstanbul’un can göbeği(...) Buraya ne camii ne de alışveriş merkezi yapsınlar, havalar sıcak olduğunda ağaçların altında dinlenmek varken alışveriş merkezinin ya da caminin içine mi gireyim. Bak orada açıkta müzik yapıyor birileri. Bu millet nasıl eğlenecek AVM’de mi eğlenecek?” (Erkek, 50, 19.09.2016)

“Olmaz, o kadar bir ölünün olduğu bir yer. İşçilerin kutsalı orası. Başka yer olmaz, istediği kadar başka yer açsınlar işçiler başka meydana gitmez.” (Ergen, 80, 17.09.2016)

“Taksim genel olarak benim için büyük bir anlam taşıyor. Taksim deyince aklıma eğence, özgürlük geliyor. Çünkü biz lise çağımızda burayı çok rengarenk görürdük...” (Kadın, 27, 19.09.2016)

“Yani eskiden meydan olması, eski Türk filmlerinde Taksim Meydanı’nda buluşurlar, onlarla büyüdük sonuçta, bunu benim babam da biliyor ben biliyorum. Bu benim çocuğum olursa onu da getireceğim tabi ki o da bilecek, burası Türkiye’ye ait bir meydan.” (Kadın, 29, 29.09.2016) (Toprak 2016)

Toplumsal gruplar yaşamış oldukları olayları bir araya getirerek bütünü oluşturmalarıyla geçmişe anlam katarlar. Eski kentlerde yaşayanlar modern kentin içinde kaybolan eski kenti ararken, kenti belleklerinde yer etmiş halini düşünerek

bakarlar. Toplumlar da dönüşüme uğrasalar, var oldukları sürece belleklerindeki geçmiş bilgisinin ya da imgesinin izlerini taşımaya devam ederler. Bu durum toplumsal belleğin sürekli olduğunun ve toplumların bellekleri aracılığı ile her zaman geçmişi kalıcı kılacaklarının de işaretidir. (Halbwachs 2007: 72-73)

“Zaman içindeki farklılaşması, sınırlarının belirsizliği, mimarisinin sıradanlığı, kış günlerinde ikliminin elverişsizliği, bu ‘demokratik’ varlığın bileşenleridir. Burası ne görkemli bulvarların bulunduğu bir Etoile Meydanı, ne insan ve araç selinin dar cadde mekanları boyunca akıp keşiştiği bir Times Square, ne modern öncesi dünyanın tüm izlerini ve zenginliğini süzerek aktaran San Marco Meydanı, ne de ihtişamın, ideolojinin, gösterişli ve ürkütücü geçit törenlerinin aktığı Kızıl Meydan’dır. Ama burası her gün ve özellikle her gece biraz fiktif bir kavram-mekan olarak, daha çok bir kullanımlar ve anlamlar ve ruhsal-bedensel devinimler mekanı olarak kendini yeniden üretmeyi başarır.” (Yücel; Hatipoğlu 2014: 362)

5. SONUÇ

“Bir kez var olmuş olan, var olmamış sayılamaz bir daha: Artık bu gizemli, bu son derece karanlık olgu, “var olmuş olmak” olgusu, sonsuza dek o kişinin yaşam kaynağı olacaktır.”
(Ricoeur 2012)

Vladimir Jankelevitch

Toplumsal yaşanmışlıklar, toplumsal simgeler, gelenekler, kültürler ve mitler kuşaklar arası canlı bir bağ olarak karşımıza çıkan toplumsal bellek aracılığı ile varlıklarını sürdürürler. Tüm toplumsal üretim, eylem ve süreçler için fiziki bir çerçeve gereklidir. Bu da mekandır. Mekanlar toplumsal alışkanlıklar ve tercihlerle değişse ya da dönüşse de içinde barındırdıkları toplumun izlerini taşırlarken, toplumsal olarak bir anlam da ifade ederler. Mekan kurgulanırken unut(tur)manın ya da hatırla(t)manın merkezi de olur. Modernitenin etkisiyle üretilen mekanlar ve bu mekanların fiziksel boyutlarındaki değişimler ile politik ve ekonomik sistemlere dayalı kasti yıkımlarla toplumsal amnezi ortaya çıkabilir. Ancak toplumsal bellek bu noktada direniş gösterir. Törenler, anmalar, alışkanlıklar, gündelik hayat pratikleri, temsil mekanları ve koruma kavramlarıyla toplum hatırlamayı başlatır.

Mekanın toplumsal olarak üretildiğini ve bir yapıt olduğunu belirten Lefebvre, toplumsal olarak bir araya gelerek buluşmanın mekan içindeki her şeyi kapsadığını belirtir. Kentler de toplumsal olarak üretilmiş, politik ve ekonomik sistemlerin mekanlarıdır. Park, *“Şehir, insanın içinde yaşadığı dünyayı arzularına daha uygun hale getirebilmek için verdiği çabaların en tutarlısı ve bütüne bakıldığında en başarılısıdır.”*(Harvey 2015: 43) diye belirtir ve şehrin toplumsal olarak şekillendirilerek üretildiğine değinir. Aldo Rossi içinse kent, içinde yaşayanların ortak belleğidir.

Toplumsal ilişkilerin kurulduğu, kültürel yapı çerçevesinde koşullara göre değişim ve dönüşüm içinde olan kamusal alanlar, Neolitik Çağdan günümüze değin tarihsel süreç içinde kentin merkezi, egemenliğin simgesi ve toplumsal belleğin taşıyıcısı olan

mekanlardır. Ortaçağ'ın temsili kamusal alanının burjuva toplumunun oluşmasıyla yapısal olarak dönüştüğünü ifade eden Habermas, 20. yüzyılda sosyal-hukuk devleti anlayışı ile tekrar dönüşen kamusal alanın eşitliğin, ulaşılabilirliğin ve politik duruşun alanı olduğunu belirtir. Kent kimliğini yansıtan meydanlar, gündelik yaşam pratiklerinin uygulama, dinlenme, karşılaşma, buluşma, gösteri alanı ve otoritenin müdahale aracı olmasının yanı sıra toplumsal belleğin mekanlarıdır.

İstanbul'un odak noktası olan Taksim Meydanı, Cumhuriyet'in ilanından sonra kentlerin imarı kapsamında İstanbul'un modernleşme projesinin bir unsuru ve yapılan anıtla Cumhuriyet rejiminin toplumsal bellekte inşa sürecinde kurgulanmış, Prost'un planıyla Gezi Parkı(İnönü Gezisi), daha sonra yapımı tamamlanan Atatürk Kültür Merkezi ve Maksem'le tescilli simge bir kamusal alandır.

Türkiye'de 1980 askeri darbesiyle başlayan süreçte küreselleşme ve neo-liberal politikalar çerçevesinde başlayan kentsel müdahalelerle önce mimarlık mirası pek çok yapı yıkılarak Tarlabası Bulvarı açılmış, 90'lı yıllarda eski Beyoğlu'nu canlandırmak, tarihi dokuyu koruma altına almak amacıyla İstiklal Caddesi araç trafiğine kapatılmış, sadece vagonları restore edilen tramvay Taksim-Tünel arasında çalışmaya başlamış, 2000'lerde Tarlabası kentsel dönüşüm projesiyle soylulaştırma dikkat çekerken, Taksim Yayalaştırma projesiyle birlikte çevresindeki kültür mirası simge yapılarla Koruma Kurulunca tescilli olan Taksim Meydanı'na ilişkin planlar belediye tarafından kabul edilmiş ve Gezi Parkı yerine yapılacak olan Taksim Kışlası dışında proje uygulanmaya başlanmıştır.

Taksim Meydanı, İstanbul'un farklılıklarının ve sosyal katmanlarının, toplumsal belleğinin, kültürel ve tarihsel değerlerinin, kimliğinin sözel ve görsel olarak açığa çıktığı bir paylaşım alanıyken, imar planlarının iptal edilmesine rağmen yayalaştırma projesinin uygulanmasıyla meydana ulaşım kısıtlanmış, yeraltı tünellerinde sıkışan trafik, yer üstünde havalandırma bacaları ve bariyerlerle, tüm meydanı kaplayan tanımsız bir beton kütle ortaya çıkmıştır. Korumanın kapsamına giren unsurlarıyla uygulanmakta olan proje uluslararası koruma anlaşmalarına da aykırılıklar göstermektedir.

Venedik Tüzüğü'nün 1. ve 7. maddeleri, “Tarihi anıt kavramı sadece bir mimari eseri içine almaz, bunun yanında belli bir uygarlığın, önemli bir gelişmenin, tarihi bir olayın tanıklığını yapan kentsel ya da kırsal bir yerleşmeyi de kapsar” ; “Bir anıt tanıklık ettiği tarihin ve içinde bulunduğu ortamın ayrılmaz bir parçasıdır.” ile Carta Del Restauro’ nun 6. maddesi, “Anıta ve geçirdiği dönemlere olduğu kadar çevresine de saygılı olunmalıdır.”(icomos) ibareleri dikkate alındığında, Maksim, Taksim Cumhuriyet Anıtı ve Atatürk Kültür Merkezi’nin bulunduğu alanların -bu alan içine Gezi Parkı da dahildir- tarihsel ve toplumsal çerçevesi içinde korunması gerekmektedir.

Uygulanan proje 1975 *Amsterdam Bildirgesi*’nin –her ne kadar Avrupa ülkeleri için görünse de evrensel maddeler içerir- ilk iki maddesinde öngörülmüş olan ve temel düşünceyi vurgulayan maddelerine aykırıdır.

“a. Avrupa'nın mimarlık mirası, paha biçilmez kültürel değerinin yanı sıra, halklarına ortak tarihlerinin ve geleceklerinin bilincini aşılacaktır. Bu nedenle yaşatılması çok önemlidir.

b. Mimarlık mirası yalnız üstün nitelikli tek yapılan ve çevrelerini değil, tarihsel ve kültürel özelliği olan tüm kentsel ve kırsal alanları içerir.”(icomos)

1992 tarihli *Avrupa Kentsel Şartı ve Kentli Hakları* şartlarına da aykırıdır.

“Dolaşım: Toplu taşıma, özel arabalar, yayalar ve bisikletliler gibi tüm yol kullanıcıları arasında, birbirinin hareket kabiliyetini ve dolaşım özgürlüğünü kısıtlamayan uyumlu bir düzenin sağlanması;

Eşitlik: Yerel yönetimlerin; tüm bu hakları bütün bireylere cinsiyet, yaş, köken, inanç, sosyal, ekonomik ve politik ayırım gözetmeden, fiziksel veya zihinsel özürlerine bakılmadan; eşit olarak sunulmasını sağlamakla yükümlü olması.”(icomos)

2011 tarihli *Tarihi Kentlerin ve Kentsel Alanların Korunması ve Yönetimiyle İlgili Valetta İlkeleri* tanımlar bölümü a fıkrasında ikinci, üçüncü ve dördüncü paragrafında yer alan maddeler ve tüm Valetta İlkelerine aykırıdır. (icomos)

“Tarihi kentler ve kentsel alanlar bir toplumun ve onun kültürel kimliğinin evrimini anlatan mekânsal oluşumlardır. Büyük bir doğal veya insan yapısı çerçeve ile bütünleşirler ve birbirlerinden ayrılmaları düşünülemez”(icomos)

“Tarihi kentler ve kentsel alanlar onları biçimlendiren geçmişin yaşayan kanıtlarıdır.”

“Tarihi ve geleneksel alanlar günlük insan yaşamının parçasıdır. Korunmaları ve çağdaş toplumla bütünleşmeleri kent planlama ve alan yönetiminin temelini oluşturur.”

Göksu, kenti planlamanın ahlaki çerçevesini çizerken toplumsal belleğin şimdiye yüklediği anlamı, tasarımcının her hangi bir planlama yaparken bugünden bakarak planlanan yerin geçmiş tüm anlamlarını da değerlendirmesi gerektiğine vurgu yapar. Kent planlamasının geniş yelpazede bir katılımı belirlenmesiyle, sürece katılanların her türlü bilgiye ulaşımının mümkün kılınması ve gücün tek elde toplanmasının önlenmesi yapılacak tasarımın uygulamada akılcı ve demokratik olmasını sağlayacaktır. (Göksu 1999) Taksim Meydanı’nda uygulanan planlar Göksu’nun belirttiği çerçeveye girmemekte, alınan kararlarda çoğulcu demokratik bir sistem uygulanmamış, karar mekanizması tek bir merci olmuştur. Bu tez bittiği sırada projeye ek olarak daha önceki yıllarda gündeme gelmiş olan Taksim Cami projesi Maksim’in su depolarının arkasında otopark olarak kullanılan alana yapılmaya başlanmış, AKM yıkılmıştır.

Taksim Meydanı ve çevresini neoliberal politikalar çerçevesinde bir rant alanı haline getiren iktidar, eş zamanlı olarak cami projesini hayata geçirirken, AKM’yi yıkması ile kültürel sembolik temsillerin dönüştürülerek yeni kimlik inşası ve yeni temsiller yaratma çabası içinde olduğu izlenmektedir.

Aktaş ve Çınar Taksim Meydanı’nın yayalaştırma projesi uygulamasından kullanıcıların nasıl etkilendiğiyle ilgili yaptıkları araştırmada kullanıcıların, buluşma noktası olarak Cumhuriyet Anıtı çevresini seçtiklerini ve anıtın Taksim Meydanı’nın simgesi olduğunu, Gezi Parkı’nın yıkılarak Topçu Kışlası, AVM veya otel yapılması fikirlerini doğru bulmadıklarını, tarihi dokunun kaybolduğunu düşündüklerini, eski dinamizminin bozulduğu düşüncesinde olduklarını tespit etmişlerdir. (Aktaş; 2018)

Toprak’ın Taksim Meydanı’nın sosyo-politik analizini yaparak kullanıcıların meydanı, özgürlük ve her kesimin kullandığı bir alan, tarihi ve kültürel dokusu açısından unutulmaz, yasaklar ve güç mekanı olması nedeniyle otoritenin müdahale aracı olması yanı sıra popüler ve medyatik bir alan olarak da değerlendirdiklerini saptamıştır. (Toprak 2016)

Çok yakın zamanda yapılmış bu araştırmalar gösteriyor ki her yaş grubundan insan için Taksim Meydanı tüm fiziksel değişimlerine rağmen özellikle simge yapısı Cumhuriyet

Anıtı ile özgürlük ve yasakların mekanı olarak toplumsal bellekte tartışılmaz şekilde yer almış, tarihsel süreçte sosyal değişimler yaşamış ve hala yaşamaktadır.

Taksim Meydanı sosyal değişimlere ve fiziksel müdahalelere rağmen, kent kurgusundaki merkeziliği toplumun her yaş grubundan ferdi tarafından otoritenin meydansızlaştırma girişimlerine karşın kabul görmüş, geçmişte yaşanan tüm olaylar ve meydanın kuruluş amacı toplum tarafından korunması gereken bir alan olarak değerlendirilmesine sebep olarak görülmektedir. Otoritenin müdahalesi ile toplumsal belleğin Taksim Meydanı üzerinden korunması ve sürdürülmesi ile gelecek kuşaklara aktarılması kentte yaşayanlar tarafından içselleştirildiği için devam ettirileceği düşünülmektedir.

“Taşlar ve malzemeler size direnmez. Oysa gruplar direnecektir ve onlarda, taşların ya da en azından eski yapının direncine değil, direnişin kendisine çarparsınız.”

Maurice Halbwachs (2017: 146)

KAYNAKÇA

- Agustinus; Aristoteles; Heiderger(Çev.,Saffet Babür) (1996) Zaman Kavramı, İmge Kitabevi Yayınları, Ankara
- Ahunbay, Zeynep (2014) Tarihi Çevre Koruma Ve Restorasyon, Yem Yayınları, İstanbul
- Ahunbay, Zeynep; Dinçer, İclal; Şahin, Çiğdem (2016) Neoliberal Kent Politikaları ve Fener-Balat-Ayvansaray, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Ajans Konya (2017) “Gezi Parkı Olayları Nasıl Başladı, Kaç Kişi Öldü?”, 28.05.2017
- Akın, Can Tuncay; Kejanlı, Türkan; Yılmaz, Aysel (2007) “Türkiye’de Koruma Yasalarının Tarihsel Gelişimi Üzerine Bir İnceleme”, www.e-sosder.com, Kış 2007
- Akın, Nur (2011) Galata ve Pera, Literatür Yayın., İstanbul
- Akpınar, İpek (2013) “Gezi Sonrası Taksim: İstanbul’u Yeniden Haritalamak”, www.researchgate.net, Ekim 2013
- Akşit, Elif Ekin (2009) “Osmanlı İmparatorluğu ve Türkiye’de Kamusal Kavramının Dönüşümü ve Dışladıkları”, Ankara Üniversitesi SBF Dergisi 64-1, www.dergipark.ulakbim.gov.tr
- Aktaş, Nilüfer Kart; Çınar, Hande Sanem (2018) “Kentsel Değişimin Kullanıcılar Üzerinde Etkileri: Taksim Meydanı Ve Çevresi”, www.dergipark.gov.tr
- Alatlı, Alev (2016) Batıya Yön Veren Metinler II, Alfa Yayıncılık, İstanbul
- Alioğlu, E. Füsün (2013) “Rekonstrüksiyon ya da Yeniden Yapma, Hangi Yapı İçin? Taksim Topçu Kışlası İçin Bir Değerlendirme”, www.journalagent.com
- Alsaç, Üstün (1978) “Düşünsel Mimarlık: Rönesans Ütopyaları Aracılığıyla Bir Örneklem”, ODTÜ Mim. Fak. Dergisi, Cilt 4, Sayı 1, Bahar 1978
- Altunok, Gülbanu (2008) “Şiddetin Eleştirisi Olarak İktidar: Arendt ve Foucault”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 43, www.academia.edu
- And, Metin (2014) Başlangıcından 1983’e Türk Tiyatro Tarihi, İletişim Yayın., İstanbul

- Andrews, Walter G. (2005) “Bastırılmış Rönesans”, Osmanlı Araştırmaları XXV, www.english.isam.org.tr, İstanbul
- Arendt, Hannah (2008) İnsanlık Durumu, İletişim Yayınları, İstanbul
- Arseven, Celal Esad (1989) Eski Galata ve Binaları, Çelik Gülersoy Vakfı İst. Kütüphanesi, İstanbul
- Aslanoğlu, Rana A. (2000) Kent, Kimlik Ve Küreselleşme, Ezgi Kitabevi, Bursa
- Assmann, Jan (2015) Kültürel Bellek, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Arif, Burhan (1933) “İstanbul’un Planları”, Mimar Dergisi, Sayı 6, İstanbul
- Atasoy, Nurhan; Tükel, Uşun (2014) “İtalya’da Rönesans Sanatı”, www.istabultip.istanbul.edu.tr
- Atatürk, Gazi Mustafa Kemal (2009) (Basıma Hazırlayan: Hıfzı Velled Velidedeoğlu), Söylev-Cilt: I-II, Cumhuriyet Kitapları, 50. Baskı, İstanbul
- Atılğan, Arif (2012) “Taksim Meydanı”, www.arkitera.com, 22 Mart 2012
- Avcı, Özgür; Özen, Hayriye (2013) “Her Yer Taksim, Her Yer Direniş: Kentsel Bir Hareketin Ulusal Yayılımı”, Atılım Sos. Bil. Dergisi, www.academia.edu
- Avcı, Sedef; Avcı (2017) Yasemin, “Osmanlı İmparatorluğunda Siyasi Meşruiyet ve Propaganda Aracı Olarak Anıtın İcadı (1840-1917)”, www.academia.edu.tr
- Aykılıç, Burcu (2015) “Kentsel Mekan olarak Meydanlar”, Mimar Sinan Üni. Fen Bil. Ens. Y. Lis Tezi, Haziran 2015
- Aytuğ, Ayfer; Inceoğlu, Mehmet (2009) “Kentsel Mekanda Kalite Kavramı”, Megaron E-Dergi, Cilt 4, Sayı 3
- Barash, Jeffrey Andrew (2007) “Belleğin Kaynakları”, Cogito, Sayı:50, YKY, İstanbul, Bahar 2007
- Batur, Afife (1985) Batılılaşma Döneminde Osmanlı Mimarlığı, Tanzimattan Cumhuriyete Osmanlı Ansiklopedisi, Cilt 4, İletişim Yayınları, İstanbul
- Bauman, Zygmunt (2012) Küreselleşme, Ayrıntı Yayınları

- Bayrak, M. Orhan (2000) İstanbul Tarihi, İnkılap Kitabevi Yayın San.ve Tic. A.Ş., İstanbul
- Bayraktar, Nuray (2013) “Tarihe Eş Zamanlı Tanıklık: Ulus ve Kızılay Meydanları Değişim Süreci”, Ankara Araştırmaları Dergisi, Cilt 1, Sayı 1, Ankara, Haziran 2013
- Bayram, Pınar (2017) “19.Yüzyıl Osmanlı Devletinde Kentleşme: Yönetimsel Reformlar ile Osmanlı Aydınlarının Kent Üzerine İzlenimlerine Yönelik Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, www.dergipark.gov.tr
- Benhabib, Seyla (2013) “Gezi Parkı Protestoları: Küresel Bağlam ve Türkiye’de siyasetin Geleceği”, www.bilimakademisi.org, 25.08.2013
- Benjamin, Walter (2016) Pasajlar, YKY, İstanbul
- Begel, Egon Ernest (1996) “Kentlerin Doğuşu”, Cogito, Sayı:8, YKY, İstanbul, Yaz 1996
- Bell, Sean (2011) “Locke’s Memory Theory”, www.paranethical.com/.../2011/.../group-1-lockes-memory-theory
- Bıçkı, Doğan (2006) “Harvey ve Castells’de Kent Sorunsalı: Politik Ekonomi Vizyonu ve Sınırlılıkları”, U.Ü. Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi, Sayı 11, 2006/2
- Bilgic, Merve Türkan (2015) “Richard Sennett’in Çalışmalarında Toplumsallamanın Bazı Referans Alanları ve Modernlik”, S.Ü. Edebiyat Fakültesi Dergisi, Sayı 34
- Bilsel, Cana (2007) “Cumhuriyet Dönemi İstanbul Planlama Raporları (1934-1995)”, www.mimarlikdergisi.com, Kasım-Aralık 2007
- Binan, Can; Yakartepe, Elif Çelebi (2011) “İstanbul’un Modernleşme Dönemi Otelleri(1840-1914)”, www.journalagent.com
- Birik, Melih (2013) “Şişhane Meydanında Mekansal Niteliklerin Değişim Süreçleri”, www.acikerisim.kirklareli.edu.tr
- Bookchin, Murray (1999) Kentsiz Kentleşme, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Braudel, Fernand (2017) II. Felipe Döneminde Akdeniz ve Akdeniz Dünyası I-II, Doğubatı Yayınları, İstanbul
- Brown, Peter (2017) Geç Antik Çağ Dünyası, Alfa Yayınları, İstanbul

- Buck-Morss, Susan (2010) Görmenin Diyalektiği, Metis Yayınları, İstanbul
- Cerasi, Maurice M. (1999) Osmanlı Kenti, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayıncılık, İstanbul
- Child, Gordon (2014) Tarihte Neler Oldu?, Kırmızı Yayınları, İstanbul
- Connerton, Paul (2014) Modernite Nasıl Unutturur, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Connerton, Paul (1999) Toplumlar Nasıl Anımsar?, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Criss, Nur Bilge (2008) İşgal Altında İstanbul(1918-1923), İletişim Yayınları, İstanbul
- Cumhuriyet Gazetesi (2016) “15 Temmuz Cuntasından Sonra Taksim”, 16.07.2016
- Çalpak, Işıl Ekin (2013) “Belleğin Kentsel Mekan ve Mimarlık Yoluyla Yapılanma Süreçleri – Taksim Meydanı Örneği”, MSGSÜ Fen Bil. Ens. Doktora Tezi, Temmuz
- Çalpak, Işıl Ekin (2012) “Kentsel ve Kollektif Belleğin Sürekliliği Bağlamında Kamusal Mekanlar: ULAP Platz Örneği, Almanya”, www.tasarimkuram.msgu.tr, Cilt 8, Sayı 13
- Çelik, Zeynep (2016) Asar-ı Atika-Osmanlı İmparatorluğu’nda Arkeoloji Siyaseti, Koç Üniversitesi Yayınları: 107, İstanbul
- Çelik, Zeynep (2016) 19. Yüzyılda Osmanlı Başkenti Değişen İstanbul, Türkiye İş Bank. Yayın., İstanbul
- Çınar, Sanem (2005) “Meydanlardaki Tarihi Değişimler ve Günümüze Yansımaları”, İ.Ü. Orman Fak. Dergisi, Seri B, Cilt 55, Sayı 1
- Dabağyan, Levon Panos (2013) İstanbul’da Gündelik Hayat, Yedirenk-İz Yayıncılık, İstanbul
- Dacheux, Eric (2012) “Kamusal Alan: Demokrasinin Anahtar Bir Kavramı”, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- De Amicis, Edmondo (1993) İstanbul(1874), Türk Tarih Kurumu Yayınları, Ankara
- De Certeau, Michel; Giard, Luce; Mayol, Pierre (2009) Gündelik Hayatın Keşfi – 2 Konut, Mutfak İşleri, Dost Kitabevi, Ankara
- Deleon, Jak (2002) Bir Beyoğlu Gezisi, Remzi Kitabevi, İstanbul

- Deleon, Jak (1989) “Pera Palas 1”, www.earsiv.sehir.edu.tr, 27 Mart 1989
- Derman, Bünyamin (2002) “Kentin Yeniden Yapılanması: Berlin Potsdam Meydanı”, Mimarlık Dergisi, Sayı 308, www.mimarlikdergisi.com
- Doğan, Sevgi (2017) “İtalyan Siyasal Düşüncesinde Humanizm”, Felsefidüşün. Akademik Felsefe Dergisi, Sayı 9
- Draaisma, Douwe (2008) Yaşlandıkça Hayat Neden Çabuk Geçer, Metis Yayınları, İstanbul
- Durhan, Ö. Sıla (2009) “Erken Cumhuriyet İstanbul’unda Kentsel Değişim (1928-1950)”, YTÜ Fen Bil. Ens. Doktora Tezi, İstanbul
- Ekinci, Kerem; Görgülü, Zeki (2015) “İstanbul’da Yeni Kentsel Devingenliğin İktidar Gramerini Açıklayıcı Bir Olgu Olarak Bir Sonraki Proje Endişesi”, www.journalagent.com
- Ekmekçi, İdilsu (2013) “John Locke’un Liberalizm Kuramı”, TBB Dergisi, www.barobirlikcorg.tr
- Er, Dilek (2011) “Fatma Aliye Hanım ve Kadının Toplumdaki Yeri Hakkındaki Düşünceleri”, www.dergipark.gov.tr
- Eram, Lara (2018) “Müzelerin Perakendesi: Müze Mağazacılığı”, www.kulturlimited.com, Şubat 2018
- Erdem, Arzu; Yıldırım, Birge (2015) “Taksim Meydanı’nın Cumhuriyetin Kamusal Alanı Olarak İnşası”, www.tasarimkuram.mgsu.edu.tr, Mayıs 2015
- Erdönmez, Müyesser Ebru; Uzungören, Gökçe (2017) “Kamusal Açık Alanlarda Mekan Kalitesi ve Kentsel Mekan Aktiviteleri İlişkisi Üzerine Karşılaştırmalı Bir İnceleme”, Megaron E-Dergi, Cilt 12, No 1
- Ergüder, Başak (2011) “Kapitalizme Entegrasyonda Galata Bankerleri ve Bankaların Borçlanma Mekanizmasının Rolü (1868-1923)”, www.academia.edu
- Erkiş, İbrahim Uğur (2013) “Ulus Devletin Tarihsel Gelişimi Üzerine”, Selçuk Üni. İkt. Ve İd. Bil. Fak. Sos. Ve Eko. Araşt. Dergisi, Sayı 26, www.dergipark.gov.tr, Ekim 2013
- Erkut, Gülden; Özalp, Seçil (2016) “Kamu Yararı Perspektifinden İstanbul’da Kentsel Müdahaleler”, TMMOB Şehir Plancıları Odası Planma Dergisi

- Fairclough, Graham (2012) “Mirasın Gelecek İçin Değeri”, KPY Yıllık, Bilgi Üni. Yay., İstanbul
- Foucault, Michel (2014) Özne ve İktidar, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Ganiç, Kerem (2016) “Kentsel Yapıtlar Üzerinden Bir Mekansal Bellek Okuması: Atatürk Kültür Merkezi”, İTÜ Fen Bilim. Enst. Yük. Lis. Tezi, İstanbul
- Gates, Charles (2015) Antik Kentler- Antik Yakınoğu, Mısır, Yunan, Roma’da Kentsel Yaşamın Arkeolojisi, Koç Üniversitesi Yayınları: 67, İstanbul
- Gerworth – Monela (2016) Savaştağı İmparatorluklar (1911-1923), İletişim Yayınları, İstanbul
- Gottdiener, Mark (2001) “Mekan Kuramı Üzerine Tartışma: Kentsel Praksise Doğru”, www.praksis.org, Sayı 2, Bahar 2001
- Göksu, Sezai (1999) “Zaman Enlemi, Kentsel/Tarihsel Amnezi Ve Mekânsal Planlamanın Deontolojisi”, Toplum ve Hekim Derg., cilt 14, sayı 3, Ankara, Mayıs-Haziran 1999
- Göktaş, Uğur, “Kartpostallarda Mesireler”, www.earsiv.sehir.edu.tr
- Göle, Münir (2007) “Doğru Olmadığını Biliyorum Ama Öyle Hatırlıyorum”, Cogito, Sayı:50, YKY, İstanbul, Bahar 2007
- Gözcü, Alev (2016) “I.Dünya Savaşından ve Osmanlı Devletinden Gündelik Kesit”, www.ataturkilkeleri.deu.edu.tr, Bahar 2016
- Gül, Murat (2015) Modern İstanbul’un Doğuşu, Sel Yayınları, İstanbul
- Gülcan, Emel (2014) “18 Maddede Varlık Vergisi: Varlıkları Varlığımıza Armağandır”, www.listelist.com, 27 Aralık 2014
- Gülersoy, Çelik (2003) Beyoğlu’nda Gezerken, Çelik Gülersoy Vakfı Yayını, İstanbul
- Gülersoy, Çelik (1986) Taksim-Bir Meydanın Hikayesi, İstanbul Kitaplığı Ltd., İstanbul
- Gür, Faik (2015) “Erken Cumhuriyette Siyaset, Propaganda, Sanat ve Ulusun İnşası”, Sosyoloji Dergisi, Sayı 31-32, Ege Üni. Basımevi, Ağustos 2015
- Günay, Zeynep (2016) “Miraslaştıranak Anma ve Karartarak Pazarlama Üzerine”, Mimarist, Sayı 56, TMMOB Mimarlar Odası İst. Büyükkent Şubesi, İstanbul, Haziran 2016

- Güven, Dilek (2005) Cumhuriyet Dönemi Azınlık Politikaları Bağlamında 6-7 Eylül Olayları, Tarih Vakfı Yurt Yayın., İstanbul
- Habermas, Jürgen (2004) “Kamusal Alan”, Hill Yayın., İstanbul
- Habermas, Jürgen (2017) Kamusal Alanın Yapısal Dönüşümü, İletişim Yayınları, İstanbul
- Halbwachs, Maurice (2016) Hafızanın Toplumsal Çerçevesi, Heretik Yayınları, Ankara
- Halbwachs, Maurice (2017) Kolektif Hafıza, Heretik Yayınları, Ankara
- Hall, Stuart (2017) Temsil-Kültürel Temsiller ve Anlamlandırma Uygulamaları, Pinhan Yayıncılık, İstanbul
- Hardy, Dennis (1988) “Historical geography and heritage studies”, School of Geography and Planning, Middlesex Polytechnic, Enfield, Area 20.4
- Harvey, David (2015) Asi Şehirler, Metis Yayınları, İstanbul
- Harvey, David (2016) Kent Deneyimi, Sel Yayınları, İstanbul
- Harvey, David (2016) Sosyal Adalet ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul
- Harvey, David (2010) Paris, Modernitenin Başkenti, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Harvey, David (2014) Postmodernliğin Durumu, Metis Yayınları, İstanbul
- Harvey, David (2001) “Heritage pasts and heritage presents: Temporality, meaning and the scope of heritage studies”, International Journal of Heritage Studies, Vol. 7, No. 4, University of Exeter, UK, Aralık 2001
- Harmanşah, Ömür (2015) Eski Yakındoğu’da Kent, Bellek, Anıt, Koç Üniversitesi Yayınları: 71, İstanbul
- Hatipoğlu, Hülya; Yücel, Atila (2014) “Taksim Meydanı”, İstanbullaşmak, www.saltonline.org
- Hobbes, Thomas (2007) Leviathan, YKY, İstanbul
- Hürriyet Gazetesi (2013) “Gezi Parkı Bilançosu: 4 Ölü, 60’ı ağır 7832 yaralı”, 21.06.2013

- Hürriyet Gazetesi (2015) “10 Aralık İlkTürk Kadın Mitingi, Kastamonu’da Kutlandı”, 10.12.2015
- İnalcık, Halil (2016) Osmanlı İmparatorluğu Klasik Çağı (1300-1600), YKY Yayınları, İstanbul
- İnalcık, Halil (2017) Osmanlı Ve Avrupa-Osmanlı Devleti’nin Avrupa Tarihindeki Yeri, Kronik Kitap, İstanbul
- İnalcık, Halil (2010) Osmanlılar, Timaş Yayınları, İstanbul
- İnalcık, Halil (2015) Rönesans Avrupası-Türkiye’nin Batı Medeniyetiyle Özdeşleşme Süreci, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 7. Baskı, İstanbul
- Jacoby, Russell (1996) Belleğini Yitiren Toplum, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Kavcar, Evrim (2015) “4.Kaide Programı: Boş Kaidenin Güncel Anıtları”, www.ressjournal.com, Nisan 2015
- Kavrakoğlu, Fusun (2014) “Bizans İmparatorluğu 8/ Konstantinopolis 3”, www.blog.kavrakoglu.com, 14.10.2014
- Kayasü, Serap; Yetişkul, Emine (2013) “Bir Araştırma Çerçevesi: Soylulaştırma”, www.journalagent.com
- Keyder, Çağlar (2006) “Soylulaştırma, Kapitalizmin Kentsel Mekan Düzeyine Yansımaları”, Mimarist Dergi, Sayı 21, TMMOB Mim. Od. İst. Büyükkent Şub., İstanbul, Eylül 2006
- Kıvılcım, Gönül (2016) “Tarlabası: Bir Düş Ülkesi”, www.artfulling.com.tr
- King, Charles (2016) Pera Palas’ta Gece Yarısı – Modern İstanbul’un Doğuşu, Kitap Yayınevi, İstanbul, Şubat 2016
- Kodaman, Bayram (2002) “2.Meşrutiyet Dönemi (1908-1914)”, Genel Türk Tarihi Ansiklopedisi, Cilt 7, Kült. ve Tur. Bakanlığı Yayınları, Ankara
- Koyunoğlu, Balin; Nuhoglu, Arzu; Tan, Elif (2017) “Biz İnsan mıyız?”, 3. İstanbul Tasarım Bienali
- Köseoğlu, Emine (2011) “Kent Mekanına İlişkin Kuramsal Bakışlar: Rob Krier, Christopher Alexander ve Bill Hillier”, www.academia.edu

- Kuban, Doğan (2017) İstanbul Bir Kent Tarihi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Kuban, Doğan (2015) Türk ve İslam Sanatları Üzerine Denemeler, Arkeoloji ve Sanat Yayınları, İstanbul
- Kubat, Ayşe Sema; Özden, Pınar Pelin (2003) “Türkiye’de Şehir Yenilemenin Uygulanabilirliği Üzerine Düşünceler”, İTÜ Dergisi/a, Mimarlık Planlama Tasarım, Cilt 2, Sayı 1, Mart 2003
- Lee, Steph J. (2004) Avrupa Tarihinden Kesitler (1789-1980), Dost Kitabevi, Ankara
- Lefebvre, Henri (2016) Mekanın Üretimi, Sel Yayıncılık, İstanbul
- Lefebvre, Henri (2016) Modern Dünyada Gündelik Hayat, Metis Yayınları, İstanbul
- Lewis, Bernard (2017) Modern Türkiye’nin Doğuşu, Arkadaş Yayınevi, Ankara
- Lynch, Kevin (2016) Kent İmgesi, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, İstanbul
- Mango, Cyril (2006) Bizans Mimarisi, Simurg Yayınları, İstanbul
- Mansel, Phillip (2011) Levant- Akdeniz’de İhtişam ve Felaketler, Everest Yayın., İstanbul
- Mayell, Peter; Sideway, James D. (2007) “Monumental Geographies: Re-situating the State”, Cultural Geographies, SAGE Publications, CA
- Mazı, Fikret (2008) “Antik Çağda Düşüncenin Kentsel Mekana Yansıması”, Mustafa Kemal Üni. Sosyal Bil. Ens. Dergisi, www.sbed.mku.edu.tr, Cilt 5, Sayı 10
- McCarty, Christine (2017) “Incidental Heritage: Difficult Intangible Heritages as Collateral Damage”, International Journal of Heritage Studies, Vol. 23, No.1
- McNeill, William H. (2002) Dünya Tarihi, İmge Kitabevi, Ankara
- Milliyet Gazetesi (2016) “15 Temmuz Gecesi Taksim Meydanında Yaşananlar”, 27.07.2016
- Nalbant, Mehmet (2016) “Türkiye’de Kentsel Mekanlarda Kamusal alanın Konumu: Tarihsel Perspektiften bir Değerlendirme”, Dergipark Akademik
- Nora, Pierre (2006) Hafıza Mekanları, Dost Kitabevi, Ankara

- Olgun, Hülya Biçer (2007) “Jürgen Habermas, Hannah Arendt ve Richard Sennett’in Kamusal Yaklaşımları”, Dergipark Akademik, www.dergipark.gov.tr
- Ortaylı, İlber (2007) Batılılaşma Yolunda, Merkez Kitapçılık Yayıncılık, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2006) İmparatorluğun En Uzun Yüzyılı, Alkım Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2016) İstanbul’dan Sayfalar, İnkılap Yayın., İstanbul
- Ortaylı, İlber (2016) Osmanlı’ya Bakmak, İnkılap Kitabevi Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2006) Osmanlı’yı Yeniden Keşfetmek, Timaş Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2008) Tarihin İzinde, Profil Yayıncılık, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2008) Tarihimiz ve Biz, Timaş Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2010) Türkiye Teşkilat ve İdare Tarihi, Cedit Teşriyat, Ankara
- Ortaylı, İlber (2010) Türkiye’nin Yakın Tarihi, Timaş Yayınları, İstanbul
- Ortaylı, İlber (2012) Yakın Tarihin Gerçekleri, Timaş Yayınları, İstanbul
- Öktem, Öget (2014) “Sinirbilim Bakış Açısıyla Bellek”, Nöropsikoloji Derneği Web Sitesi, www.noropsikoloji.com, 27 Aralık 2014
- Özdil, Yılmaz (2017) “Bize İman Veriyor Hür Vatanın Hür Sesi”, www.sozcu.com.tr, 10.08.2017
- Özer, İlbeyi (2003) “Mütareke ve İşgal Yıllarında Osmanlı Devletinde Görülen Sosyal Çöküntü ve Toplumsal Yaşam”, www.dergipark.ulakbim.gov.tr
- Özer, N. Oğuz; Özer, Yasemin Say, “Bir Kentsel Süreklilik Örneği, Potsdamer Meydanı”, www.academia.edu
- Özkaya, Yücel (1988) “İzmir’in İşgalinin Anadolu’daki Tepkiler”, www.dergiler.anakara.edu.tr
- Öztürk, Kemal (2010) Pera Palas, Kültür A.Ş. Yayınları, İstanbul
- Öztürk, Mesut (2016) Bilgi Üni. Mimarlıkta Tarih, Teori, Eleştiri Ders Notları Bahar 2014

- Özünel, Evrim Ölçer (2013) “Yeni Miraslar ve Uluslararası Sözleşmeler”, www.millifolklor.com
- Paşalıoğlu, Mehmet Talha (2015) “Hükümetlerin Kentleşme Politikaları Bir Özet”, www.emekveadalet.org
- Pektaş, Nazlı (2013) “Türkiye’de Sanat ve Sponsorluk İlişkileri Hakkında Değerlendirme”, www.dspace.marmara.edu.tr
- Pirrenne, Henri (2016) Ortaçağ Kentleri, İletişim Yayınları, İstanbul
- Pişkin, Tansu (2012) “Tarlabasındaki Kentsel Dönüşümün 12 Yıllık Hikayesi”, www.bianet.org
- Poyraz, Bedriye (2013) “Bellek, Hakikat, Yüzleşme ve Alevi Katliamları”, Kültür ve İletişim Dergisi, Kış 16/1, Ankara Üni. Kült. Ve İlet. Fak. Yay., Ankara
- Pustu, Yusuf (2006) “Küreselleşme Sürecinde Kent “Antik Siteden Dünya Kentine””, www.acarindex.com
- Ricoeur, Paul (2012) Hafıza, Tarih, Unutuş, Metis Yayınları, İstanbul
- Riegl, Alois (2015) Modern Anıt Kültü-Doğası ve Kökeni, Daimon Yayınları, İstanbul
- Rossi, Aldo (2006) Şehrin Mimarisi, Kanat Kitap, İstanbul
- Schild, Rivka Geron (2015) “19. Yüzyılda Beyoğlu’nda Bir Kalkınma Aracı olarak Yapısal Dönüşüm”, İTÜ Fen Bil. Ens. Doktora Tezi, Haziran 2015
- Schild, Rivka Geron (2014) “19. Yüzyılda Kentsel Dönüşümün Meşruiyeti Olarak Yangın”, Doğu Batı Dergisi, Sayı 68, Doğu Batı Yayınları, Ankara
- Schnapper, Dominique (1995) Yurttaşlar Cemaati, Kesit Yayıncılık, İstanbul
- Scognamillo, Giovanni (1990) Bir Levantenin Beyoğlu Anıları, Metis Yayınları, İstanbul
- Seidler, G. L. (1980) Bizans Siyasal Düşüncesi, A.Ü. Siyasal Bilgiler Fak. Yay., No 451, Ankara
- Sennett, Richard (2013) Gözün Vicdanı, Ayrıntı Yayınları, İstanbul
- Sennett, Richard (2002) Kamusal İnsanın Çöküşü, Ayrıntı Yayınları, İstanbul

- Sennett, Richard (2014) Ten ve Taş-Batı Uygarlığında Beden ve Şehir, Metis Yayınları, İstanbul
- Sofuoğlu, Adnan (2002) “İzmir İşgali Sonrasında Yunanlıların Batı Anadolu’da İşgali Genişletmeleri ve Bölgede Oluşan Milli Direniş”, www.dergipark.ulakbilim.gov.tr
- Solak, Sevcan Güleç (2017) “Mekan-Kimlik Etkileşimi: Kavramsal ve Kuramsal Bir Bakış”, Manas Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt 6, Sayı 1
- Sönmez, İpek Özbek (2013) “Camillo Sitte’nin Bakış Açısıyla Kenti Okumak”, www.academia.edu
- Sudaş, İlknur (2014) “Bütün Büyük Mağazalar Müze, Müzeler de Mağaza Olacak”, www.arkitera.com, 16 Ekim 2014
- Sunalp, Abdullah Alp (1999) “19. Yüzyıl Galata Ve Pera Apartman-Konutlarında Orta Sofa-Hol Tipolojisinin Gelişimi”, İTÜ Fen Bilim. Enst. Doktora Tezi, İstanbul
- Şenel, Volkan (2016) “Mustafa Kemal Atatürk’ün Derince’deki Arkadaşı “Cevat Abbas” Bey”, Uluslararası Kara Mürsel Alp ve Kocaeli Tarihi Sempozyumu 2, Cilt 1, Koc. Bü. Bel. Kült. Ve Sos. İşl. Dai. Başk. Yay., No 35, Kocaeli
- Şengül, Tarık H. (2001) “Sınıf Mücadelesi ve Kent Mekanı”, www.praksis.org
- Takvim Gazetesi (2018) “15 Temmuz Taksim Meydanı İşgal Davası Sürüyor”, 22.03.2018
- Tanrıtanır, Bülent Cercis; Tütak, Burcu (2015) “Henri Bergson’un Süre Felsefesinin William Faulkner ve Ahmet Hamdi Tanpınar’da Yansımaları”, International Journal of Social Science, www.jasstudies.com, Sayı:40, Kış 2015
- Tanyeli, Uğur (2017) Yıkarak Yapmak, Metis Yayınları, İstanbul
- Tekeli, İlhan (2013) İstanbul’un Planlanmasının ve Gelişmesinin Öyküsü, Tarih Vakfı Yurt Yayınları, İstanbul
- Tekeli, İlhan (1998) Türkiye’de Cumhuriyet Dönemi Kentsel Gelişme ve Kent Planlaması, Tarih Vakfı Yayınları, İstanbul
- Tekeli, İlhan (1980) “Türkiye’de Kent Planlamasının Tarihsel Kökleri”, www.academia.edu.tr

- Tonguç, Saffet Emre, “Beyoğlu’nun Unutulmuş Arka Sokakları”, www.saffetemretonguc.com
- Toprak, Melek (2016) “Meydanların Sosyo-Politik Dönüşümü Üzerine Bir Analiz: Taksim Meydanı Örneği”, İ.Ü. Sos. Bil. Ens. Siy. Ve Kamu Ana. Dalı Yük. Lis. Tezi, İstanbul
- Tuna, Turgay (2015) Taksim’den Tünel’e Adım Adım Beyoğlu, E Yayınları, İstanbul
- Total, Osman (2012) “Kırk Yıllık Hatırın İletişim Mekanı Olarak Kahvehaneler”, Anadolu Üni. Sos. Bil. Dergisi, Cilt 12, Sayı 3, www.sbd.dergi.anadolu.edu.tr
- Türk Dil Kurumu Türkçe Sözlük 1.Cilt (1988) Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara
- Ünal, Ertan (2002) “Yarım Kalmış Bir Simge”, Popüler Tarih Dergisi, Sayı 24, Dünya Yayıncılık, İstanbul, Ağustos 2002
- Ünlü, Tülin Selvi (2017) “Kent Kimliğinin Oluşumunda Kentsel Bellek ve Kentsel Mekan İlişkisi: Mersin Örneği”, TMMOB Şehir Plancıları Odası, Planlama
- Ünüvar, Kerem (1998) “Osmanlı’da bir Kamusal Mekan: Kahvehaneler”, Doğu Batı Düşünce Dergisi, Doğu Batı Yay., Sayı 5, Ankara
- Üzümkesici, Tuba (2010) “Taksim Topçu Kışlası ve Yakın Çevresinin Tarihsel Dönüşümü”, İTÜ Fen Bil. Ens. Yüksek Lisans Tezi, Ekim 2010
- Weber, Max (2010) Şehir – Modern Kentin Oluşumu, Yarın Yayıncılık, İstanbul
- Yaman, Zeynep Yasa (2011) “Siyasi/Estetik Gösterge Olarak Kamusal Alanda Anıt ve Heykel”, www.jfa.arch.metu.edu.tr
- Yates, Frances A. (2007) “Giordano Bruno: Paris’e İlk Geliş”, Cogito, Sayı:50, YKY, İstanbul, Bahar 2007
- Yeşilyurt, Şahin (2016) “Varlık Vergisi Hakkında Bir Değerlendirme”, www.academia.edu
- Yıldırım, Aslıhan (2016) “Taksim - Direnen Bir Meydanın Bitmeyen Hikayesi”, KHAS Fen Bil. Enst. Kültür Varlıklarını Koruma Yük. Lis. yayınlanmamış makale
- Yılmaz, Mustafa (2017) “Psikolojiye Giriş-Bellek”, www.academia.edu, 2017

Yılmaz, Zafer (2007) “Hannah Arendt’te Özel Alan-Kamusal Alan Ayrımı ve Modern Çağda Toplumsal Alan”, Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Ens. Felsefe Anabilim Dalı Doktora Tezi, Erzurum

Yükselbaba, Ülker (2008) “Kamusal Alan Modelleri ve Bu Modellerin Bağlamları”, İ.Ü. Hukuk Fakültesi Mecmuası, Cilt 66, Sayı 2

Zorba, Hatice Akın (2014) “Evliya Çelebi Seyahatnamesine Göre Osmanlı İmparatorluğunda Spor”, www.dergipark.ulakbim.gov.tr

Zürchner, Erik Jan (2017) Modernleşen Türkiye’nin Tarihi, İletişim Yayınları, İstanbul

www.icomos.org.tr/dosyalar

www.kulturvarliklari.gov.tr, “İstanbul II Numaralı Kültür ve Tabiat Varlıklarını Koruma Kurulu Kararları”

www.mimarist.org, “Taksim Dayanışması Güncesi”

ÖZGEÇMİŞ

Kişisel Bilgiler

Adı Soyadı :Aslıhan Yıldırım

Doğum Yeri ve Tarihi :Ankara/1963

Eğitim Durumu

Lisans Öğrenimi :A.Ü. Sosyoloji Bl.

Yüksek Lisans Öğrenimi :KHAS Üniversitesi Kültür Varlıklarını Koruma

Bildiği Yabancı Diller :İngilizce

İş Deneyimi

Çalıştığı Kurumlar ve Tarihleri: Danışmanlık-Gıda Sektörü(Emekli)

İletişim

Telefon : 05332254508

E-posta Adresi :aslihanyldrm@yahoo.com